

(IP-2022-10)

IZ RATA U MIR: HRVATSKI BRANITELJI U TRANZICIJI

From War to Peace: Croatian War Veterans in Transition

CRO VETERANS

Ispitanik: K. Č. (pripadnik 52. SAMB ZNG-a i 1. gardijske brigade HV-a „Tigrovi“)

Vrijeme intervju: 8. listopada 2024.

Mjesto intervju: Zagreb

Intervju vodio: Tomislav Šulj

Trajanje intervju: 2 sata i 49 minuta

Transkript: Ivan Kršek, Tomislav Šulj

Osmi je listopada 2024. razgovaram u Hrvatskom državnom arhivu sa K. Č. -om. Kao što sam u uvodu rekao, ovo je zapravo trostruko prožimanje interesa i povoda za intervju. Osim što razgovaramo za potrebe projekta „Hrvatski branitelji u tranziciji“, razgovarat ćemo o njegovom ratnom putu, zato što je izrazito zanimljiv za arhiviranje u Centru za Domovinski rat, ali i o nekim dijelovima njegove navijačke priče, što je pak bitno za pisanje monografije o navijačkoj skupini „Bad Blue Boys u Domovinskom ratu“... Daj se predstavi; kad si rođen, gdje si rođen, gdje si živio, odrastanje?

Rođen sam 19.3.1975. Evo tu, nema ni 200 metara dalje, na „Zelenom valu“, sa Zrinjevca. Sad smo na Marulićevom trgu, dakle sad smo tu u mom kvartu...(smijeh)... Tu sam išao u školu u centru. Ja sam dečko iz centra grada. Premda, u djetinjstvu sam dosta bio u Šestinama. Pokojni dida imao je kuću gore, a sad je ujak gore... Ja sam maloljetni hrvatski dragovoljac. Ratni vojni invalid u mirovini...

Do toga ćemo doći. No mene zanima tvoj cijeli život. Zanima me kakve su bile obiteljske prilike...

Možemo. Evo, ja sam iz katoličke hrvatske obitelji, a u onoj državi zbog toga si bio „persona non grata“, ali nitko te nije volio. Ja se sjećam, drugi ili treći dan kad smo došli u osnovnu školu tu u „Gundulić“. Pitala je učiteljica: „Tko ide na vjeronauk?“. Nas šest se diglo. „Anka

Partizanka“, to nam je bila „drugarica“...(smijeh).. Zbog toga me nisu htjeli primiti u pionire. Jer ja sam bagra. Pogotovo zato što su moj dida i svi stričevi bili u našoj vojsci u 2. svjetskom ratu. I što je najbolje, svi su bili u Njemačkoj, na službi. Dida je bio u nekoj navodno Kulturnoj bojnoj. Evo, malo to i istražujemo. Neke slike smo vidjeli, neke su čudne, izgleda da su snimljene na nekim čudnim mjestima. Tako da ne znamo kome je pripadao, nije on nikad puno o tome pričao. On se iz Berlina vratio nakon rata sa svojom desetinom. Inače je rođeni Trnjan. A pradjed je rođen, to je sad Europski trg, u Staroj Vlačkoj...Dakle, ja sam zbog toga bio jedva primljen u pionire. Moj dida je bio triput u zatvoru u Staroj Gradiški; nakon 1945. triput je bio u Staroj Gradiški. Otac mi je bio politički zatvorenik. Ujak je 1971. dobio tako po piksi da je invalid i dan danas, nalupali su ga jako na Zrinjevcu...(ozlijeđen je u doba „Hrvatskog proljeća“, op.a.)... Mi smo tu živjeli, na uglu Gajeve, a to je sad Hebrangova ulica. Moj dida je osnivač Posmrtna pripomoći koja se zapravo nekad zvala Bratovština Svetog Josipa. I oni su imali zgradu na uglu Tesline i Gajeve ulice...A onda kad su nam 1964. srušili u Trnju kuću, onda je Posmrtna nadogradila kat zgrade, tu na ćošku i tu je dida dobio stan. dobit stan. Njegova braća, jedan je dobio stan u Sopotu, drugi u Sijetu. Oba dva su pokojni. Ovaj najmlađi se nikad nije vratio, on je zbrisao u Kanadu...A Dida je od tih nekaj novaca kupio u Šestinama kućicu i dan-danas ona stoji tamo, doduše s jednom nogom za srušiti.... Tako da sam ja znao tko sam davno prije raspada Jugoslavije. Mi smo znali tko smo i što smo, znali smo to vrlo dobro. Nije nam to u obitelji nitko nametao, mi smo znali da smo Hrvati. Recimo, meni dečki s tekmi, pojedinci, ne vjeruju da ja nisam gledao film „Maratonce“. Ni onog „Balkanskog špijuna“. Ja te srbijanske filmove znam samo po nekakvim glupim rečenicama koje je netko milion puta u društvu ponovio. No, mi to zapravo to nismo gledali. Doma se nije gledala ni repka Juge, ona nikom nije bila interesantna... A ako idemo kronološkim redom, od tih pionira, kad su rekli: „Bagru ne primamo“, nakon toga je došao neki „drug“ iz Mjesne zajednice. Bio je u Partiji i rekao je: „Ne. Bagru treba preodgajati.“ I onda su me primili u pionire. Kaj je najgore, u četiri godine, svake godine sam morao ići na natjecanje. To je bilo u školi „Sedam sekretara SKOJ-a“. Kuriri su bili manji od puške, to su bile takve gluposti, ali morao si. Školsko i Općinsko natjecanje si morao proći jer bi inače ispalo da se ne „prevaspituješ“...(smijeh)... Te prve četiri godine, to je bio „show“. Kasnije sam se preselio u školu „S. S. Kranjčević“. Bio sam, kao, dobar dečko i pametan i onda sam išao učiti grčki i latinski. Tu smo još bili mala djeca, ali tamo već svašta počinje. To je bila polovica osamdesetih, tu već sad svašta nešto počinje. Imao sam tamo dobru ekipicu, na kraju sam s tim dečkima često išao na tekme... I od tamo se razvio nekakav bunt i revolt prema Jugoslaviji. Ja sam zapravo duboko uvjeren da svi koji su dolazili na „Dinamove“ utakmice kao navijači, da su bili nacionalno osviješteni.

Dobro, a kada si počeo dolaziti na utakmice, kako se je počela razvija ta tvoja, ajmo reć, priča sa pripadnošću grupi koja se naziva „Bad Blue Boys“?

Prve tekme koje se zapravo jako sjećam je bila iz šampionske 82.' Sjećam se zadnjeg kola i onog čuda, bio sam na „Istok tribini“. Toliko je bilo ljudi da se nije moglo ići ni pišati nego smo išli pišati tamo uza zid. Sestra, ona je 80. godište, bila je stara dvije godine, s nama je bila te 82.' Bili su mama i tata. Tata je dosta volio sport. Ja sam na toj „Istok tribini“ bio svaku nedjelju, svako kolo.

S obitelji?

Sa starim. Na tekme je išla i ekipica tu iz kvarta, ti dečki koji su onda imali recimo 30-35 godina. Vodili su nas sa klince. I tak', navikneš se na stadion, stadion ti je najnormalnija pojava. Zato mi je i drago kaj danas vidim da ljudi opet vode djecu. To je lijepa priča i na tome treba puno raditi... A onda malo „ostariš“, dođeš u šesti, sedmi razred, i onda smo mi krenuli „full“ na tekme. Iz razreda nas je išlo 6-7 na tekme, a kako smo mi bili klasičan razred, njega je činila škvaldra iz cijelog razreda. To više nije bila priča samo iz kvarta.... I onda jednostavno počne. Prvo smo išli na to „Istok stajanje“, legendarno. I čak smo na tom „Istok stajanju“ bili na tekmi protiv „Zvezde“...(smije se jer je neobično što kao vatreni navijač nije bio na tribini „Sjever“)... istog stajanju bili i za „Zvezdu“. Za „Zvezdu“ smo bili na istog stajanja. Nismo bili na „Sjeveru“ jer karata nije bilo, pa smo se prošvercali na „Istok“.

To znači nije bilo ciljano, kako bi bili bliže navijačima „Zvezde“, nego spletom okolnosti?

Da. Dobro, mi smo tada zapravo još klinci, mi smo tada prvi razred srednje škole. Premda mi tada imamo dobru ekipu. Povezali smo se, bila je hrpa dječaka, ne znam, bili su: Beli, Kirša, Žmiro, Kaso, Zdeslav, Kapara, i tako dalje. Dakle, dečki od Novog Zagreba, pa Dubrave, pa Stenjevca, pa nas tu iz centra, pa dečki dolje s Jaruna. Dakle, bili smo jedna mlađa ekipa dječaka od 1971. do 77. godišta...(prisjeća se dobi pripadnika „Zagrebačkih mališana“)...To je bilo najviše do nekih 7-8 godina razlike. I stvarno smo bili od svukud. Ja sad ne znam kako smo se mi uopće povezali, ali jesmo i počeli smo dolaziti svi na sve tekme. I počeli smo paliti baklje. Uskoro smo počeli transparente raditi. Prvi transparent, mislim da smo napravili 1989...(razmišlja je li rekao točan podatak)... Je sigurno, moralo je to biti 1989. jer smo ga kasnije furali u Bergamo. U Bergamu smo transparent stavili gore, na one motke na koje su se inače postavljale zastave. Baš se lijepo vidio moj transparent u Bergamu...To je bio transparent dva i pol s dva i pol metra. Gore je bilo plavo polje s napisanim „ZG“, pa bijelo polje, pa bijelo, pa plavo, i dolje je bilo napisano „D“, a unutra je bilo srce kao hrvatski grb. Prvi put smo ga donijeli na „Rad“. Igrala se tekma protiv „Rada“, bila je zima, a zapravo početak proljetnog dijela prvenstva. Frajer, pandur, je tražio da vidi krpu. Mi otvorimo, on vidi i, naravno, odmah nas izvadi van, i odvede preko u park Maksimir. Posjedne nas na klupicu i pita: „Gdje su socijalistička obilježja?“ Taj transparent nema zvijezdu u grbu. Ja velim: „Zaboravio sam.“ On uzme radio stanicu i govori legendarno: „Zagreb 80, Zagreb 80, provjeravam.“ Ja mangup, sjedio sam na naslonu od klupice u parku, a on se zaletio natrag i opalio mi šamarčinu tako da sam opao s klupe dolje. Veli on: „A ti si iz te familije!? Iz te si familije, pa si zvijezdu zaboravio?“ Oni su znali sve o nama! Kad god su te priveli, oni su znali koga su priveli. Mogao si se izvući od težih posljedica jedino ako nije išla provjera: „Zagreb 80, Zagreb 80“...(riječ je o šifri u razgovorniku ondašnje republičke milicije)... Tako, u to doba počinjemo se nalaziti aktivnije, pa onda krećemo u neku organizaciju, zapravo samoorganizaciju. Sami smo se organizirali! Znali smo sjediti petkom na večer uz samo jednu pivu, ne bi li skupili novce, da se ode u Trst po baklje. Joj, to su stvarno bila vremena za pamćenje. Ali dobro, tada si mlad i sve ti je lagano. Sve ti je zafrkancija...Ja ni ne znam da li smo se mi ikad tako službeno zvali, ali mi smo bili zapamćeni kao „Zagrebački

mališani“. Zakaj „Zagrebački mališani“? Zbog transparenta, a taj transparent je zapravo bio ukraden. Mi smo ga skinuli s dvorane „Vatroslava Lisinskog“. Bio je petak ili subota i nekud smo mi išli. Bilo nas je, ne znam, dvadesetak. I gore na dvorani vidimo veliki, bijeli transparent, crno-crvena slova, mislim. Uopće nema veze s ničim, kamoli s teknama. Ali smo mi to skinuli, uzeli i tak' smo postali „Zagrebački mališani“. I to je zgodna priča bila. Svi smo bili mladi.

Ti kažeš: „Bili smo mladi“, a ja bih rekao, s obzirom da smo ista generacija, da smo bili djeca. No tada smo shvaćali stvari malo ozbiljnije. Kako se ti poimao taj proces navijačkog rivalstva na nacionalnoj razini? To te sad pitam, zato što sam siguran da smo ga ti i ja poimali iz jedne perspektive, a recimo, Lamza to uopće nije do 90.' poimao iz nacionalne perspektive nego je to rivalstvo više bilo na navijačkoj razini. Kako si ti to doživljavao?

Pa, ako pričamo o „Zvezdi“, „Partizanu“ i srpskim klubovima, naravno da je to bilo drugačije... No ne mogu ja sad reći da smo mi njih mrzili samo zato što su Srbi... Išao je s nama dečko koji je bio Srbin iz Zagreba. Poslije, kad je počeo rad, zbrisao je u Ameriku. Ali on je mrzio Jugoslaviju... „Mrzio“, to je možda glupa je riječ. Jednostavno, nitko od nas nije volio Jugoslaviju i komunizam. A „Zvezda“ i „Partizan“ su bili oličenje toga. Jer to su bili klubovi koji su bili državni. Mislim, i „Dinamo“ je bio državni, ali nije imao protekcija. Druga stvar, ta nacionalna komponenta... Ja sam bio nacionalno osviješten Hrvat. Ja sam znao tko su i što su ti ljudi. Znao sam kakve smo sve s njima imali probleme i što smo s njima prolazili kroz povijest... Naravno da su mi zbog toga najjače pjesme koje smo pjevali bile domoljubne, poput „Ustani bane“. Meni je to bilo fantastično! Jer evo, kao nešto se pokreće. Velim, moj ujak je dobio, 1971., u vrijeme „Hrvatskog proljeća“ dobre batine i imao je veliku, kvrgu na glavi...(pokazuje da je doživio tešku ozljedu zbog represije sustava)... On je bio najbolji brucš na „Elektrotehnici“, a završio je u statusu Grunfa. Postao je, ono, ludi izumitelj koji može sve, ali ništa nikad nije radio...(želi reći da je to bila posljedica, odnosno osveta režima zbog sudjelovanja ujaka u „Hrvatskom proljeću“)... Tako da sam nekako i ja, kroz tu navijačku strukturu navijačku, baš kao i svi mi, pokazivao svoje hrvatstvo. Nama se tada činilo, imali smo osjećaj, da se borimo za nacionalnu stvar, barem je to meni tako izgledalo. Ja sam u tom navijačkom pokretu sigurno djelovao kao Hrvat! Ima pjesma koja kaže: „Mi smo čuvari katoličke crkve i Hrvatske“, i meni je to bilo normalno...(odlučno govori)...

Znači, bio si jednako Hrvat i jednako Dinamovac?

Da, da, da! Dinamovac jednako kao Hrvat. Ili Hrvat jednako kao Dinamovac. Neki se čude, no meni nogometna reprezentacija Hrvatske nikada nije postala to što mi je bio Dinamo. Nikad! Uostalom, kada je počeo rat, poslije kad ću otići u vojsku, uvijek sam u spavaoni uz svoj ormarić držao Dinamovu zastavicu, poster ili nekaj od Dinama.

Do toga ćemo doći. Moram priznati da si sjajan sugovornik. Spomenuo si neka gostovanja. Jesi li imao kakva gostovanja u Jugoslaviji? I jesi li možda na tim gostovanjima doživio tu nacionalnu netrpeljivost o kojoj smo sad pričali?

Netrpeljivosti je bilo uvijek. Mislim, netrpeljivost je mala riječ, to je ono, umanjenica svega. Okej, bilo je gostovanja gdje si možda mogao ići bezbrižno, s rukama u džepovima. Primjerice, znalo se da se u Beograd, Novi Sad ide „na nož“, to su takva gostovanja. Pa i u Split kad se išlo nije bilo svejedno jer postojao je animozitet. Taj animozitet Splita i Zagreba, to oduvijek postoji. Još je moj pokojni dida pričao, oni su, ne znam, negdje „pedesetih“ išli na tekmu pa su im kamenovali vlak kad su se vraćali u Zagreb. Mislim, smiješno je pričati drugačije, pa ja sam bio 1990. kada smo dobili 3-2, kada su zabili Boban i Šuker. Tada je Marijan Šimić nastradao na Kolodvoru.¹ A mi smo došli dan ranije, bio je „high life“, svi smo klicali „Hajduk i Dinamo dva su kluba bratska“, ma jel'!? Tak da, uvijek je postojao animozitet. S druge strane, znao si da kada ideš u Banja Luka, da ćeš se šorati. Ako te murija propusti ili utekneš, tamo se tučeš. U Splitu, ako murije nije bilo ne potučeš se uvijek, ali uvijek postoje šanse za tuču. I glupo je, na to poludim, kada ljudi pričaju, navijači „su ovakvi i onakvi“...(želi reći da javnost gleda na navijače kao na problematične skupine, sklone incidentima i nasilju)... A kad gledaš, ako uzmeš novine, statistički ćeš puno češće naći vijesti o nekakvim kafanskim šorama, svakodnevno po Zagrebu ili bilo gdje drugdje, gdje se dva pijanca potuku. No kad se sukob navijača dogodi eventualno jedanput ili dva puta godišnje, od toga radimo veliku priču. Zašto? Zato što je vrlo teško kontrolirati grupu ljudi koja, neovisno o tome koliko je organizirana, ipak je jedna velika grupa ljudi koja misli isto. Iako ima izuzetaka unutar grupe, oni se ukalupe u dominantno mišljenje. Ova poruka Boysa nedavno, kako je ono glasila: „Molimo za Herceg-Bosnu 100 'Oče naša“, ja vjerujem da pola tribine nikad nije izmolilo „Oče naš“, ali svi su pljeskali na to...

Super si to primijetio, da.

Pa zar nismo vikali: „BBB za HDZ!“, a koliko je nas bilo uopće učlanjeno u HDZ? Ako su neki i bili, to je opet irelevantno. Meni osobno, a i nekim drugima je u to doba bio puno bliži Paraga i HSP. Ali mi smo imali HDZ transparente, pa i Torcida ih je imala, a to je bilo uoči raspada Jugoslavije i još uvijek je to sve bila vrlo nezgodna situacija.

Pa kaj ste recimo roditelji govorili za ta gostovanja?

A gle, nekad smo muljali da nekuda drugdje idemo, a išli smo na gostovanje, pa ako bi te doma skužili, onda bi poslije dobili po „piksi“, normalno...(smijeh)... Nekad si rekao da ideš na gostovanje, kako koji put, ovisno od tome koliko je kaj bilo opasno. Ja sam morao jako puno šutjeti od tome gdje idem, jer stari je zbog politike bio u zatvoru. Dolazio sam iz takve obitelji i svaki put kad se nešto važno događalo bilo je: „privedite osumnjičene“...(želi reći da je bio prije od ostalih navijača na meti sankcija milicije zbog toga što mu je obitelj bila u nemilosti komunističkog režima)... Ako pandur skuži da tvoja obitelj ima dosje, nastradao si. Pa nisam jednom dobio batina zbog toga... Prvo međunarodno gostovanje bilo mi je Bergamo. Još smo napravili neke pionirske kape, na koje smo stavili gore slovo „U“, i to je bio „show“. A završili smo u Sloveniji svi u zatvoru jer je ekipa iz Vinkovaca skinula Titovu

¹ Dana 18. ožujka 1990. u Splitu je odigrana utakmica Hajduk – Dinamo (3-2). Tijekom dana redali su se incidenti u gradu, koji su kulminirali nakon utakmice kada je u napadu Torcida na željezničkom kolodvoru navijač Dinama Marijan Šimić pogođen velikim kamenom u glavu. Šimić je operiran, ali posljedično je ostao teški invalid do kraja života.

sliku...Uglavnom, možda se ne može reći da smo nacionalisti, ali svakako smo bili svjesni i nacionalno opredijeljeni kao Hrvati. Premda, činjenica je da je u grupi tada bilo i ljudi koji vjerojatno to nisu doživljavali kao ostali. Ali meni je to osobno bilo važno. Osim toga što je to kluba za kojeg navijam, to je „Dinamo“, to je hrvatski klub i na taj način pokazuješ tko si. Puno poslije ću saznati da je postojala uzrečica: „Navijam sa 'Dinamo' da svi znaju tko sam, a za 'Hajduk' odakle sam“...E sad, prebrojati sva gostovanja ne znam, ne bih mogao, to je stvarno predaleko, previše je vremena prošlo.

Pa ne moraš, možeš samo kratko nabrojati.

Bio sam po svukud. Neki vele da sam bio u Novom Sadu, ja se toga iskreno ne sjećam. U Banja Luci sam bio dva puta, bio sam u Ljubljani. Moram priznati da u Beogradu nisam bio nikada jer mislim da bi mi u tom slučaju doma svi umrli od straha. Zbog toga u Beograd nisam išao nikad. Ali ove tu neke tekme, na neka bliža gostovanja, to smo išli... Tu dolazimo do jedne vrlo bitne priče. Početkom 1990. napravili smo najveći transparent: „Volim te mama, al' ne više od Dinama“. To je naš transparent...(s ponosom se prisjeća)...To smo organizirali nas tri-četiri frenda. Jedan od njih je Buljan, od pokojnog Ratka Buljana sin.² Zapravo sam s njim dosta često išao na tekme, ali on je išao u drugu školu. On je išao u „Jezičnu“, ja sam išao u „Kulturu“. Ima tu i jedna strašno dobra priča za gostovanje u Bergamo. To je čak objavljeno u nekoj knjizi. Kako se nikako nismo mogli nikako dogovoriti, jer u tu dobu nema mobitela, a polazili smo različite turnuse, on je meni preko pol „Gimke“ napisao: „Krešo, idemo u Bergamo s 'Generalturistom““. To je bio jedan ogromni grafit, kojeg je napisao! On je našao kombinaciju s kim idemo i platio je, pa onda da se uzalud ne zivkamo, ostavio mi je poruku na fasadi...(smijemo se)...

Otkud ideja za taj transparent? Nije to bio običan transparent, bio je glomazan...

Bio je dugačak 37,5 metara, ako se dobro sjećam.

A kako ste to isfinancirali? Opiši mi...

Oni su išli negdje u Češku ili Poljsku, ne mogu se sjetiti gdje, i tamo su kupili dvije bale platna. Bijelu i plavu balu. Vjerojatno su to oni sami platili, a mene nitko nije tražio, ja se ne sjećam da sam ja dao kakve novce. Uglavnom, oni su to dofurali busom u Zagreb. E, a kaj sad s tim? Onda je Žmiro pomogao oko ideje. A kako je došlo do toga da baš bude: „Volim te mama, al' ne više od 'Dinama“? Vjerojatno je to već negdje prije postojalo kao natpis. I onda je Žmiro nacrtao slova. I onda mo krenuli raditi transparent, rezali smo slova od bijele bale. Nemaš gdje to vani raditi, pa smo na onda na ulazu u „Dom sportova“, kak' su one štange, tam' smo rasprostrli balu, tam' smo rezali. Bilo nas je četiri ili pet koji smo to rezali, crtali. Bio je Karl, bio je onaj mali, kak' su ga zvali, Zvijer. I onda su naše mame to šivale. Moja mama je to šivala doma...(smijeh)... Nije imala kako drugačije nego je radila malo po malo, sašila je 37 i pol metara.

Ručno su šivale?

² Ratko Buljan bio je priznati kazališni, filmski i televizijski glumac.

Na mašini. Čak je to otišlo toliko daleko da smo Buljanovoj mami kupili onu mašinu na bateriju, ono koja sama radi. Točnu kronologiju tog transparenta ne znam. Bila je rasprava o tome kad smo ga prvi put i zadnji put nosili, ali ja nemam pojma. Ja stvarno ne znam kad smo ga donijeli prvi put...(neuspješno se pokušava prisjetiti prve utakmice na kojoj je postavljen transparent)... Znam da prvi put kad smo ga donijeli, mi smo ga nosili na nosilima. Toliko je bio glomazan jer to su bile dvije bale platna. Na nosilima smo ga nosili nas četvorica. Ogromno je to bilo i teško, kao sam vrag. Toliko je bio težak da valjda osim Zagreba nije nigdje išao drugdje. Poslije, gdje je taj transparent završio, ne znam. Navodno je dugo bio u skladištu, pa je onda navodno bio u Sesvetama. Od tamo mu se navodno gubi trag, u vrijeme kad je bila ona nesretna situacija...(riječ je o razdoblju problema unutar BBB grupe zbog neslaganja s vodstvom „Dinama“, odnosno Zdravkom Mamićem)... Od onda ga nema, poslije je napravljena nekakva kopija za koju se opet ne zna gdje je. Mene su pitali neki ljudi jel' se slažem da bi ga se ponovno radilo? Moj Bože, pa naravno, zato smo ga i napravili.

Zbog „autorskih prava“?

Ma kakva autorska prava!? To je navijački transparent. Meni bi bilo drago kada bi ga napravili. Još većeg, još ljepšeg, mislim da to bi bilo super... Meni osobno bio je to jedan od najljepših transparenta, premda smo mi imali stvarno lijepe transparente, to je činjenica. I uvijek su si davali dečki truda, više nego možda nego druge navijačke skupine. „Zagreb avalanche“ je bio lijep, „Blue lions“ je bio lijep. „Blue madness“ je bio lijep. Većina tih transparentata bila je crtana rukom i bila je lijepo crtana. Nisu to bile švrljotine bilo kakve.

S tim da je vaš bio ovo ručno šivan?

Je, bio je ručno šivan, original. Kompletно smo ga mi sašili, a poslije su metnute i one rupe za šatorsko krilo. Ma to je čudo bilo! Malo smo pretjerali...(smijeh)... Zapravo, iz današnje perspektive gledano, sigurno smo pretjerali, ali... Ali, opet, drago mi je što jesmo.

Misliš, pretjerali ste u veličini?

U veličini svakako...(smijeh)... Ti u toj situaciji uopće ne razmišljaš da bi to moglo biti toliko teško. I to, kako su oni to kupili, te dvije bale. No dobro, u tim bivšim komunističko-sovjetskim republikama, moglo se svašta kupiti, bio je „jeftilen“. Ne znam gdje su išli, sa školom su nekom išli na izlet, ne znam ni kako su to dopeljali. Onda smo to zašili. Bio je tu i Lovro, mislim da je on iz Travnog. Bilo je par dječaka koji su u tom sudjelovali, ali stvarno sad ne mogu imenovati jer zaboravljam. Tko će to sve i zapamtiti? Puno godina je prošlo, puno je bilo događanja. Vjerujem da neke stvari namjerno izbacuješ iz mozga jer nemaš vremena više o tome razmišljati. Možda da se češće družimo i pričamo, možda bi se nekih stvari čovjek sjetio... Mi smo, evo, taj napravili. A poslije, onaj mali „DZG“ transparent, taj je isto nestao, njega sam burazu ostavio. Možda ga na Jakuševcu, na Hreliću nekad nađemo jer tamo možeš naći svašta nešto. Možeš naći Spomenice Domovinskog rata, možeš naći ordenje pa se možda naleti i na taj transparent...(smijeh)... Što se organizacije tiče, sjećam se „Partizana“, i one koreografije s dimnim zavjesama. U to doba sam bio u „OUR-u“ za odlazak preko granice. Vrlo često sam bio u Trstu, gdje smo odlazili kupovati baklje, to je posebna priča...(smijeh)...

Kako ste to organizirali?

Bile su autobusne shopping linije za Trstu. Išlo se rano ujutro, mislim da se išlo s Borongaja uglavnom. Možda, ali ne mogu se sjetiti da li je ta linija pokad išla i tu, iz Baštijanove, ispred „Končara“. Uglavnom, tom linijom putovala je hrpa švercera, oni su išli po traperice i robu, a mi po baklje. Stvar je u tome što smo mi imali dovoljno love samo za baklje jer smo tu lovu skupljali u petak navečer. Ovaj je dao za tri baklje, ovaj drugi je imao novaca za kupiti dvije baklje. Baklja je tada koštala 10.000 lira, mislim da je to bilo u vrijednosti 10 maraka. E sad, koliko si novaca skupio, toliko si baklji kupio... Za put bi svatko dao nekakav svoj novčani prilog i nas dva ili tri bi onda sjeli na autobus, ovisno po kaj bi se išlo. Za „Olimpiju2 smo išli po crvene, bijele i plave dimne... To smo s Pandžom išli iz „Torcide“, ali nakon tog putovanja „Torcida“ je kasnije neko vrijeme palila žute i zelene zavjese jer smo mi kupili sve one koje su bile crvene, bijele i plave...(smijemo se)... U paketu je bilo posloženo: žuto, zeleno, crveno, bijelo, plavo. On je htio uzeti par različitih iz paketa, ali mi smo uzeli sve crvene, bijele i plave. „Evo tebi, brate, ti si nosi u Split ove žute i zelene, pa vi navijajte.“...(smijeh)...Bio je tamo jedan dućan gdje se to moglo kupit. Naravno, preko granice smo tu pirotehniku morali švercati jer to je bilo zabranjeno u onoj državi.

Kako izgleda taj švercerski proces, kupili bi nešto robe da ne izgledate sumnjivo?

Ne, ne, ne! Gle, ako bi bio Kaso s nama, onda bi bilo sve bilo jednostavno. Nitko od nas nije imao novaca za ništa osim za baklje. Mi smo svi bili, pretjerano je reći da smo bili sirotinja jer nismo bili, naravno. Ali, u onoj državi su svi bili sirotinja. Što si ti mogao biti ako ti je mater radila u tvornici?! U Trstu za njenu plaću mogao popiti dvije kave...Uglavnom, mi bi to što smo kupili sve sakrili. E, onda bi Kaso, on je bio pregovarač...

A di bi sakrili?

Posvukud po busu. Po busu, ima rupa, ali ne zna smijem li to pričati... (smijeh)...I potpuno. Mislim, Kaso je ovakvu torbu za „Partizan“ sakrio u busu...(pokazuje da je bila riječ o golemoj transportnoj torbi)...Sve je sakrio, „tutto completo, skinuo je komad poda i odšerao je one šarafe na podu... Torbu s bakljama, s dimnima, sve je metnuo dolje. E, onda bi otišao pregovarati po busu. Naravno, šverceri bi bili presretni, jer oni su smjeli unijeti samo određeni broj traperica ili kožnih jakni. Pa ne možeš u državu unijeti tonu toga! E onda bi mi pobrali tu robu od švercera.. Oni bi svaki nam dali svako po vrećicu ili dvije. Ti ne znaš kaj nosiš, možeš nositi ženske gaće, ali kaj te briga jer ti kad ideš na carinu imaš pravo na tri svoje vrećice. Šverceri bi bili presretni jer smo im pomogli da nemaju komplikacije na granici. Onda bi nam, jedan koji je dao tri vrećice platio kremšnite, onaj drugi pive....(smijeh)... I tako bi došli u Zagreb.

Ali vi bi bili ipak presretni tom suradnjom jer imaš nešto za pokazati na carinu?

Da, da! Ti dolaziš na carinu i imaš nekaj u ruci da je tvoje.

Eto, nisam znao za proces. Mislio sam da ste morali nešto kupiti da vas na carini ne gledaju čudno...

Pa u pravilu bi morao, ali budući da nemaš novaca, nemaš što nositi. U većini slučajeva ti ideš s onim što su ti dečki u petak na večer skupili. Mi smo se znali nalaziti tu u Mlinovima, kod „Krke“, pa kod „Kostanjevca“, to su birtije kojih više nema. I onda bi se našli u petak na večer. Svako bi donesao nekaj kaj je skupio love od džeparca, od nekakvog fuša. Mi smo tada bili srednjoškolci, ali smo znali da možeš otići malo kopati, istovarivati vagone ili nekaj slično. Tu bi nešto zaradili i onda bi to uložili u baklje. I onda ne znam, imaš 30 maraka za tri baklje i to je bilo to... Čak smo mi imali popis koliko je tko dao, znači moraš si zapisati. I sad ti imaš, karikiram, imaš 100 maraka, dakle imaš za 10 baklji. Ali za traperice nemaš! Ti nemaš za ništa drugo, ti nemaš zapravo love da tamo popiješ kavu. I onda bauljaš po Trstu, po tom Ponte Rossu cijeli dan. Kaj, tamo imaš jedan dućan za baklje, i tamo ne biraš veličinu, samo boju. Tada čak ni boja nije bilo, nego normalna crvena boja, i to je to. Da li je stara nekom nekaj dala, da si nekaj kupi? Nekome je. Moji doma nisu ni znali, uglavnom nisu ni znali da idemo u Trst. Kaj, otišao si to jutro ranije od doma. Imaš treninge, imaš muzičku školu, ja sam se u tom dijelu života još glazbom bavio. Kažem, dobro je bilo to kaj su onda išli ti šverceri. Okej, neki ljudi su stvarno išli u shopping, ali to je bilo manjina u autobusu. Mi smo išli ciljano po baklje, a ostalo su bili šverceri. Sigurno je da su 80% busa bili ljudi koji su kasnije tu kupljenu robu prodavali na Hreliću, traperice i to. Dobre traperice u Zagrebu si onda mogao kupiti jedino na Hreliću. Onda nije bilo ni ovo na Črnomercu, još nije bilo ovog placa na Borongaju. A kaj je to doma nisi ni imao takve trgovine u Zagrebu. Kaj si imao u Zagrebu: „Gramat“, „Namu“ i „Romu“ u Dubravi. Okej, bio je „Varteksov“ dućan na Trgu i ispred njega dame sumnjivog morala...(smijeh)...Da, to su bila takva vremena, mi smo stvarno živjeli za to. Jer ti si cijeli tjedan skupljao novac, svejedno i ako su ti starci davali nekakav dinar. Ako bi netko nešto dao, stavili bi na stranu, žicali smo prije škole, pred školom. Žicao si za baklje, žicao si za gostovanje, žicao si za kartu, za sve živo se žicalo, nitko nikad nije imao novca...(smijeh)...Živio si tako da četiri, pet dana nisi išao nikuda, da ti ostane novaca za ovo. Ako si u tih par dana kaj skupio bio si sretan i otišao si po baklje ili si pak dao nekom da ti ih dopelja. Najsretniji bi bili kada bi baklje netko dopeljal s broda, iz Dalmacije, jer onda bi bile badave...(smijeh)...

Dobro, ta navijačka scena se razvija, još više navijačko rivalstvo i onda dolazi taj „13.5.“ Prvo da te pitam, što je tada za tebe predstavljao taj događaj, a što ti danas predstavlja, s obzirom da ga neki smatraju, po meni krivo, da je to početak Domovinskog rata?

Pa, sad, ajde da krenem od kraja. Ja mislim da bi trebalo to gledati baš kao početak Domovinskog rata, jer je zapravo jedan veliki dio ljudi javno pokazao da je spreman. Mislim, uvijek se mora dogoditi nekakav početni moment, jer drugačije ne može, bez toga ne ide. Mi smo išli na tekmu znajući da će biti neredi i znajući da se prekida. Dobro, nismo znali da se prekida, ali da će biti neredi to smo znali. I išli smo se razračunati, odnosno trebao je biti fajt, idemo zgaziti „Delije“. Dosta je! Da li je bilo priče o prekidu ili nije bilo priče o prekidu, ne znam, ali to kako je sve to krenulo, to nije nitko mogao isplanirati na taj način. To piljenje ograde na „Sjeveru“, ali sve je nekako krenulo sa „Istoka“, što sa „Istok stajanja“, što s „Istok tribine“. Mi smo došli na tekmu, balavaci, pa mi smo bili prvi razred srednje škole tada...(prisjeća se u koji je išao razred)...

Ja sam tada išao u sedmi razred. pa onda, pretpostavljam da si ti bio osmi, a najviše prvi razred srednje škole, jel'?

Da, dobro, možda smo mi tada upravo završavali osmi razred. Ali to nije ni bitno, koliko je bitno da smo bili klinci, mislim imao sam 15 godina. Mislim da sam ipak morao biti prvi srednji s 15 godina jer sam krenuo godinu dana ranije u školu... Mi smo došli tamo, leti kamenje s jedne strane, leti kamenje s druge strane. Ovi tamo na „Jugu“ divljaju, „Sjever“ probija unutra. Sad mi, naravno, uskačemo odmah u teren. Još negdje doma imam komad njihovog velikog transparenta „Delije Sever“...(smijeh)...Imam doma, ali komadić jer to se rastrgalo po tribini, svako si je odnesao komadić.

Pa to recimo, ne bi bilo loše odskenirati za neku memorabiliju grupe, odnosno, za samu monografiju. Pa da, za monografiju

Pa mislim da imam jedan komad doma i da čak znam i gdje je. Imam taj neki ludi gen pa čuvam stvari. Mislim da negdje imam i originalan nacrt od transparenta „Volim te mama, al' ne više od 'Dinama“ To sam dečkima rekao već prije dvije ili tri godine da ću naći, ali sam zaboravio. To dođe s godinama pa zaboraviš ono, zaboraviš ono. No mislim da negdje imam doma na komadiću papira. Mi smo to sve nacrtali na centimetar. Nije tada bilo kompjutora. To je sve napravljeno s kemijskom, sva slova. To i taj komadić „Zvezdinog“ transparenta, to imam. Mislim da je to zajedno, da stoji u jednoj kutiji...Što se tiče te utakmice, sjećam se tog zanosa, tog možda i adrenalina, ali ponajprije zanosa. Mi smo stali i mi branimo svoje. Ono, jaki smo!...(odlučno potvrđuje)... Ovi bježe gore na tribinu, jer se vide da na „Jug stajanju“ nije dobro... (smijeh)... Oni zapravo provaljuju na tu tribinu, ne toliko da bi nekome nešto napravili, nego zato kaj smo ih mi potjerali, što s kamenjem, što s tim kaj smo se zaletavali tamo. Milicija, koga je natukla, natukla je, a to s Bobanom ja nisam ni vidio na stadionu. No ostala mi je urezana scena „indijanca“ nekog, ja ne znam tko je to bio, koji je hodao s njemačkom zastavom i to onom starom, sa križem gore...(smijeh)...Dolje, kad smo išli pod „Jug“, drot me primio i lupa, na samom ćošku dolje, kad ideš oko bazena. Primio me i lupa, i odjedanput čovjek se samo strovalio pored mene. Nekakav Dalmatinac ga je oborio: „Ajmo brale, ajde, ajde, idemo!“ Lupio ga je s leđa, s nekom ciglom, nisam ni vidio...(smijeh)... Upečatljivo je bilo i onda pod „Jugom“ ono klečanje, pjevanje. Dosta je toga! ... U tom momentu mi smo mislili da su svi koji su bili stariji od nas i pametniji od nas znali da je državi kraj, da je to gotovo.... U to doba svi ti dječaci koji su bili tamo, to su bili hrabri ljudi. To si morao biti poprilično lud... Tada ni Goli otok još nije bio zatvoren. Mislim, mi smo, tehnički gledano, svi mogli otići na Goli otok. Tu je iz kvarta, dečko, nisam ga vidio sigurno 30 godina, ako ne i više, možda, Maradona smo ga zvali. Njega su dva ili tri tjedna poslije ulovili. Došao je, vratio se, zelena su mu bila leđa, „full“ zelena leđa, ovako su ga tukli...(pokazuje da su ga tukli preko cijelih leđa)... Došao je, smije se, veli: „Imao si zgodnu narančastu maramu.“ Ja sam si narančastu maramu kao kauboj zavezao da se baš ne vidim, a poslije je dobro došla i protiv suzavca. Ispitivali su ga za mene, ali nije drukao! Vidiš, to je neobično, on je išao u osnovnu u „Gundulić“, i on je tu iz kvarta, ali ja njega znam samo kao „Maradonu“. Ali to je isto bila posebnost ondašnjih navijača. Mi smo rijetko koje kome znali ime i prezime. Sad, s odmakom, znam da su to bila većinom prezimena i skraćenice prezimena, premda Beli je Beli, a Čelo je Čelo. A sad, kako se oni zovu, ubij me, ne znam!

Žmiro je Žmiro. Kaso je skraćena. Ili Kapara!?... (smijeh).. I to je Baba išao s njim... Tako, bila je gomila tih nadimaka, a to je bilo dobro. Kad te tuku, ne možeš drukati. Mislim, ko je bio s tobom? „Sarma“. Karikiram. I sad ti ne znaš čovjeku ime. Može ti pandur raditi kaj god hoće, ali ti mu ne znaš ime. Dok smo šivali transparent, to je radio i frend Hrvoje. A mi smo ga svi zvali Karl. Ja sam mislio da se čovjek zove Karlo. Iskreno. Ja sam nazvao njega doma i tražio sam Karla na telefon. Ali njegov tata se javio i pita „Kojeg Karla? Dobili ste kuću Karl, ali kojeg trebate od nas?!“... (smijemo se)... On je i buraza imao. Tako je tada bilo, stvarno nisi znao ljude po prezimenu. Tko je onda znao kak' se Zlodi zove? Ili, tko je znao kako se Sarma zove? Tko i danas zna kak' se Sarma zove? Ili Popaj?... (smijeh)... Poslije ćemo se upoznati, razmijeniti imena. Tada te to nije interesiralo jer ti nije bilo bitno. I čim manje znaš, tim manje možeš nekom nešto reći... Moram priznat da je zapravo jedna dobra, odlična organizacija za to doba, pogotovo s obzirom na to da smo bili klinici i mladi. Mislim, pa mi smo jedno vrijeme dok je „Zvezda“ igrala, ovo, kad je često igrala i osvajala.. (želi reći da su tijekom čestih europskih i kup utakmica „Zvezde“ često putovali i „Zvezdini“ navijači)... Pa mi smo svaki utorak i četvrtak čekali na Glavnom kolodvoru. U utorak, ako „Zvezda“ igra doma, čekaš ove iz Knina. Ako idu nekam' van igrati, onda čekaš ove iz Beograda. Sve prolazi preko Zagreba. Tamo kod Glavnog bila je prodavaonica bureka. Tamo kod tog bureka smo ih nalovili, ne znam ni sam koliko. A vlak u Zagrebu stoji pol ure, uvijek... Pa smo „Grobare“ jedan put nalovili, usporedo. Ne znam, Treći peron, Šesti kolosijek. Nemam pojma kako smo mi njih uopće našli tko je njih vidio. Trebaš takvo što uočiti jer njih je pet ili šest bilo u kupeu. Upali smo u kupe i malo ih nalupali, izađemo van. I neko veli: „A kaj s onim ruksacima gore kaj su imali, tamo vjerojatno drže transparente!?“ Mi smo se već udaljili, bili na Drugom kolosijeku, onda smo se okrenuli, vratili natrag. Uletjeli smo im natrag u kupe. Oni su taman malo došli k sebi... (smijeh)... Ponovo smo ih nalemali i uzeli transparent. No nije uvijek bilo glatko. Recimo, kad su išli na tekmu u Bari, onda je bila katastrofa. Onda smo bježali do Trga. Došlo je valjda puna tri vagona na Prvi kolosijek i onda je nastao show...

A koliko se vas skupilo?

Ne znam. Mogao bih reći da nas je bilo 10, a to bi možda bila laž. Stvarno ne znam. Znam samo da smo bježali, mislim, skroz do Tkalčičeve ulice.

Niste baš ni očekivali da će ih biti toliko puno?

Ne, ne, ne.. To su bila takva vremena. Već se i ondašnja murija navikla na nas. Oni su znali točno tko dolazi. Većinu su nas već poznali po facama. Pa to nisi više mogao pobjeći od murije. Ja sam tu živio kod stare Američke ambasade, mene su godinama zaustavljali na ulici i tražili ondašnju ličnu, poslije osobnu kartu. Pričali su ljudi da su oni u policiji imali sve naše slike. Da li je to istina, ne znam, ali znam sa su me gomilu, gomilu puta zaustavili. Prolazim tu pred Američkom ambasadam pa me traži ličnu i kad pogleda kaže: „Oprostite susjed“. Valjda si mu poznat od negdje...

A s obzirom na taj „13. 5.“ i tvoj stav o tome, jesi li ti tada ili kada si zapravo postao svjestan da je ratna sukob neizbježna opcija?

Mislim, nakon te neodigrane utakmice, vidjelo se da se nekađ događa. Mi smo doma svi pričali o tome, više manje otvoreno, iako se dotada u onoj državi o ničemu nije govorilo otvoreno jer ti tada nisi znao tko ti je prvi susjed. Osjećalo se da dolazi do raspada i da je gotovo. Neću reći da smo se mi spremali na nekakav rat, nismo... Premda, vrlo brzo nakon toga, to je dakle 1990., stari i ja smo se učlanili u HDZ. I ne samo mi, nego pol obitelji. Krenuli smo u tu priču. Tada su bili i ti prvi izbori. Za prve izbore bio sam aktivan tu u Mjesnoj zajednici. To su začetci Narodne obrane. Onda sam 23.3.91.' već zadužio prvu opremu tu u Mjesnoj zajednici.

Što je činilo opremu?

Ma ništa, odijelo od Civilne zaštite...(smijeh)...Ali ja u tom momentu imam 16 godina! Nikad mi to nitko nije priznao što sam bio tu...(misli na ratni staž, odnosno dane prevedene kao dragovoljac Domovinskog rata)... Mi smo djelovali u tim Mjesnim zajednicama i držali dežurstva. Ja sam onda živio tu u centru jer starci su odselili u Špansko. Išao sam tada u muzički razred, u Kulturu. To je 91.' godina, nikog nije briga u školi jel' dolaziš ili ne dolaziš na nastavu. Bitno je da malo sviraš tu i tamo. Ali osjećala sam ta psihoza. Ja sam tada praktično prestao ići u školu. Visio sam u Mjesnoj zajednici...(razmišlja o nadolazećem ratnom sukobu)...No ne znam baš da sam razmišljao da će se rat razbuktati na takav način. Očekivali smo svašta nešto. Znali smo da se nešto sprema. Sad, u kojim razmjerima, tko je to mogao pretpostaviti?!...(pričamo o nogometnom prvenstvu Jugoslavije koje je trajalo i nakon masakra redarstvenika u Borovom selu)...U to doba tu je kod nas na kvartu bio jedan stariji gospodin. Mi smo ga zvali Stari Ustaša. On je kao vodio tu organizaciju u Mjesnoj zajednici. I on je govorio da će se dogoditi grde stvari. Nitko od nas to nije vjerovao. Jer kao star je, svašta priča Ali, oprosti, malo-pomalo to je krenulo... Nismo se mi kao klinci bavili politikom. Nisi ti u toj dobi mogao politički razmišljati, ali vidio si kaj se događa. U Zagrebu živiš, vjerujem da je tu 90% ljudi bilo svjesno i znalo kaj se bude dogodilo.

Lamza mi je prošli put skrenuo pozornost na jedan detalj kojeg nisam imao namjeru istraživati u Upitniku, jer nisam ni znao da se to zbivalo. Uglavnom, Lamza mi je rekao da ste vi, dio ekipe s tribine, kad su se te stvari politički počele mijenjati, organizirano odrađivali akcije po Zagrebu. primjerice, da ste se skupljali za hvatati ročnike i da ste lutali oko vojarni...

Da, da!

E pa daj to malo opiši.

Jesmo. E sad, koliko je to bilo organizirano? Kako se ti možeš organizirati bez telefona, i znaš da telefone svi prisluškuju. Jesmo, išli smo simo-tamo, kako god smo mogli pomagati, mi smo pomagali. Ali kaj, ti si u toj dobi zapravo van nekakve vojne priče, jel'? Organizirano, koliko se moglo organizirati, jesmo, djelovali smo. Kad god smo čuli da će biti nešto, neka akcija kod nekakve vojarne, mi smo se skupljali. Tada nije bilo Interneta, a mi smo dolazili do informacija...Bilo je fantastično, način kako smo Žmiro i ja skoro poginuli. Trebala je pasti vojarna u Dugom Selu ili u Borongaju, ne znam. Nas dvojica sjedamo u auto. On je taman kupio svoj prvi auto. Odnosno, dobio ga je. Vozimo se po Branimirovoj, a tada su već počela

ona prva zamračenja svjetla. On vozi, zna Branimirovu, no u jednom momentu nam nekaj posivjetli i mi proletimo kroz barikadu. Skoro smo se svi polomili. Izlazimo iz auta van, čuješ kako neko nekaj repetira. „Nemojte pucati, naši smo!“ Ovi ne vjeruju, naravno, proletjeli smo upravo kroz barikadu, ukratko show-program...(smijeh)... I onda su skužili Dinamov šal, otraga u autu. „Naši su!“...(smijeh)... Gledaj, svatko je nekako doprinio. Ja znam da su neki otišli još tad, već u ljeto 91.' u vojsku. Lisac je otišao u vojsku. To ljeto su već otišli Lisac, Kirša, Beli. Oni su svi otišli u vojsku...Jedanput smo Žmiro i ja napisali popis. Trebali smo mi s tribine otići organizirano, to bi bio show program, ali eto nismo...

Kakav to popis? Popis navijača!?

Popis navijača koji bi bili spremni. Jedno 50-ak imena se našlo tamo, na tom popisu.

To ste radili po vlastitoj selekciji?

Da, nas dvojica.

Da, da, to je jasno, ali jeste li pitali te ljude?

Ne. To smo mi po vlastitom nahođenju. To su u pravilu bili svi ti dječaci s tribine, s kojima smo se mi u toliko vrijeme družili. Okej, za neke si znao da nisu fajteri u startu pa se onda njih izbacivao s popisa... Mislim, uvijek je bilo tako da si za jedan dio ljudi znao da će stati na certu, drugi dio ljudi si znao da ne budu...

To je zapravo moje sljedeće pitanje. Znači, već od 1989. na tribinama su mogle čuti pjesme u kojima se održava ta spremnost, da BBB kao grupa sudjeluje u stvaranju samostalne države. Koliko se zapravo ta predratna spremnost pokazala realnom, a koliko simboličnom? Odnosno, koliko se po nekim tvojim saznanjima ljudi s tribine uključilo u taj prvi dragovoljački val 1991. i obranu države?

Pa ne znam, ali kad zbrojim. Od starijih dečki, od ekipe „Zagreb 80“, ja ne znam da li je itko ostao u Zagrebu. Možemo ići poimenice: Čelo, Zlodi, Mirek, Peki, svi su otišli nekud na bojište. Okej, oni su bili dečki koji su u tom momentu već imali 18-19 godina i to je bilo najnormalnije. Mislim, pa u to vrijeme mi smo imali jedno od najluđih gostovanja, protiv Trabzponspora u Klagenfurtu. To je bilo najluđe gostovanje. Bio je Lamza, bio sam ja, bio je Žmiro... To je bio rujan 1991., a tu u Hrvatskoj bila je katastrofa na sve strane. Lamza je već bio aktivan na Mostu slobode, mi smo tu u centru grada aktivni, ono kad je napadana 5. vojna oblast na Krešimircu. Sve je to išlo svojim tokom, ali tekma je tekma...(smijeh)... I ukazuje se prilika da idemo na tu tekmu, u Klagenfurt. Recimo, Kvisko je do tada već dva puta bio ranjen. S tim busom išlo je nas šest...(pokušava se prisjetiti)...Žmiro i ja smo bili sigurno. Lamza je bio. Kvisko je bio i, to neću nikada zaboraviti, Kvisko je pjevao: „Diglo se jato nebeskih tića, diglo se jato sokolova“... To je pjevao skroz do Klagenfurta, to je bio show...(smijeh)...

A u Klagenfurt, kako ste išli? Redovnom linijom?

Bili su organizirani busevi Generalturista. To je bio nekakav radni dan, pa ajmo pogledati kaj će biti to jutro, hoće li biti kakvo mjesto. Ništa nismo imali, ni kartu, stihijski smo se dogovorili. Dan ranije našli smo se, popili cugu i dogovorili smo se. Evo nas, došli smo, a u busu sjede tri starčeka na prvim sicevima, doslovce...(smijemo se)... Mi se pogledavamo, ajde i Kvisko dođe, pa mi sjednemo otraga. Skupilo se nas šest, ja mislim. Morao bih pogledati na slike, tko je sve bio...Došao je kondukter, pitat za kartu za tekmu. Nemamo. Kaže on da bus mora voziti jer bus je plaćan. Pa je onda došao i donio neke karte za tekmu. I tako smo krenuli...(smijeh)... Poslije mi se na tribini nešto i skupilo. Došli su neki Vinkovčani, neki Varaždinci, ovo-ono. Cijeli show je bio gore Ovaj jedan, Vinkovčanin napravio je potez za sjećanje...(smijeh)...³ On se popeo na trinini na reflektor. Policija je krenula prema njemu, pa je on rekao da će skočiti i tu je sad krenula drama. Oni su ga molili da siđe dole, a onda je on rekao da će sići dolje jedino ako Austrija prizna Hrvatsku...(smijemo se)... Onda su krenuli po njega, onda ih je gađao sa cipelom. Onda je rekao da će sići dolje ako priznaju Hrvatsku, i ako mu vrate cipelu... Onda je došlo do toga da traži sendvič i pivo. I tako je prošla utakmica, na kraju je on sam sišao dolje. Austrijanci su se maknuli, on je sišao i otišao sa stadiona kao da ništa nije bilo. Ja ne znam jesam li bio kad u bizarnijoj navijačkoj sceni od te, stvarno ne znam...Zamisli, koliko je to bizarno kad ti kao „domaći navijač“, dođeš sa busom u Klagenfurt, a u busu vas je šest. Vozač otvara vrata, a vani je more turskih dresova. Nas šest izlazi van, svaki sa dvije flaše „Goserra“, spremni, jer kam' buš sad? Sami smo. Izlazimo iz autobusa, spremni da dobijemo batine. Ovi kada su skužili da smo navijači, oni su se došli slikati s nama, valjda su vidjeli da smo prevelike budale...Prođe utakmica, a povratak u Zagreb je bio katastrofa. Katastrofa. Frajer nas je ostavil više ni ne znam gdje, možda na Borongaju. Bilo je gluho doba noći. Prvo su nas negdje u Zagorju zaustavili pa smo dugo stajali zbog uzbune za opću opasnost...Pa su nas, Sinišu i mene su skoro upucali. Još je netko bio s nama, još je netko išao s nama prema centru grada...(ne može se sjetiti trećeg navijača)...Bilo je sranje kod 5. vojne oblasti, tamo u Maksimirskoj, pa smo morali ići prema Autobusnom kolodvoru. Ti se vraćaš u svoj grad, u takvu situaciju, po mrklom mraku. Pa su na tom potezu navodno čak neki snajperisti tukli po Autobusnom. Ta noć, to je za mene bila prijelomna točka mog života. Tu sam odlučio da više neću ostati na kvartu...

Taj povratak iz Klagenfurta?!

Pa da. Ja sam dotad bio tu, u Mjesnoj zajednici. Tamo imam svoje, kako bih rekao, ustrojbeno mjesto...

Znači nisi imao širu sliku zbivanja?

Gledaš ti televiziju, znaš šta se događa, ali ne očekuješ da će to sutra početi. Odnosno, očekuješ da ćemo svi kada bude trebalo otići negdje organizirano. Shvaćaš? Tu si, kao radiš nešto, a nijedan ne radi ništa. Bilo je tu i gluposti, baš smiješnih priča. Mi smo tu trčkarali, gasiti svjetla za zamračenja, i ne znam kaj. Bilo je i nezgodnih nekih situacija. Tu, po Gajevoj, tamo su bile dame noći, ali bili su i kriminalci. Nezgodno je bilo ući među njih, svađati se s njima...I onda ti odjedanput u jednoj noći shvatiš da se to događa tu, u Zagrebu, na više

³ Riječ je zapravo o Zagrepčaninu Robertu Kanešiću – Kanetu.

mjesta. Siniša i ja smo odmah drugi dan odlučili da je sada dosta zafrkancije jer ovdje u Mjesnoj zajednici se ništa ne događa. Mi smo se svi kao prijavili, svi smo aktivni. Ovaj tamo u Srednjacima čuva most, ja tu sjedim iza Vojnog suda, a mlad si pun energije, pun volje, želje... Tako da sam od tog dana okrenuo drugo poglavlje. Odlučili smo: „Idemo dalje!“ Odlučili smo da idemo naći teren, idemo u vojsku, idemo u Gardu.

Tko je konkretno odlučio?

Ja i Siniša – Žmiro je. Nas dva smo bili kolovođe tog okupljanja. E sad, kako smo baš nas dva ispali kao kolovođe, ne znam, ali tako je ispalo.

U tom trenutku razmišljate o onom popisu navijača ili ipak realno razmišljate?

Ne, ne. Mi tada razmišljamo o tom popisu. Mi još uvijek razmišljamo o tom popisu. Ali nemaš ti sad koga zvati, organizirati, barem dok se mi sve ne dogovorimo. Uvijek je to tako s grupnim dogovorima. Ne, idemo prvo mi, pa ćemo vidjeti. I prvo odemo prema Komarevu i tim selima uokolo Siska.

Jel' tvoji roditelji znaju kaj ti radiš?!

U tom momentu ne. Za taj konkretno Sisak, ne. Nisu znali.

Putovali ste autom ili ti opet busevima nekako?

U Sisak smo došli neakvim busom, nemam pojma ni kak'. Stvarno, ne sjećam se kako smo došli do Siska. Zapravo, to su bila sisačka Sela ili Komarevo, nešto je tako bilo. Uglavnom, došli smo popodne, mladi dečki. Siniša je imao 18, ja sam imao 16 godina. I ajde, sjeli smo i pričali s nekim nadležnim. Bilo je da bude, da ne bude. Uglavnom, idemo se zaduživati s opremom. Siniši daje uniformu, mene pozdravljaju. Siniša im vraća uniformu i idemo nas dvojica dalje. Neće ni on ostati bez mene.

To je bilo jasno rečeno da te neće uzeti, jel'?

Da. „Nema šanse, maloljetan si i možeš ići doma.“ E, sad mi izlazimo van, naravno tamo ima i neke druge vojske. Veli ovaj jedan: „Ima tu u okolici nekakva Žutica“, tamo je valjda bila 2. brigada, pa će nas kao on odbaciti autom tamo. Pa se kombiniralo s neakvim Raketnim divizijunom. Uglavnom, to je trajalo jedno desetak dana, da mi hodamo okolo-naokolo po Sisku. Nigdje nas ne primaju zajedno. Njega žele jer ima 18 godina, ali mene ne žele. Ali mi smo frendovi i idemo skupa. Na kraju smo završili u Trebežu, kod „Gavranova“ iz 1. brigade. Čelo se pojavio, vidimo tamo Indijanca s tekmi. Pričalo se po Zagrebu da je poginuo, ali Indijanac je živ i zdrav tamo.. I, uglavnom, odfuraju nas u Petruševac. Tamo isto neko muljanje, polumuljanje, govore nam da ostavimo podatke, nemaju oni sad za nas pušaka, uniforme. Ali, budu nas oni nazvali za koji dan, dok mi dođemo u Zagreb. Tu se rastanemo i odemo iz Petruševca u Zagreb. Petruševac je u to doba praktično bio selo pored Zagreba. Tu se rastanemo ja i Siniša. Ja sam prije toga probao ići u HOS. No iz HOS-a me je potjerao Mario Mihaljević. S njegovim sinom sam išao u školu i vjerojatno je znao, prepoznao me je,

kako je bio tamo tu u Starčevićevom trgu...I došao sam doma. Zove me Siniša, on je živio u Dubravi, kaže: „Idemo sutra u Daruvar“. Ja velim: „Dobro.“

Znaš li, jesi li ikad saznao otkud mu ideja za Daruvar?

On je našao broj Kriznog štaba u Bjelovaru. To je bila kao... Kak se to zvalo?... (misli na Operativnu zonu)... Uglavnom, našao je njihov broj, oni su ga prosljedili u Daruvar, on je tamo razgovarao s nekim i taj netko mu je rekao: „Dođite. Nema problema, dođite.“ „Ali frend nije punoljetan.“ „Nema problema, dođite.“ I onda sam otišao doma, k starcima i rekao sam im kakva je situacija. Rekao sam im da sam bio 10 dana u Sisku...

To je trajalo dani u Sisku?... (prekidam upadicom)...

Pa da, nekih 10 do 15 dana, tako nekako. Za to vrijeme nešto smo i naučili, recimo imali smo vremena naučiti kako rastaviti i sastaviti pušku. U jednom momentu je frajer opalio Zolju u kuću u kojoj smo mi živjeli. Bili smo svi zajedno jer svi su se učili svega. Uglavnom, tamo smo bar nekaj naučili. Dečki su nas naučili kak' rastaviti kalašnjikov.

Oprosti što prekidam jer sve mi je ovo zanimljivo. Jeste li vi uopće javili kome s onog popisa da idete za Daruvar?

Ne, ne, ne. Još uvijek samo nas dva idemo. On je pitao samo za nas dvojicu. Čekaj, prvo, što se mi trebamo uključiti... (smijeh)... Uglavnom, ja sam došao svojima doma. Siniša je rekao da su ovi iz Daruvara jedino uvjetovali da donesem popisan izjavu od roditelja. Ja sam došao doma i rekao starcima kakva je stvar, gdje sam bio. Okej, sad i oni vide da je ovo ozbiljno. Rat je tu i rat je ozbiljan.

Jel' ti opće polaziš drugi razred srednje u to vrijeme?

Drugi sam završio. To ljeto sam završio drugi razred. U treći nisam išao. Tko tada ide u školu, u 9. mjesecu 91. godine!? Dolazim ja doma... Glupo je to pričati iz današnje perspektive, ali ja sam najstariji od nas petero. Moji burazi su mlađi. Moja sestra je rođena 80.', ovi su svi od 84.' do 87.' godine i to su klinci. Stari je tada bio bez posla. Nezaposlen je, ali bilo je za njega posla. On je bio aktivan u „Caritasu“ u Palmotićevoj od prvog dana... Dajem im do znanja da ja idem. I nekako su oni to prihvatili... Neću reći da je to bilo olako, ali nekako logikom stvari, oni su prihvatili da ja idem. Meni je stara samo rekla: „Glupo je da ti se ja potpisujem, to ti se može potpisati i Siniša. Kaj oni znaju kakav je moj potpis?“ I mene su ujutro odveli na Autobusni

A stari, on je isto pristao?

Da, da. No njega se nije puno pitalo... (smijeh)... Ujutro smo spakirali tri majice, dvije gaće, i idemo, ne. Stavio sam to u ruksak i došli smo na Autobusni kolodvor. Sjeli smo u bus za Daruvar. Puno godina poslije jedan od predsjednika ove države reći će da je u rat išla sirotinja. Mi doslovce nismo imali za kartu... (smijeh)... Mislim, karikiram malo...

Kada si se spremao, jesi li već taj prvi put ponio šal od Dinama ili neki drugi put?

Mislim da sam ja oba dva puta šal od Dinama nosio u torbi. Nije to zapravo bio šal. To je bila zastavica. Onda još nije bilo Dinamovih šalova. Mala zastavica ona, koju su svi nosili. Nju sam, naravno, nosio u ruksaku...Dođemo mi tako do Ivanić – Grada. Dolazi kondukter, mi ga muljamo, da idemo po pozivu u zapadnu Slavoniju, ovo-ono. No lik nas izbací van iz autobusa. Mi smo tako iz Ivanić – Grada autostopom došli u Daruvar, doslovce...(smijeh)...Stao nam je netko do Čazme, pa do Bjelovara. I onda nas zadnji dio puta vozi Mercedesom 200D, cigo...(smijemo se)...Dofurao nas je u centar Daruvara, a ni Siniša ni ja nikad nismo bili u tom gradu. Pojma nemamo o ničemu. On priča kako je u Daruvaru stanje katastrofa. S tim da smo prošli pored nekakve barikade, ono, na 5 metara od ceste...

Što je podrazumijevao pod „katastrofa“?

Pa, ono, grad je bio u poluokruženju. Zapravo ni on ne zna previše jer nije ni on od tamo. On se samo ponudio da će nas tamo dopeljati. Cigo veli: „Dečki, koliko ja znam, tu se puca jako!“ I ode on...(smijemo se)... Sad, nas dvojica smo ostali sami. Ostavio nas je pred crkvom u samom centru Daruvara. Ništa ne znaš, a svugdje okolo je mrkli mrak. Odjedanput netko viče: „Stoj!!!“ Poberu nas i ofuraju nas u Češki dom. Ajde, barem su nas naši ulovili...(šali se, smijeh)... Ne znaš, ti pojma nemaš gdje si, ništa ne znaš. Nikad u životu nisam bio tamo. I riječ po riječ, ajde, dođemo gore u Zapovjedništvo. Tamo je bilo malo nekakvog razgovora, glupog. I frajer pita da imam li ja potpisanu suglasnost od roditelja, da sam tu. Ja mu velim: „Nemam, moja mater je rekla da ju nazovete ako hoćete.“ Veli on: „Koji ti je kao kućni broj? Zapravo, ne, ne. Neka kolega kaže koji je broj.“ Siniša, u ono vrijeme svi smo međusobno znali napamet telefonske brojeve, on mu izdiktira: „01...bla-bla“ i ovaj počne vrtjeti brojeve na telefonu. Nas dvojica sjedimo. Ja očekujem da će nazvati doma i da će mu moja mater reći da zna gdje sam. I kad je došao na predzadnji broj, samo je spustio slušalicu. Veli: „Dobro, vidim da ne lažete.“ Tako smo se zadužili i uvjerali se u te priče o „slavnim gardistima“. Dobili smo one „DDR-ovke“, prekrasne...(ironizira lošu opremljenost ZNG-a u početnoj fazi rata)... Ali dobro, bilo nam je toplo, ne smijemo se buniti. Tu večer smo izgubili na beli gajbu pive. Naravno da su nas „uzeli“ domaći dečki...Legli smo spavati, ma nismo spavali ni dve vure, digli su nas. Meni su pokazali kak' se puni RB. Ja sam postao pomoćnik na RB-u.

Odmah?

Tu noć. A ujutro smo išli u akciju...(smijemo se)... To je zapravo možda dobro. To je kao ono kad imaš zalijepljeni flaster na koži pa ga strgneš u jednom trzaju. Tako je bilo i s ovim. To popodne mi smo već bili gardisti. Prvi put su pucali na tebe, prvi put je bilo ovo-ono, a sve ti je prošlo taj prvi put, da nisi ni skužio da se zbilo.

Jesi uspio makar osjetiti strah?

U samom momentu, tom ne...(dugo se prisjećao prije nego je odgovorio)... Ali kad smo išli tamo, naravno, u kombiju, to jest u Pinzu, osjećaš svašta kad smo došli tamo, kad je čovjek rasprostro šatorsko krilo, donio RB i pokazao mi kako ću ja to njemu puniti. Objasnio mi da je 50 cm zaklonjeni prostor. I da iznad 50 cm ako provirim glavu da ću dobiti metak u čelo.

Dobro, sad je on malo pretjerao, okej... Igrom slučaja, mi smo tamo naletjeli na jako dobre dečke, odnosno jako dobrog dečka koji nam je bio zapovjednik.

A koje je Žmiro dobio zaduženje?

On bi bio pješak, strijelac. Zapravo, mi smo raspoređeni u nekakav raketno-protuoklopni vod. Dakle, nismo bili obična pješadija, mene je to nekako uvijek zaobilazilo. Na kraju, ja nijednu noć nisam proveo u rovu. Nikad! Jesam na otvorenom, ali da sam imao u rovu zaduženje, nikad... Dakle, zakaj nismo dobili čisti pješadiju? Pitaju nas na razgovoru, da s čim smo se mi bavili. I sad, kaj da im ja velim? „Bavio sam se glazbom.“ A Siniša je bio nekakav aviomodelar ili nešto. „E, odlično, onda ćete vi u tu postrojbu.“ Dobili smo za zapovjednika voda čovjeka, koji je bio tu iz Zagreba, Malek. On je navodno bio u Legiji stranaca, nekakav „indijanac“. Poslije je imao, navodno, rudnike, dijamanata u Južnoafričkoj republici. Imao je niklani Colt, Automatic 45, s bjelokosti gore. To je čak repetirao na Sinišu u jednom momentu, dok smo se s njim dogovarali, kad su nas prepustili njemu. A dečko koji je zapravo bio glavni, bio je domaći dečko iz Daruvara, Dario. On je taman završio Vojnu akademiju JNA. Zapravo nije ju završio jer falilo mu je do završetka 2 ili 3 ispita. On je bio generacija sa zapovjednikom 4. splitske brigade, kako se zvao, Krstičevićem... Njih dva su bili ista generacija na akademiji. Ovaj moj je bio u ratu u Sloveniji i onda kad su ih vratili u Beograd, onda su ga pustili doma. Kad je u Sloveniji sve prošlo, onda je došao u Daruvar. I priča: „Ja ušetavam u grad u šapki i šinjelu, a sve se okolo, na sve strane praši“...(smijeh)... I tak' je ostao u Hrvatskoj vojsci. On nije znao što se događa jer, veli a to je i činjenica, da oni dolje u JNA pojma nisu imali! Oni su stvarno živjeli u tolikoj blokadi svega... Veli: „Dodem u grad, vidim da sa Papuka, odnosno od starog Petrovog vrha, padaju granate po gradu. Mi smo tu u gradu, a neko puca na nas.“ I onda povežeš činjenice. Oni tamo doslovce nisu imali informacije... On je bio školovan dečko i to je itekako imalo utjecaj na okolnost da je većina nas preživjela. Inače, bez njega, bilo bi to vrlo teško.

Znači on vas je već vodio u tu prvu akciju?

Da, vodio me odmah.

Koji datum je bio tvoje pristupanje? Makar otprilike...

Joj ne znam točan datum. To je otprilike bio 10. mjesec 1991., a koji je bio točan datum, ne znam. Mi jesmo u nekom momentu poslije toga potpisali te nekakve ugovore, pa tamo u tim papirima otprilike piše...

Vi ste vojnici pri 52. Samostalnom bataljunu. Gdje otprilike djelujete, na kojem dijelu bojišnice?

Da, pri 52. Samostalnom bataljunu Mislim da je ta prva akcija bila prema selu Batinjani. Ti Batinjani, to je bio show program. U Batinjanima smo tri put bili...(smijeh)... Treći put kad smo ušli, onda je bilo dobro. Prvi put to je bila katastrofa, žešća...

Koje su vam zadaće bile?

Očistiti selo.

Uzeti ga u svoje ruke?

Da, očistiti selo.

Znači, to je napadačka akcija?

Mi smo imali zapravo sve napadačke akcije. Jer mi smo tamo došli pri koncu desetog mjeseca, a tada počinju oslobodilačke akcije. Poslije će to oni službeno nazvati „Otkos 1“, „Otkos 2“, a mi smo očistili taj Papuk malo po malo, selo po selo. Kada je koja brigada stigla, koliko su sad to bile isplanirane akcije, nemam pojma. Mi smo kao 52. samostalni bataljun imali zadaću da odavde krećemo...(želi reći da su imali svoju zonu odgovornosti u provedbi oslobodilačkih akcija)... Dakle mi ujutro smo došli na početak sela.

To je konkretno ta prva akcija?

Nije prva, prva nego druga. Tu prvu akciju, u tom napadu smo odbijeni. Skoro da nismo ni ušli u selo. E, drugi put, sad idemo kao, ozbiljnije. U međuvremenu smo odbili jedno, dva ili tri napada na grad iz te Ivane Reke. Mi zapravo nismo držali položaje, mi smo bili neka leteća postrojba. Prvo, mi smo imali smo taj neki raketni lanser 108 mm. Onda smo kao artiljerijski pucali svako toliko negdje. Ali to bi radili kad bi skupili u krateru neka od raketa. Jer sve kaj smo imali, to je bilo kad su bacili „krmače“ i time razbucali skladišta. I sad, mi smo mi morali ući u krater i izvlačiti si municiju. A taj raketni lanser se igrom slučaj tako i tamo našao. Onda smo tu i tamo išli kao artiljerija pucat negdje s tim... Zapovjednik Dario je bio fantastičan sa RB-om, s Osom i sa Zoljom. Stvarno... A ja sam kao njegov pomoćnik vrlo brzo naučio rukovati kompletnim protuoklopom...E, da, to sam ti htio reći...(prisjetio se)...Ja mislim da je on vidio da sam ja najmlađi od svih pa je zato mene uzeo k sebi, da me pazi...(smijeh)... Po tim nekim papirima, to je bilo u 11. mjesecu 91., mi sad ulazimo u Batinjane. Srbi su nas pustili do pola sela. Tamo su nas onda stisli sa svih strana. Mi tražimo topničku potporu. Da se spasimo. Mi smo doslovce udaljeni kuće do kuće, ono katastrofično je. Dečki iz Lamzine postrojbe, on je došao na bojište nešto kasnije, oni su bili na minobacačima, Lamzini. Lamza, Kaso, oni su došli nešto malo kasnije iza nas, kroz nekoliko dana. Došli su jer smo ih nazvali i objasnili da se tu može doći. Kasnije su još došli Beli, Kirša...

Dobro, do tog ćemo doći, ajde da se vratimo na kronologiju.

Da, uglavnom mi tražimo topničku podršku od ovih dečki koji su na minobacačima. To su dečki koji su s nama u kući, koji su fajteri. Ali, minobacači – ništa. Haubice su nam otišle u Bjelovar, na snimanje. Došli su novinari s HTV-a, pa su oni pucali nešto po Bjelovaru. To je bilo u svrhu nekog snimanja za HTV, vjerojatno su pucali nekom školskom municijom, odnosno samo punjenja. Nije bitno. Bitno je da su oni otišli u Bjelovar za vrijeme operacije, a kao, tvrdi se, „Otkos“ je isplanirana akcija, jel? A mi smo na pol sela, u Batinjanima, u poluokruženju...(smijeh)..... Onda me je prvi put bilo strah! U pravom smislu te riječi. Jer i dotad je sve to bilo nešto. Puca se, čuješ ti. Leti oko tebe, ali sve je onak'. Svi na taj način funkcioniramo i nema veze, može se. Ali taj put, drugi put kad smo išli u Batinjane... Dario i ja, ostali smo čuvati odstupnicu. Mi, kao dečki će ostati iz interventnog voda, jaka ekipa. Oni

će ostati s desne strane, mi s lijeve strane. No, oni su zbrisali. Dva vojna policajca su ispalili tri-četiri rakete preko nas. Mi smo čekali BOV. I ostali smo sami.

Čekali ste BOV da vas izvuče?

Ne, čekali smo njihov BOV, da ga roknemo. I, znaš kakav je to bio pogodak!?... (pokazuje da je pogodak projektilom bio jako precizan)... Samo kaj se raketa nije aktivirala, nego je samo zviznula dolje. A time smo se mi otkrili. BOV se onda okrenuo prema nama...(smijeh)...BOV se okrenuo prema nama i onda je počeli „roštiljati“. I to ti je kao bent, to oni zovu sokačić. No to je bent, kao da je šumski put. I mi smo se tam zavukli iza. Ovi dečki iz interventnog voda su bili s desne strane, a dva vojna policajce su ostala. I kaj je najbolje, oni su s kampanjolom bili tu. Samo da su nam rekli da odlazimo, mogli smo se puno jednostavniji izvući. Međutim, nismo...Uglavnom, Dario je roknuo taj BOV, a BOV nam je izašao na 300 metara, iza zadnje kuće. Mi smo bili gore na povišenom i ovak' ti je kao brijeg, ide dolje na cestu...(pokazuje kako su bili na proplanku meta vojnicima u oklopnom vozilu)... Mislim, to je bila divota. Dario ga je pogodio kao u crtićima. Ali, mina je napravila ovo, i opala je dolje...(pokazuje kako se projektil odbio)...To je bila neispravna Osa. Onda nas je ovaj iz BOV-a stisnuo, i ti više ne možeš glavu dignuti kako sve reže s trocjevcom. I onda, tek u tom momentu, me je počeo hvatati strah kad je Dario meni rekao: „Krešo, pomoli se.“ Mislim, on je za mene bio dečko koji ima puno više iskustva i kad on veli da je gotovo, onda je gotovo...Ima u tome i jedna fantastična priča. Veli on meni: „Jel' bi ti mene naučio kako da molim?“ Ja se nisam mogao sjetiti ničega, a u takvoj situaciji ti apsolutno ništa ne ide u glavu. Ja njemu velim: „Reci bilo što, dragom Bogu je svejedno. Reci bilo što svojim riječima.“ I on počinje: „Danas kada postajem pionir.“...(smijemo se bizarnoj situaciji)... I stvarno, ali kad izbaciš ovog da je to zakletva pionira, taj dečko u zakletvi zaklinje se zapravo da je pošten, iskren, odan, jel'? Kužiš? Da izbaciš taj kontekst zakletve, to bi bila dobra molitva: „Biti ću dobar drug, marljiv, radišan, blablabla“. I on je to izdiktirao i veli meni: „Ajmo, bombe!“ Onda smo se bombama probili van, ne znam uopće kako smo to preživjeli, stvarno nemam pojma, to dragi Bog zna. Ali u tom momentu, kad se on počeo moliti, ne znam, ni prije ili poslije, jesam li više ikad bio u takvom strahu! Jer to je dečko koji je stariji od tebe 5 godina, koji ima iskustvo, koji te sve naučio. Znaš, tu te ulovi strah. No kad je rekao: „Idemo, bombe! Idemo se mi probijati“... U tom momentu kad počneš nešto raditi, više ne stigneš ti razmišljati.

Dakle, vi se počinjete izvlačiti ručnim bombama?

Da, s bombama. Prvo, mi smo već smo ih čuli, bili su iza benta. Kako je ovaj iz BOV-a reza po nama, oni su krenuli prema nama, išli su u „strijelcima“ prema gore, a iz kuruze, tako su nas zapravo pustili u selo, iz kuruze se spustili u kuću. I onda u dvorište, baciš bombu, pa „bris“ kroz dvorište. Pa opet u drugo dvorište, opet baciš bombu i opet „bris“ kroz dvorište. Tako smo u jednom momentu se zaletili, izlazimo na cestu i 300-400 metara ispred nas odlazi „Daje“. Naš kamion, stari. Zadnji je koji izlazi van iz sela. To kako smo mi trčali, to Bolton ne može istrčati. Kojih 9.92, mi smo istrčali 7.14 na 100 metara...(šali se)... Ja ne znam kako to opisati. Ti trčiš. Mi smo u trku dostigli kamion.

Nemoj zezati...

Ne zezam. Ne, nije frajer stao, frajer je valjda samo usporio. Vidio nas je, on nije stao jer gotovo je, sa svih strana smo bili zatvoreni. Da, mi smo u trku uskočili u kamion. U Dajc. Mislim ja nemam visinu. Ja sam visok metar i 70, metar i 75, nije bitno. Ja sam u Dajc uskočio...(pokazuje da je ulaz u stražnji dio kamiona bio gotovo iste visine)... To je nevjerovatno. Ja sam imao sa sobom Kalašnjikov, a Siniša je dobio onaj M53, zapravo onu glupost, onu repliku njemačkog šmajsera koji je Zvezda proizvodila...(pričamo o tehničkim karakteristikama navedene strojnice jugoslavenske proizvodnje)...

Jeste imali u tom drugom ulasku u Batinjane stradavanja i žrtava? Jesi li se tada ili kasnije suočio i s tim aspektom ratovanja?

Mi smo zapravo dobro prolazili. Evo, u Batinjanima ja sam mislio da je Kaljnik poginuo. Jer kad smo povlačili, prvo smo se povlačili preko groblja i odjedanput je frajer ispred mene zviznuo koliko je dug i širok. Ja sam mislio da ga je pogodilo, nemaš kaj. Međutim, ispalo je da se popiknuo. Nije se sjetio metnuti ruke ispred sebe i zviznuo je... Štrecne te to, ali nekako smo se vremenom navikli na tu priču. Tko je bio prvi da je nadrapao od nas, ne mogu se sad sjetiti, kao ni toga da smo mi tada baš gledali sve to...Gle, mi smo bili mala grupa. Dakle, nas je bilo desetak u toj desetini ili vodu, kako već nazvati postrojbu. Mi smo se držali zajedno. Nama je tek na kraju jedan dečko odletio u zrak. Ja ne znam kako je to moguće, ali u samim akcijama, mi nismo stradavali. Čudno je to, kao da smo bili promašena generacija, toliko puta su nas fulali da je to bilo nevjerovatno, ali nikome se stvarno nije ništa strašno dogodilo. Dobro, tamo na Dragovićima je bilo katastrofično. Tamo je bilo ne znam koliko mrtvih i ranjenih. Ali to je sve prolazilo... (traži prave riječi za opis)...U takvoj nekakvoj brzini je to prošlo da se ne mogu zapravo ni sjetiti. Iskreno, ja se stvarno ne mogu sjetiti tko je bio prvi koji je stradao...(duže se pokušava prisjetiti)...Mi smo se dobro izvukli s obzirom na to da smo imali, da je naš prosjek starosti bio 18 godina. Mi smo se dobro izvukli svi zajedno... Poslije, na proljeće su nastradala dva dječaka, obojica su sad pokojni, Izmijsa i Kruno... Izmijsa je poslije umro od posljedica, a Kruno je umro odmah... Poginuo je tamo dok se razminiravalo i dok je obavljao taj posao...(nerado se prisjeća)...Ali dobro, i to smo lijepo radili. To smo radili s guštom i zapravo je ispalo da smo mi očistili od mina cijelo područje, nekadašnje općine Daruvar. S tim da smo mi, kao desetina, kasnije kompletan Papuk razminirali.

Kaj nije to posao inženjeraca?

Dakle, mi smo na kraju zapravo i dodijeljeni inženjeriji. No u tom razdoblju, svaka tri dana si bil' dodijeljen nekom drugom. Naša osnovna uloga bila je da djelujemo kao „raketaši“, ali smo imali problem na zapovjednom vrhu. Ovaj jedan bio je legionar, a drugi školovan za časnika JNA. Sad, dal' je on stvarno bio legionar ne znam. Nama je bio kakav je bio, ništa specijalno. S njegove strane počinjena je hrpa grešaka. Da li je nekad nešto znao pa je zaboravio ili nikada ništa nije znao, to ja sad ne bih tvrdio. Ali nije se s njim dalo uopće raditi...Zbog toga smo se onda mi nekako pobunili i otada smo postali nekakva inženjerija. Dotada smo mi nešto mina postavljali i skidali ispred naših. No kako je Dario bio na glasu s protuoklopnim vještinama tako smo i ta oruđa nosili vječno; on Osu, a ja kontejner. Tako da mi jesmo bili kao nekakva inženjerija, ali ne u pravom smislu. U tom momentu naša vojska nije uopće ustrojena. Ka, imaš tri-četiri satnije, odnosno onda su to još bile i čete nekakve

pješadije. Imaš interventni vod. Imali smo nekakve minobacače, nekakve 80-ke, 120-ke, topničku bitnicu. Od oklopa bio je jedan maljutkaš. To je sve, to je ono kaje je bilo u gradu. Ajde, ovaj naš si je mobilizirao nekakvu svoju grupu s lanserima 128 mm, mislim... (pričamo o tehnički i ustrojbenim posebnostima topničke potpore).. Mi smo u svemu tome postali nekakav leteći vod – desetina. Poslije ćemo mi dobiti dvojicu, trojicu bagerista. Čak će se i nekakav bager pojaviti, pa nam u 12. mjesecu stižu i tenkovi, ne znam, mislim da su došli dvije ili tri 34-orke, koje ne voze. A svejedno, ukopane su, psihološki je to nama značilo. A i njima... Što se njih tiče, psihološki, to je... To je uglavnom, bagra... Dobro, bilo je tamo dobrih postrojbi, sreli smo se mi s nekima od njih, koje su bile organizirane. Ali ovo ostalo bilo je...(ne nalazi riječi da opiše demotiviranost srpskih snaga)... Vikneš, oni pobjegnu tri sela dalje. Jednom prilikom, kad je Bijela pala, došli smo u tu Bijelu, gore je bio vodovod. To nam je bila želja da zauzmemo. Kad su mene primili, kad smo potpisali da službeno pristupamo, onda je Sinišu tip pitao da kaj bi htio. Siniša je tražio pušku. Ja sam rekao da želim da idemo tu Bijelu osloboditi, tamo je vodovod, da mogu normalno ići na WC, da ne moram u kantama nositi vodu, ja sam gradski dečko... I sad, došli smo u tu Bijelu, tamo je gradski vodovod. Tada su nam rekli da tri sela dalje, tamo je ogromni Društveni dom, pun naoružanja. Tko će nas zaustaviti? I sad smo otišli mi, vojna policija, policija, jedno, tri-četiri kamiona, i mi smo stvarno ušli u taj Dom. Da je tamo bilo oružja, to se ne sjećam. Ali znam da je bilo klope, konzervi graha, vreća. Mi smo to natovarili, još i Krešo došao sa šleperom, mi smo dva šlepera natovarili, čudo! Oružja se stvarno ne sjećam, vjerojatno je bilo nešto, ali nema veze, i ovo nam je bilo vrhunski. I kad smo tovarili u kombi, ja sam otišao pisati. A oni su svi otišli...

Tvoji?

Da. Ovi naprijed su mislili da sam ja otraga u kombiju, a ovi otraga da sam ja naprijed. I ostao sam sam. To je bilo u dubini nekih 5-6 kilometara, morao bih sad tražiti po kartama da točno potvrdim. I nikog tamo nije bilo! Shvaćaš? Dakle, dva sela sam njihova prošao, nije bilo nikoga. Evo, to je ta hrabra vojska... Za 25. obljetnicu su me tražili pa sam pisao sjećanja na tu operaciju za knjigu „Moja Oluja“. To je bila utrka jer njih nisi nikako mogao naloviti. Za dobar fajt treba netko i stati da se suprotstavi. Mislim, to je tada stvarno bila utrka s vremenom da ih stigneš. Okej, nekad smo naletjeli u nekim prilikama na stvarno dobre grupe. Jednom smo naletjeli dolje u Bosni, to su navodno bile neke „Crne pantere“, neka specijalna vojna policija iz Banja Luke bila i oni su bili fajteri. No većinom je to bila bježanija nakon što si ti dva puta viknuo. Oni su u prednosti kad imaju hrpu tenkova, ali kad je pravi fajt, onda kad oni nemaju takvu prednost koju bi ostvarili materijalnim sredstvima, onda ih nije bilo nigdje... Pa mislim, zar nije smiješna priča da krajem 1991. mi čistimo zapadnu Slavoniju, to veliko područje, dakle kompletan Papuk i sve to. A tko to čisti? Tri brigade Hrvatske vojske koje nemaju ništa. Nas je bilo u jednom momentu 12, a mislim da smo imali ukupno devet pušaka. I mi onda njih počistimo s Papuka, istjeramo te bandite iz šume bez naoružanja. Pa to poslije zvuči kao naučna fantastika! Pa kak' te može potjerati ako imaš sve? Ti imaš naoružanje kakvo hoćeš, tehniku kakva ti treba, sve možeš imati. A tamo došli su, ne znam, pet „Boysa“ iz Zagreba i viču: „Ej, ej, ej“...

Dobro, ajde, sada kad si to spomenuo, pa da se zapravo vratimo na taj navijački kolosijek i da nekako njega izvozimo do kraja. Znači, kronološki, vi ste tamo došli, stekli ste određeno iskustvo. I kako onda ide stvar sa pozivanjem ljudi sa popisa i njihov dolazak?

Na kraju to nije nikad zaživjelo jer više nije bilo vremena ni... Lamza je došao...

Pa nije samo Lamza došao, došao je i Glavonja i drugi.

Da, da, da, došao je Lamza, pa je došao Glavonja. Pa su došla ona dva brata iz Slavanskog Broda. Pa su došli Beli i Kirša. Mislim nemaš ti tamo da bi negdje našao telefon, nema ni pošte da bi zivkao. Niti imaš vremena za to...

Više ni ne razmišljaš isto, ha?

Ne!...(odlučno odgovara)... Sve se promijenilo. Nas su primili, Bogu hvala, ali sve je sad ozbiljnije. Sad Lamza kad dolazi, onda ne dolazi k nama. On ide na minobacače. Tako da ovo je jednostavno nije ni moglo funkcionirati...

Tamo neko drugi određuje pravila, a ne navijači?

Da, da. I onda više to nije to. Mislim, on je čak i stariji od mene bio, Tomo, a njega su poslali doma.

Zato što je bio maloljetan?

Da. Ja mislim da je on čak i stariji od mene, nekih šest mjeseci. Njega su poslali doma jer već polako počinje bivati ozbiljnije, to je već nekakav ustroj, neće se više niko zafrkavati s maloljetnikom... Mislim, bio je i Đoić iz Utrina jedno vrijeme pa je otišao. Uglavnom, mi nikad nismo više poslije inzistirali na tome da dođe milijun ljudi. Mi jesmo rekli, kao ono: „Mogu neke dečke nazvati?“ „Pa možete – nemojte, ovo-ono“ Evo to, tak, izgubi se ta nit. Nemaš ni otkud zvati. Da bi nazvao doma, onda sam morao ići tamo žicati ovu jednu curu, ona je radila u voznom parku. Ovaj jedan naš bio je zadužen za vozni park, pa bi onda zvali s te njezine službene linije

Dobro, znači, to je bilo nekako stihijski? Koga se obavijestilo, to je to, pa tko je došao, došao je?

Da, otprilike. Za Belog i Kiršu ne znam. Mislim da smo Krešu pobrali tako da smo ga sreli negdje u disko klubu, kada smo prvi puta došli u Zagreb. Ili možda Lamzu? Ne znam...

Znači, onda to nije bilo po sistemu da se ljude nazvalo nego kada bi došli tu u Zagreb, ako bi nekog vidjeli, prenijeli bi mu informaciju?

Da, da. A kako drugačije? Dal' je Žmiro nazvao Lamzu? Moguće, ja ne znam. Da li je možda netko nekog katkad nazvao pa mu rekao da smo živi i da smo dobro, ja ne znam. Ili smo se jednostavno sreli kad bi došli doma...(prisjeća se)...Ne znam.

Koliko si u tim ratnim okolnostima, kritične 91.' uopće imao vremena na bojišnici razmišljati o „Dinamu“ i o toj nekoj navijačkoj priči koju si trenutno napustio?

Gle, u takvim okolnostima teško je pričati o nekom razmišljanju o Dinamu. Imao sam zastavicu iznad kreveta i to je bilo to. Mi smo čak možda ponekad i pričali o tome i kad bi otišli na cugu svi skupa, naravno, o čemu pričamo nego o Dinamu?... Ova dva su sa Stenjevca, ovaj iz Dubrave, ovaj je sa Srednjaka, ja sam iz Centra. Mi možemo pričati jedno vrijeme o curama iz Daruvara, karikiram, ali njih tamo nema...(šali se na račun činjenice da je Daruvar bio gotovo napušten)...Pa da, Daruvar je prazan grad, nema nikoga. O čemu ćeš pričati? Najčešće izbjegavaš pričati o tome kak' je jučer netko nastradao nego radije pričaš o glupostima. Vjerojatno smo gomilu vremena provodili u pričanju o nekim taktikama, bivšim i budućim. Tada je počelo i prvo HNL prvenstvo. Ne znam jesam li bio na kojoj utakmici, mislim da sam bio jedino na finalu kupa kad smo zgubili od „Inkera“ iz Zaprešića. To sam došao odnekud, s terena...(ne može se sjetiti)...

Došao si u civilki ili u uniformi?

U civilki. Mislim da nisam nikad u životu bio u uniformi na tekmi.

Koliko ti je u ratu bilo važno da si isticao ili bar ne skrivao da si pripadnik nekakvog navijačkog pokreta, da si „Bad Blue Boys“?

Pričali smo. Uvijek se priča među vojnicima. Stariji dečki pričaju o ženama i djeci. O obitelji i o domu. A mi smo pričali o tom čim smo se mi bavili do prekjučer...(smijeh)...Znam da smo im pričali o gostovanju u Splitu i onome kod Kineskog zida. Sjećam se da nisu vjerovali da se to zbiva, razumljivo. Prvo, masa tih ljudi nije vidjela nogomet uživo osim tamo nekakvog lokalnog. Pričali smo im o tome kako se pale baklje, i takve stvari. Sad to zvuči bezveze, ali moraš pričati nešto s ljudima s kojima živiš 24 sata jer inače poludiš. Kad si u tome, kad si tamo, nije zapravo nikome želja pričati o ratu. Onda tamo pričaš i o trivijalnim stvarima. Vrlo često se raspravljalo o sportu, čak i poslije, kada sam bio u 1. brigadi.

A ta prva utakmica? Kako si se uopće osjećao na tom finalu Kupa 92.' godine? Jesi li imao isti osjećaj na tribini, kao i prije rata, ili si...?

Ma ne, pa sve je bilo isto. Vidio sam svoje dečke. Tko god je bio s bojišta u Zagrebu, da je bio živ i zdrav, svi smo se viđali. Recimo, mi smo bili na četvrtfinalu Kupa Radivoja Korača sa Pepsijem i „Novim Zagrebom“, to je bilo negdje 1992...(Utakmice „KK Novi Zagreb“ – „Barcelona“ igrane su u proljeće 1993.)... Svi smo se tu još uvijek pojavljivali. Mlad si, kad god imaš vremena, dođeš. Okej, sad više nisi toliko zagrižen za neke stvari, ne da ti se kao nekad. Došao si gledati Dinamo, družiti se, naravno navijati, ali nije ti više osnovica zapaliti baklju...(počinjemo pričati o problemu sadašnjeg odaziva Zagrepčana na utakmice Dinama)... Ne, na kraju mi je dojadila cijela ta priča o raskolu među navijačima i nisam htio sudjelovati u ničemu. Prestao sam plaćati članarinu, prestao sam kupovati godišnju kartu. Nekih 6-7 godina nisam bio na tekmi. Evo, sad sam, kako je došao Velimir Zajec i kako se to sve promijenilo, učlanio sam se ponovno u „Dinamo“. Kupio sam karte za europske tekme i idem ponovno na tekme. Neću ići na gostovanja. Zadnje domaće gostovanje je bilo 1997., još

sam ja u vojsci radio. Evo, bili smo u Newcastleu i za vikend u Splitu. Tamo su me držali cijelu noć u nekom atomskom skloništu, kao nekog kretena. Tu sam rekao da neću više ići na gostovanja. Pa neću si dozvoljavati takve nebuloze. Okej, sad je to normalnije, ali ja sam onda prekrižio gostovanja. Okej, otišao sam u Varaždin i takve bliže destinacije, ali osim toga da bih išao na tekme da me netko zafrkava i da mi skida cipele prije ulaska u autobus, to mi ne treba...

Da se vratimo na 92.' godinu. Došao si na tribinu, vratio si se u grad. Skužio si vjerojatno da se nisu svi vojno sposobni pripadnici „BBB“ uključili u obranu Hrvatske, a neki su čak nastavili obnašati važnu ulogu na tribini. Jel' te to iznenadilo, smetalo?

Ne. Ne...(odlučno potvrđuje)...Gle, ako pričamo o navijačima tu imaš ljude koje zanima koreografija, imaš one kojima je štos izmišljanje pjesama, koji rade transparente, a imaš i one koji se idu šorati. To je tribina na kojoj svatko ima neku svoju ulogu...Kome bih ja zamjerio od tih dječaka?! Stvarno, nikome ne zamjeram! Svatko od nas imao je neko obiteljsko okruženje. Neki su otišli van, neki su ostali tu. Neki jednostavno nisu bili za to. Pa moj stari, on je u zatvoru bio toliko pacifiziran da nije išao u rat. Okej, na kraju je on bio mobiliziran za „Oluju“, bio je tih pet dana, išli su iza „Gromova“. No da su njega pozvali 91.'. pa njega bi to satralo.

Dobro, pitam te to zbog navijačkog konteksta. Mi smo tamo na tribini pjevali da će u datom momentu, kad zatreba, svi „istrčati“...

Pa dobro, tako je, ali to je psihologija mase. Recimo, danas na tribini ima hrpa cura. U naše vrijeme bile su dvije, jedna je bila Marijana i one druga, crne kose. Baš sam se neki dan sjetio te Marijane i nekakvog tuluma u Utrinama...(smijeh)...Danas te cure pjevaju nekakve navijačke stihove pjesama koje fizički ne mogu ni odraditi...(smijeh)... To je ta psihologija mase; svi će ići! Ovoj jedan moj kolega, on je dugo bio s nama, on je etnički čisti Srbin. On je hodao s nama na tekme, a kad je to sve tu puklo, on je otišao u Ameriku. Nije otišao u četnike, nije otišao na drugu stranu, otišao je u Ameriku. Ne mogu mu to zamjerati...(uzima vrijeme da pruži odgovor)...Spletom okolnosti družim se sa puno različitih ljudi, puno više nego s navijačima. Pogotovo u zadnje vrijeme. Ova moja ekipa; Žmiro više ne ide, Kaso više ne ide, Kirša je imao moždani, Beli je odustao pa sad, ajde, navodno opet ide. To je krajem osamdesetih, početkom devedesetih godina i nakon vojske bila neka moja osnovna ekipa s kojom sam išao na tekme. Ne vidimo se, ja kod njih ne dolazim. Tako da se kroz život družim sa puno drugih ljudi koji nisu vezani uopće za navijače. U tim krugovima ljudi vrlo često pitaju što ja mislim o tom broju o 500.000 branitelja. Je, to je velika brojka jer navodno je bilo negdje 40 do 45.000 dragovoljaca 91.' To je fantastičan podatak, ako je istinit, jer to je toliko mala brojka ljudi koji su branili zemlju...I onda ide to uobičajeno pitanje: „Kak' su mogle status dobit čistačice MUP-a?!“ Pa ne znam, ovo pa ne... Prvo, te čistačice, u Vukovaru su i njih pobili kad je konačno grad pao. Pobili su koga god su stigli. Drugo, pa ne može u ratu ovdje život stati. Nije mogao u Zagrebu život stati zbog rata... Sad ispada da možda opravdavam nekog ako nije htio ići u vojsku. Ne. Ali stvarno mu ništa ne zamjeram. Neko je za to, neko nije. Kako će neko doprinijeti u ratu? To je njegov izbor... Da li im je danas krivo, da li im je žao? Neki su mi čak i rekli da je im žao. Ja im velim: „Pa nema vam kaj biti žao,

tak' ti je pao grah.“ Pa nismo svi isti. Stvarno, nemam protiv toga ništa, ne zamjeram. Možda katkad nekog interno zafmkavam, ali to je samo zafmkancija i te osobe znaju da je to zafmkancija. Nikad mi ne bi palo na pamet bilo kome kaj prigovoriti. Evo, Kaso je krasan dečko, ali on nije bio u vojsci. On je imao srčanu manu, on je bio 1991. ili 1992. operiran. A krasan je dečko i sigurno je da je ikako mogao, pomogao bi. Ali eto, nije. Sad raditi od toga problem? Mi smo si i dalje dobri, uvijek ćemo si biti dobri. Jedino kojima zamjeram su oni koji danas govore: „A zakaj si išao? Ti si otišao, ti si glup.“ Takvima zamjeram. Ovo sve ostalo mi je normalno, najnormalnija stvar...Evo primjer, prvi naš susjed tu. Stari bi ga ubio od batina, da je probao otići. Da li je htio ili nije, uopće nije bitno. Njegov stari kad je odlazio, zapravo je doma ostavio ženu sa dvoje maloljetne djece. Bilo je i takvih koji su izbjegavali, pa moraš tu djecu prehraniti. Mislim, puno je razloga...No ako je to činjenica da je bilo 40-45 tisuća dragovoljaca, to je 1% ukupne populacije, ja sam jako ponosan na tih 1%. A ovo što ostali nisu išli, stvarno nemam s tim problem.... Što se navijača tiče, Boysa, čak i svih ostalih navijačkih skupina... Nemam lošeg iskustva da mi je neko nešto ružno rekao, što sam bio u vojsci. Štoviše, kad saznaju, odaju poštovanje, svi se pristojno ponašaju...Kaj se tiče odaziva Zagrepčana, bio sam jednom prilikom u prigodi, 204. brigada je organizirala neku priču o putovima proboja iz Vukovara. Od Vukovara do Bogdanovaca sam slušao o tome kako bi oni, da se opet zarati, ovaj put prvo išli riješiti stvari u Zagrebu. Tu mi je puknuo film. Ispada da je Zagreb oličenje svega negativnog. Pa sam im rekao: „Ajde, dosta više. Vi ćete za Zagreb rješavati stvari, a mi ćemo opet iz Zagreba i Varaždina doći braniti vaš grad.“ Onda su o tome prekinuli. Da, bilo je tako. Ljudi su bježali iz Vukovara, ljudi su bježali iz Osijeka, ljudi su pobjegli iz Daruvara, iz Dubrovnika, od svukuda. I sad bi ja trebao slušati o tome zašto nekakav Zagrepčanin nije otišao negdje na bojište...(ljuto opisuje)...

Što se tiče ovih koji su otišli u toj najkritičnijoj ratnoj fazi, da li možda imaš na umu, osim ovih o kojima si pričao, još ponekog za spomenuti? Da se ne dogodi da je čovjek koji je to zaslužio ne bude spomenut.

Pa dobro za Zlodija svi znaju. Čelo je bio sa mnom u brigadi. Bio je Ipša u 1. brigadi, znaš ga i ti, sa Stenjevca. Miro je od tud negdje, oko Centra, on je bio u 2. brigadi.⁴ Višac je krasan dečko, o njemu mogu čuda pričati...(prisjeća se)...Koga bih se mogao još sjetiti ovako na brzinu? Mislim, pa u vojsci je bilo hrpa naših dečki. Bio je onda isto onaj dečko sa Zlodijem, kako se zove, on je sa Stenjevca...(prisjeća se)...Pavić, Domagoj Pavić. Teško je o tome pričati jer sigurno ću neke zaboraviti. Za Mireka mi je posebno žao jer su oni skončali glupo. Ma gle, ne mogu ja ni znati za svakog, tko je gdje bio. To je ne – mo – gu – će!...(naglašava)...E, da pa i Čelo je bio sa mnom. Čelo iz Samobora. Teško je, teško se prisjetiti svakog. Pogotovo je za nas iz Zagreba teško jer bilo nas je puno...Vezano za to. Nedavno sam bio u Loboru, gdje se skupe branitelji sjeverozapadne Hrvatske. Pa onda bude misa i klopa. Bio je i onaj bivši ministar...(ne može se sjetiti imena)...Veli on: „Evo, lijepo je što smo se okupili u tolikom broju. Znate, nama nije ništa padalo po glavi i niste morali ići u rat.“ Zato i kažem. Svako je imao svoj odabir. Neki nisu imali ni pravo na odabir. Mater i otac su kupili kartu za Ameriku, morao si ići u Ameriku, što da radiš?!...Od naših dječaka tko je sve bio, uistinu ne mogu se sjetiti...(vraća se na temu)...

⁴ Miroslav Mihalinec – Čoro, poginuo je kao pripadnik 2. gardijske brigade HV-a.

Pa dobro, ako se koga sjetiš, svakako ćeš to zapisati ili dodati...

Da...Zapravo, to sam htio reći. Kako da ja znam tko je sve od Boysa bio u vojsci? Ti si bio na ovom terenu, a ovaj drugi na onom terenu. Niste se nikad u ratu sreli na bojišnici...Evo, ovaj Kristijan, s kojim smo se malo prije sreli. Nisam čovjeka znao do prije tri godine. Dobro, on nije bio aktivan „Boys“, ali možeš reći da je bio „Dinamovac“. To je sad poanta gledanja u cijelom kontekstu. U onom trenutku kad je on možda bio spreman da bude „Boys“, živio je u Njemačkoj. Kad je počeo rat, vratio se ovdje, odslužio vojni rok, a poslije rata već ima ženu i djecu i više nije u mogućnosti biti aktivan navijač...(smijeh)... Tako da...

Zanima me jesi li imao kako iskustvo izravnog ili neizravnog kontakta s navijačkim simbolima, suparničke strane? Možda preko radija, radio-veze, grafita? Odnosno, jesi li imao ikakvih saznanja da se i na drugoj strani bore neki navijači?

Ne. Iskreno, ne...(odlučno odgovara)... Ne, za navijače baš ne znam. To da si mogao u svakoj drugoj kući naći nekakvu „Partizanovu“ ili „Zvezdinu“ zastavicu, jesi...Mene to dolje nije ni interesiralo, mi smo se tukli s četnicima, znali smo protiv koga ratujemo. Zapravo, borili smo se s četnicima i partizanima. Pa evo ti ovaj od neki dan...(govori o srpskom pobunjeniku čiji je slučaj ratnog zločina završio u medijima)... On je dobio pohvalu od Partizanskog korpusa JNA, od ovih dolje kod Topuskog. I onda danas nekima smeta kaj navijači ističu prvo bijelo polje u hrvatskom grbu. Pa što bi drugo trebali, ako su ovi dolje u ratu sebe zvali „partizani“, ako smo se protiv njih borili!? Imam jedan fantastičan primjer. Te 91.' upali smo u jedno selo. U tom selu su dvije bake i jedan dida. Hodamo po cesti: ja, Siniša i Džoja. On je plav, izrazito plav, kuruzni je skroz, žuti. Taj dida ide ravno k Saši i obrati mu se na njemačkom. Ja gledam i ništ' ne razmem. Gledam didu, dida gleda nas. Izvadim cigaretu, dam mu cigaretu. Kaže on: „Pa kako vi znate hrvatski?!“ „Pa znamo. Mi smo Hrvatska vojska.“ A onda nas je izgrlio i izljubio. Sad, dajemo mu kutiju cigareta, a on priča priču kak' je tu već, ne znam, tri mjeseca. On i te dvije bake. Jedna je bila ranjena, to je bio nekakav zaselak, sami su, nigdje nikog. Pitam ga ja: „Zašto ste pričali na njemačkom?“ Pa veli mi: „Nama su rekli da dolaze Švabe i ustaše.“ Čovjek je bio siguran da idu Švabe i ustaše...(pokazuje da je starac uistinu bio uvjeren u to što je izjavio)... A Srbi su onda otišli u partizane. Po tome oni su partizani, a mi smo Švabe i ustaše. Dakle, četnici i partizani, takva je bila ta kombinacija. Ako su iz te dvije kombinacije, kaj me briga za koga navijaju!?(smijeh)...

U kojoj mjeri je vojska, odnosno rat, promijenila tebe, odnosno tvoju pripadnost BBB pokretu?

Ja se osjećam tako da ja tamo više nemam bilo kako pravo glasa. Mislim, mogu ja doći laprdati, ako me neko pozove razgovarati o nečemu, ali da ja bilo što kroji tamo, naravno da ne bih. Postoje dječaci koji to danas vode, rade to. Ovo što se sad događa u godinu i pol do dvije, to je fantastično. U onoj priči, kad je to sve krenulo s raskolom i bojkotom utakmica, čak su me i za to zvali, tada je Pena vodio udrugu, pa smo išli na par sastanaka. Dozvolili su mi uvijek da kažem što ja mislim. Ja se osjećam dijelom toga. Znaš kako bih sam sebe opisao? Ja sam podupirući aktivni član. Grupa ima svoju hijerarhiju, znaju što rade, kako rade i zašto rade. Ja kad dođem na tribinu, ja navijam s njima, navijamo za isti klub. U slučaju da

se na Maksimirskoj ulici moramo tući, tući ćemo se, zajedno. Na gostovanja, ako mi, ne znam, vrijeme i život dozvoli, možda i odem opet negdje. A sve drugo, to je u njihovim rukama, Bogu hvala! Tu ste dečki. Ako mog na bilo koji način pomoći, pomoći ću, ali ništa više od toga. Dakle, aktivni podupirući član, to je to.

Evo, moje zadnje pitanje vezano uz „BBB“ dio glasi: generalno gledano, koji je bio doprinos „BBB“ u stvaranju hrvatske države?

Ja ću se vratiti na „13.5.“ i mislim da je to jedan od ključnih momenta. Tada su i pojedini skeptici vidjeli da postoji ljudi koji će biti spremni podmetnuti leđa. Mislim da je doprinos bio veliki...(dobro je promislio prije donošenja zaključka)... Recimo, skandiranje: „BBB za HDZ“, danas glupo zvuči. Ali to je u kontekstu vremena imalo veliki značaj i poruku. Da danas, kad na Trgu dok ovi dečki kleče i mole, da tamo dođe 30 „Boysa“ i stane pored ovih koji bubnjaju, to bi imalo veliki značaj jer bi tako zauzeli stranu. Ponekad malom sitnicom napraviš veliku priču. Koliko vidim „BBB“ su se od politike maknuli skroz i to je OK. Tako smo i mi govorili: „Nećemo politiku.“ Tako je bilo i poslije rata. No danas, ja osobno, izabrao bih drugi način...Zanimljivo, puno starijih ljudi puno očekuju od „Boysa“. To je čudo! Čudo je kak' ljudi od 60-70 godina očekuju, kaj ja znam, da „Boysi“ povedu borbu protiv Tomaševića. No danas je stvarno nezgodna situacija i zato je najbolje ovako; s nikim i protiv svih...No u ondašnjem kontekstu, mi smo se bavili politikom. Ti kad si donio transparent na kojem je pisalo HDZ, od tud se vuče to etiketiranje. A kad pogledaš moju tadašnju ekipu, nije tu baš bilo puno desničara...(smijeh)...To je realno. Evo, Siniša. On nije desničar. Tako da je to sve ovo etiketiranje malo smiješno jer nas prati glas da smo se jako bavili politikom...Danas je drugačije. Zato moramo cijeniti posao koji su odradili. Jer tko bi drugi omogućio, doveo do Mamićeve smjene? Oni iz udruge „Zajedno za Dinamo“? Ne bi. Većina tih ljudi bili su kibici. To su odradili „Boysi“, a ne obični navijači.

Dobro, s tim smo završili, vraćamo se na rat. Nastavi sad tu tvoju ratnu priču. Što se s tobom događa nakon potpisivanja „Sarajevskog primirja“?

Nakon „Sarajevskog primirja“ smo još neko vrijeme bili u zapadnoj Slavoniji, a onda je došao UNPROFOR. Bili smo raspušteni i vratili smo se kućama. Ja sam se vratio u Zagreb...

Jel' ti bilo žao što su vas demobilizirali?

U prvom momentu bilo mi je žao. Ali, ajde, idemo u Zagreb, pa ćemo ići dalje. Zapravo, demobilizirani smo samo Siniša i ja. No, to je sad je jedna druga priča zbog čega smo mi, kao dio te ekipe, morali otići. Ove ostale su porazbacali u različite jedinice, ukinuli su postroj. Tako da smo mi otišli za Zagreb. Nešto nam se odmah potom ponudilo u vojsci, za otići u Bosnu. Nismo otišli, ne znam zašto. Ja i danas govorim da je to bilo zbog ove jedne curice s kojom sam tada hodao. „Pa di ćeš sad, tek si došao!? Ajde, budi duže malo doma od tih par

Znači tada si se i ti malo se ti nećkao i razmišljao?

U tom momentu da. Razmišljao sam: „Ajde idem završiti školu.“ Pričao sam tada s nekim ljudima koji su radili u Ministarstvu, pa su govorili kao: „Kaj se zafrkavaš? Pa sad imaš

vremena za školu, tu je sve mir, tišina.“ I tak' sam onda ispolagao predmete, u tih par mjeseci...

U srednjoj školi koju si pohađao ili u nekoj dopisnoj školi?

U srednjoj. Treći i četvrti sam položio predmete, ali nisam nikad maturirao. S obzirom na školu koju sam pohađao, to je bilo komplicirano odraditi jer trebalo je ići svirati, a to je bilo nemoguće. I onda sam otišao služiti vojni rok i potpisao sam potom za 1. gardijsku brigadu.

Kada si potpisao profesionalni ugovor?

To je bio konac 1993. jer morao sam još odslužiti vojni rok.

Prije toga si morao služiti vojni rok!?

Da.

O Bože...(iznenađenje je izazvano činjenicom da je kazivač vojni rok za ročnog vojnika morao služiti nakon što je kao dragovoljac sudjelovao u najtežem razdoblju obrane Hrvatske)...Znači, ti si onda iz statusa ročnog vojnika, iz Pule otišao u 1. gardijsku brigadu?

Da.

A koliko si služio u Puli taj vojni rok? Svih 10 mjeseci?

Ne, ne. Četiri mjeseca. Smiješno je bilo. No tak' je bilo kak' je bilo...(rezignirano se prisjeća besmislene obaveze)...

Dobro, nisi bio jedini koji je tako morao doslužiti?

Da. Pa gledaj, bili su sa mnom neki dječaci koji su isto služili. Recimo, tamo je bio jedan dečko iz Sesveta, koji je isto išao na tekme. Evo, ne mogu mu se sjetiti imena. On je isto tamo došao na dosluživanje vojnog roka. Zapravo, ja sam taj vojni rok išao regulirati kako bih mogao potpisati profesionalni ugovor s vojskom jer inače bi me zafrkavali. Uostalom, htio sam se što prije vratiti u vojsku. Mislim, nisam baš ni imao nekog drugog izbora. Zvanje koje sam si odabrao je propalo, tu više nije bilo kruha...

Znači, ti si odlučio da bi tvoja budućnost mogla biti ona profesionalnog vojnika?

Da, u vojsci. Da ja kasnije nisam nastradao, ja bih i danas bio u vojsci. Znam neke moje dječake koji su još uvijek u vojsci...

Kako onda to ide dalje u „Tigrovima“, nakon potpisivanja ugovora? Koji su tereni?

Pa ništa. Ogulin, Kapela, Karlovac...(prisjeća se)... U tom Karlovcu smo bili cijelu 94.' godinu. E, onda shvatiš što je to vojska. Onda smo postali vojska. Barem što se nas tiče, mi smo stvarno bili vojska. To je...

Obuka, čišćenje, obaveze...?

Stalno. Ja kad to pričam nekom drugom, ljudi to ne vjeruju. Prvo, naša 3. bojna je bila najmlađa. Drugo, dobili smo Karlovac jer smo trebali...(ne završava misao)... I ta bojna je unutar brigade bila podstožerna postrojba pa nismo imali Bog zna kakve terene. Odnosno... Prva bojna je bila smještena u Ogulinu, „Gavrani“ su bili dolje na Velebitu, a mi smo dobili Karlovac. Kad pričamo o Karlovcu, dovoljno je reći da nam je čovjek umro na tjelovježbi, srce mu je zakazalo, tak' smo radili. Nitko nije radio kao mi, to odgovorno tvrdim...(odlučno zaključuje)...

To je baš bio dril, jel'?

Pravi dril. Ti dječaci postali su pravi vojnici. Masa njih iz naše bojne još uvijek radi u vojsci, još uvijek su fit. To je čudo, jel'! Ali to je tako kad si počeo od starta raditi vojsku kako treba. Meni je to bilo okej. Naravno, u prvo vrijeme to je sve bilo malo čudno, jer si došao iz jedne vojske u drugu vojsku...(želi istaknuti da je iz rezervnih postrojbi pristupio profesionalnoj postrojbi)... Ali onda se navikneš, jel? To je zapravo fantastična priča. Ne trebaš puno misliti, ne trebaš puno pameti, u vojsci ti uvijek nađu nekakvog posla...Ali, to je sve drugačije nego ono kako je bilo 91.' godine ili kad sam ja potpisao za „Tigrove“. Sa mnom je i Detllbach potpisao, on je išao na tekme, znali smo se od prije...(prisjetio se)... Evo, njega sam skroz zaboravio. Detllbach iz Zaprešića, on je bio u 1. brigadi, a prije je bio u „Zebrama“, tako nešto...Vrlo brzo sam shvatio da je vojska zapravo postala posao. U vojsci sam koristio jednu možda, zapravo sigurno ispravnu mantru: „Mi smo se ovdje slučajno sreli, nije uvjet da moramo postati prijatelji.“

To je profesionalizam, jel'?

Gle, 1991. smo svi bili frendovi, stvarno, ali ovdje poslije se stvari mijenjaju. Tu je bilo i mlađih dječaka, bilo je i ovakvih i onakvih, znaš i sam. Pa ne moraš i ne možeš sa svima biti dobar.

Dobro, puno je veći krug ljudi u profesionalno ustrojenoj postrojbi...

Da, bio je i puno veći krug, da. Tako da je to postala više vojnička „špreha“ nego 1991. godine. To 91.' bio je „show“, a ovo je postao posao. I mi smo taj posao znali raditi. Dobro smo ga odrađivali. Gdje god je došla 3. bojna imala je dobre rezultate. Mi, kao satnija, mi čak nismo imali ni poginule.

Koje su bile vaše obaveze u operaciji „Bljesak“?

U „Bljesku“ smo mi ostali u Karlovcu, kao osigurač. Poslije smo otišli u Bosnu, na Šator planinu. Tamo smo se „veselili“, bili smo u Grahovu...

Pričamo o „Ljetu 95“?

Da. I nakon toga smo otišli u „Oluju“. I nakon što se Lički Osik tamo probio, ostatak smo mi zasjeli na tenkove i bili probijali prvi. Mi, 3. bojna. Ne znam kak' je to ispalo, ali tako je ispalo da smo takvu zadaću mi dobili. Dakle, od Ličkog Osika do Topuskog smo mi čistili. Premda mi u Topusko nismo ni trebali doći. To sam i u knjizi napisao. Vrlo rijetko smo mi o

bilo čemu nešto znali. Primjerice, kad smo krenuli za Livno, dan prije su nas pustili na godišnje odmore. Ja sam došao u Zagreb i navečer sjedim tu u kafiću, zvoni telefon i traži mene netko na telefon, u kafiću. Kaže: „Opća uzbuna je. Vрати se nazad!“ Mi pojma nismo imali niti nas je to interesiralo. Ti radiš svoj posao, šalje te tamo. Ideš tamo, točno tamo gdje te pošalje. Šutiš. Radiš šta trebaš...Došli smo tamo, drugo jutro su nas postrojili. Popunili smo borbeni komplet, sjeli u autobuse i otišli. Dok nismo došli u Livno, nitko nije znao gdje idemo. Zapravo, poslani smo u neku selendru iznad Livna...Isto tako, odabrali su nas 15 i poslali su nas na neki istureni položaj. Nemaš pojma gdje si, no ti radiš ono kaj su ti rekli da radiš. Sad pričati o tome da smo mi znali što se zbiva je besmisleno...I onda smo došli doma. Došli smo u Zagreb. I iduće jutro smo se preselili, negdje u Liku, u neko selo, a u koje, nemam pojma. Tamo su nas držali tri-četiri dana. Ne znaš zašto, ali ni ne pitaš. Drugačije su postavke u glavi, postao si drugačiji...Poslije smo, vrlo brzo nakon „Oluje“, vraćeni smo u Dvor na Uni. Tamo smo bili praktično do operacije „Una“. Poslije „Une“ smo se vratili u Karlovac...

Što se zbivalo u „Uni“?

Nećemo o tome. Ne smijemo o tome...(daje do znanja da ne želi pričati o provedbi neuspješne vojne operacije HV-a).. „Una“ je jedna od najgorih stvari kaj nam se mogla dogoditi. To je bilo, tak' se veli, miješanje baba i žaba. Mi smo nadrapali tu na rijeci Uni a 2. gardijska brigada, oni su nadrapali na Kostajnici. To čak nije bilo u forsiranju rijeke jer mi smo svi prešli preko Une. No onda je u povlačenju poginulo puno ljudi. Znači tu je Rus, Simonišec se prezivao, stariji dečko iz kvarta, on je tako poginuo. To je baš i bila katastrofično. A zakaj je poginuo? Zbog politike...Da su nas pustili, od Bosanske Posavine, ne bi dva kvadrata ostalo pred okupacijom, jer da su 1. i 2. brigada krenule nama bi falilo možda pol dana da dođemo na Bosanski Novi. Naravno, bilo bi nešto žrtava, ali ovako je bilo još daleko gore...(rezignirano se prisjeća)...

No to vam je bio posao, jel'?

Da, da, na kraju balade. Čak, više sam se ljutio kad su nas vratili s Bučja 1992. nego ovo. S tim da smo ovdje imali puno poginulih, a na Bučju nikoga. Na neki način ti si shvatio da politika vodi sve i da se ti kao vojnik možeš slikati. No dobro, ti u ratu i odrasteš. Nisi više klinac, sve gledaš kroz drugačije oči. No na „Uni“ smo nadrapali generalno, dobri dječaci su izginuli. Žao mi je da je to tako, gurnuto svima ispod cipele. O toj „Uni“ neće nitko puno pričati, ne vole to ljudi, jer je bilo toliko grešaka u svemu. Baš u svemu je bilo grešaka...(ne želi više pričati o operaciji „Una“)...Poslije toga smo bili na terenu u Dubrovniku. Bio sam gore kada je onaj američki političar Brown poginuo u padu helikoptera 1996. godine. I poslije toga su bili Vinkovci, ali ja nisam bio tamo, ja sam ostao u Karlovcu, ne znam iz kojeg razloga. Taj teren u Vinkovcima, to je bila vježba, tako da je ovo u Dubrovniku bio zadnji pravi teren. Tada se još na Prevlaci puškaralo. To je bio njihov standard. Puknuli bi dva, tri metka, čisto da znamo da su tu, preko, ali ništa specijalno. Eto, to je bilo to, zadnji teren... Vratili smo se, „uživali“ u Karlovcu. I onda su me 2001. poslali u mirovinu.

Ti si do kraja ostao u „Tigrovima“?

Da. Do 2001. A kuda bih išao!? Ja sam tamo bio zaposlen. Ja bih i dalje bio tamo zaposlen da mi nisu otišla koljena k vragu i da me nisu tjerali u mirovinu. Da, tjerali su me u mirovinu...(potvrđuje)...

Gle, mi sad pričamo skoro tri sata. Zapravo smo sad završili ovu, ajmo reći, ratnu cjelinu pa nam preostaje još poslijeratna tranzicija, a to je još najmanje dva do tri sata razgovora. Hoćemo to za drugi put ostaviti?

Može, može...(smijeh)...

Drugi intervju s K. Č. -om , pripadnikom 52. SAMB ZNG-a i 1. gardijske brigade HV-a „Tigrovi“

Vrijeme intervjuja: 30. listopada 2024.

Mjesto intervjuja: Zagreb

Intervju vodio: Tomislav Šulj

Trajanje intervjuja: 2 sata i 27 minuta

Transkript: Ivan Kršek, Tomislav Šulj

Evo, 30. je listopad 2024. Drugi put pričam sa K. Č. -om. Prvi intervju smo proveli razgovarajući o njegovim predratnim i ratnim iskustvima, a sada se potpuno posvećujemo projektu „Hrvatski branitelji u poslijeratnoj tranziciji“...Evo, kada si i zašto si okončao vojnu karijeru? Što si osjećao zbog prijevremenog okončanja vojne službe?

Pa evo, vratit ćemo se samo korak unatrag. Ako velimo da je 1995. i 1996. bila ludizam u vojsci, prema nama...(ističe kako je odnos sustava prema vojnicima bio kaotičan)...Kad sad to gledamo taj glupavi zakon i sve zajedno, zapravo je 1996. smiješan datum o okončanju rata, jer je Hrvatska vojska u pripravnosti bila do provedbe Mirne reintegracije. To je činjenica. Mi tada nismo imali slobodne dane, i tako dalje...E sad, meni se dogodila situacija u kojoj sam ja nastradao. Nisam stradao toliko da nisam bio više za ništa, ali sam bio blizu toga. Početkom 1996. ja završavam kod doktora jer oba koljena su nastradala, i bila su u pitanju. Jedan doktor hoće metati nekakva umjetna koljena, drugi hoće nekaj drugo...(ističe kako je pretrpio teške ozljede koljena)... I tu, malo po malo prestaješ biti vojnik. Postaješ nešto, ne znam, nisam kaj, a zapravo si tamo, u vojsci. Jer u Hrvatskoj vojci u toj vrijeme nema bolovanja. Ti ne ideš doma kao što idu drugi, civili. Ti ostaješ tamo i radiš. Ja sam tako zapravo postao domar...(smijemo se)... Da, smiješ se, jel' da? Dečki su se zafirkavali da bi mi plavu kutu naručili, jer mijenjaš žarulje, pališ peći, jer se grijemo na drva, cijepaš drva. I tu

promjenu nakon nekakvog vremena dosta osjetiš na psihi. Ako ću biti skroz iskren, a ja se nemam čega sramiti, kreće alkohol i droga. I to na najjače. To postaje dnevna rutina.

To je počelo još dok si bio u sustavu, jel'?

Da, dok sam u sustavu. Pa zbog toga je i počelo. Ja dođem ujutro na postrojavanje, oni odu nešto raditi, a ja ostajem sam. Kad mogu odem u grad, onda ide cuganje, a ako ne, onda idu „crte“, motanje jer sam sebi si zapravo glup. Činjenica, osjećaš se glupo. Ajde, kad su me preselili u „Maršalku“, u stacionar, pa možeš izaći tu u grad, to je ajde bilo koliko-toliko bolje. Možeš na tekmu, pa tamo vidiš nekog. Samo ti u vojsci više nisi dio ekipe. Svi oni tebe vole, ali ti si ono, izoliran... Dok oni rade, ti sjediš. Ne ideš trčat popodne, ništa ne radiš! Mislim, držiš stražu, okej. Ali, mene, nakon što sam stradao, više te ne raspoređuju na normalnu stražu, nego ti daju ove prijavnice, gdje sjediš kao portir po 8 sati na dan. Nije problem to raditi, mislim. Ali se osjećaš glupo... I ti nekako počneš propadati. Jako počneš propadati, to je činjenica. A vojska nema nekakvu službu koja bi te uopće savjetovala, na bilo koji način. Mislim, okej, mi smo bili mlada vojska, odnosno, mlada osnovana vojska. Država je mlada, stara ni 10 godina, je sve katastrofa. Pomažeš si sam ako možeš, a ako ne...(pokazuje da je bio prepušten sebi, kao i brojni drugi vojnici)... Gle, odnese te, a osjećaš se apsolutno nesposobnim za bilo što. Okej. Evo sad, kako pričamo i o teknama tamo na tribini je drugačija situacija. Na teknama što si luđi, to si bolji, tako da te tamo prihvate kakav god da jesi. Mislim, meni je tada to jedina zajednica u tom momentu, gdje mogu funkcionirati s tim dečkima, premda se problemi množe. Ja sam par godina poslije doživio da su mi ljudi rekli da ih nisam mogao prepoznati na cesti. Da, to je tako. Dodeš u takvu situaciju i to je katastrofa! A ovo, briga sustava o nama ili briga o svemu, to je bilo katastrofično! Braniteljske udruge, tada nijedna nije funkcionirala.

Do tog ćemo kasnije doći...

Okej...I ti nemaš kud otići! Ti nemaš kud otići! Cijela ekipa s kojima si se družio tu u Zagrebu, to su dječaci koji sad negdje završavaju faks, počinju se ženiti, love prve poslove. A ti si zapravo pri kraju karijere. Dakle, ne možeš s njima pričati, jer nemaš o čemu više pričati s njima nakon par godina što si proveo u vojsci. To je baš katastrofična situacija... Imas familiju, okej, srećom nas ima puno. Ali ti jednostavno ne funkcioniraš i to je činjenica. Ja znam puno dečki koji nisu funkcionirali. A onda kreću problemi... Kad sam konačno dobio razrješenje, a to je smiješna priča. Ja sam dakle 30. 7. 2001. prestao biti profesionalni hrvatski vojnik. Negdje oko Gospe je to bilo, 10. 8. recimo. Išao sam na bankomat na Kvatrić. Ja i žena smo tamo živjeli jer međuvremenu sam se oženio. Bogu hvala, to mi je spasilo život! To ja uvijek ponavljam, taj Rukavina, on me je spasio. Dečko je bio u brigadnim izviđačima i sreli smo se u ludnici. Jer malo-malo ti završiš ludnici, nije ti dobro. Zapravo, jedino što su nam ponudili, ponudili su nam da smo morali ići, svi koji smo bili tako dugo na bolovanju, mi smo morali ići kod psihologa na Borongaj. I onda smo prolazili psiho-testiranje, koje je tako valjda tako bilo narihtano da je pokazalo da smo svi ludi. I onda te na osnovu toga malo-malo pošalju u „ludaru“, jer nemaju kaj s tobom. Kad su me vratili iz „Maršalke“ u Karlovac, u postrojbu, nisu mi dali da idem na treći kat, gdje su moji, jer tam' je moja puška. Mislim, ja sam bio preseljen u spavaonicu na drugi kraj vojarne, a s dečkima gledam nogomet na TV u

staroj spavaonici. Mislim, gluposti, ali evo toliko je bilo neorganizirano. Zapravo, bilo je nikako...(nerado se prisjeća nereda koji je vladao u vojnom sustavu)... I onda sam došao gore, mislim da se Tomislav zvao, to je bio dečko iz Čučerja. Mislim da smo pričali jednom na kavi, i ja mu kažem: „Ne mogu više, ovo je već glupo. Ja sam malo vani, malo unutra, i to ne ide!“ Jer kad si vani, gotovo je, ti živiš kao zombi. Pa ja kao takav najboljeg frenda nisam prepoznao, njega i curu nisam prepoznao u Tkalčicevoj. Veli on meni: „Krešo, nađi žensku, ženi se, imaj djecu. To ti je novi rat, ti imaš novu priču, krećeš iz nule“ ... Tako sam ja vrlo brzo, jer nismo hodali ni godinu dana, ja sam se oženio. I dođem, tamo smo živjeli iznad Kvatrića, idem na tekmu, krenem dignuti novce s bankomata. U to doba 100 kuna je dovoljno; karta, cuga, kaj god hoćeš. Gurnem karticu u bankomat kod „Name“ i ispadne da na računu imam 13.000 kuna. I drugo jutro idem u Kadrovsku službu, u „Maršalku“, gdje mi žena veli: „Gospodine, vi od 1. 8. više niste pripadnik Hrvatske vojske.“ Evo, tak' smo odlazili u mirovinu...(nezadovoljno se i nerado prisjeća)...

Čekaj, nitko ti nije ništa rekao?

Ništa! Ništa! Ja sam došao tamo, i ona me traži vojnu iskaznicu. Vraćam vojnu iskaznicu, zdravstvenu iskaznicu. Dala mi je komad papir, kao razdužnicu. Gledam, kaj bum sad s tim, već smo prošli dva preustroja, nikog više tamo nema, koga ću uloviti da to potpiše?! Naletio je jedan dečko, Horvat Joža, on je satnik tada bil sigurno, možda i nešto više...(pokušava se prisjetiti koji je čin imao)... Joža pita mene: „Kaj je?“, a ja ga gledam: „Gledaj kaj su mi dali!“ I on uzme papir i potpiše sve. Ja sam pola stvari već razdužio u bivšoj postrojbi, ali on je samo sve potpisao. Ja sam to vratio ženi u Kadrovsku službu. Žena je rekla: „Kako je to on mogao potpisati?“ Ja joj velim: „Gledajte, to je jedini moj zapovjednik kojeg mogu naći. On mi je bio jedno vrijeme dozapovjednik u jednoj satniji, a vi sad vidite dalje.“ Evo, tako sam otišao iz vojske, bez „doviđenja“. Ništa, ma kakva, ma ne, ništa...(ne uspijeva naći riječi da opiše koliko je bio razočaran takvim odlaskom iz službe)...

Čekaj, nije, nitko od nadređenih ti nije ništa rekao?!

Ništa. Došao sam u Kadrovsku pitati: „Što je to s mojom plaćom?“ jer ja sam mislio da sam dobio tuđu plaću.

Pa dobro, što je to onda bilo? Otpremnina?

Da, otpremnina...(rezignirano se prisjeća)... Deset dana iza toga mi je došla službena obavijest iz Vlačke ulice 67, tamo je bilo neko vojno Povjerenstvo, liječničko. To Povjerenstvo, oni su mi izdali potvrdu da sam nesposoban za vojnu službu, sa pravom na invalidsku mirovinu.

Znači, u Kadrovskoj službi žena ti nije rekla da si umirovljen?

Ne, ja nisam uopće umirovljen!...(smije se)... Nisam ja umirovljen. Ja sam dobio otkaz iz Hrvatske vojske!

Otkaz?

Dobio sam časni otpust iz Hrvatske vojske, s pravom na invalidsku mirovinu. Dakle, kad sam saznao, onda ajde u Tvrtkovu,⁵ a onda ide show program. Kad sam vidio kako stvari funkcioniraju u Tvrtkoj, bilo mi je jasno otkud toliko samoubojstava kod branitelja. Mi smo sigurno imali, većina nas ima čistu savjest kao vojnici. Međutim, to što su nama radile institucije nakon rata, to je bila katastrofa! Ja sam došao tamo u Tvrtkovu sa 26 godina. Ja sam imao ideju, ja sam imao fantastičnu ideju, što bih ja radio. Ja sam završio četiri razreda srednje škole, bez mature. Ja sam imao ideju da probam to završiti. Imao sam ideju da me školuje vojska, drži me na plaći, školuje me. Htio sam studirati novinarstvo i raditi za magazin „Hrvatski vojnik“, pokrivati sport. Pa nemaš bolje priče, ideš na Olimpijade, putuješ, gledaš nogomet, svjetska prvenstva, europska prvenstva, sve to i pišeš za „Hrvatski vojnik“. Nije bitno. Međutim, nitko me nije ni pitao što bih ja želio. Kad sam prvi put došao u Tvrtkovu prioritet je bio riješiti zdravstveno osiguranje jer ja sam preko sebe imao prijavljene ženu i malo dijete. Ja sad više nemam ništa; ni osiguranja, nemam ništa. Onda sam išao dalje i pošalju me na profesionalnu prekvalifikaciju, tako nešto. I sad pišeš tamo isto nekakav IQ test, psihološke testove, ovo-ono. Veli žena meni kad sam to sve napisao da sam ja pametan i mlad, pita me jel' bih se ja školovao. Ja joj velim: „Gospođo, nema problema ako mislite da je to okej. Ali, dajte mi, recite: od čega da živim? Imam ženu i malo dijete. Meni treba četiri, pet godina da upišem nekakav fakultet i da ga završim“. „Pa bude vas vojska plaćala“ „Pa neće me vojska plaćati ako sam dobio časni otpust iz Hrvatske vojske. Nažalost, ne budu me više primili natrag, to je sigurno.“ „Pa dobro, davati ćemo vam mi neku naknadu.“ Ja joj kažem: „Dobro, gospođo, okej. Sad ćete vi meni neku naknadu davati pet godina da se ja školujem. Ali šta onda, poslije?“ Ona je počela vrdati da bih nakon školovanja nešto mogao sam pokrenuti, ovo-ono. Ja joj velim: „Dobro, tu ću biti na naknadi u Tvrtkovoj nekih pet godina i onda selim na Zavod za zapošljavanje uz Zvonimirovu“. Gleda ona mene i pita što ja zapravo želim. Ja joj velim, „Evo, gospođo, vi dođite tu na ovu stranu stola, ja ću sjesti na vaše mjesto, pa vi meni recite kaj da radim.“ I onda je ona lupila žig, da ja idem u mirovinu. A sad si ti zamisli koliko je ljudi, tih dječaka, koji su bili, sad će to ružno zvučati, malo glupi. Koliko ih je ušlo u priču...(želi reći da je sigurno bilo mnogo prisilno razvojačenih vojnika koji su pristali na ponižavajuće uvjete primanja privremenih naknada od strane državnih službi)... I onda šta da radiš? Ostaneš bez igdje ičega i ne možeš si pomoći. A onda odeš i objesiš se, odnosno, pucaš si u glavu. Mislim, to su šokovi! Pa, ja sam 17 godina bio s državom na sudu. Ja sam tek 2017. dobio papir da sam stradao u obrani suvereniteta Republike Hrvatske.

Na sudu si bio zbog čega?

Zbog toga što mi nisu htjeli priznati invaliditet. Odnosno, 1999. sam bio prvi put na Komisiji. Međutim, ženskica koja je radila u Uredu za obranu Centar vidjela je koje sam godište i pretpostavila je da sam ja stradao na služenju redovitog vojnog roka. I tu sam pripao po nekom Članku 6 zakona o civilnim stradalnicima rata. Došao je prvo za ministra branitelja Ivica Pančić, pa s njim muke. Pa je išla promjena Zakona o hrvatskim braniteljima. Pa je došla za ministricu branitelja Jadranka Kosor, pa se ajde tu nešto promijenilo. Mislim, to Ministarstvo tamo, to isto ništa ne funkcionira, to su katastrofične priče... Ja imam papir

⁵ Na adresi Tvrtkova 5 u Zagrebu smještena je zgrada Područne službe Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje.

doma, koji fascinantno pokazuje koja je razina nesposobnosti uprave. Imam papir u kojem sam tražio da mi razjasne zašto mi ne žele priznati status ratnog vojnog invalida nakon što su promijenili Zakon. I onda u njemu piše, veli: „... da su ratni vojni invalidi osobe koje su stradale do 30. 6. 96'. godine.“ Ja imam potvrdu o stradavanju i potvrdu o povredi na radu, sve originale imam doma. U tom dokumentu veli: „...s obzirom da ste vi stradali 8. siječnja 96'. godine vi niste stradali od periodu kojeg predviđa Zakon“. Dakle, ja ne znam jel' ta ženskica koja je to pisala, da li ne zna koji je kada mjesec u godini!? Tri puta sam bio na Upravnom sudu! Prvi puta presuda je bila takva da mi moraju priznati status. Međutim došao je za ministra Pančić i umjesto da to prizna on je proveo novu vještačenje, po novom Zakonu i to je sve otišlo, ta presuda. I to su zapravo situacije koje su lomile ljude, to je činjenica. A ti u cijeloj toj priči nemaš kuda! Udruge tada ne funkcioniraju. HVIDR-e koliko-toliko rade, ali ja nisam HRVI i ne mogu se ni učlaniti kod te udruge...Uostalom, te naše udruge, čast izuzetcima, no velika većina njih uopće ne radi. Većina njih kartaju belu i idu na obljetnice i to im je sav posao. I to onda odnese gomilu života...Dakle, moja borba traje od 2000. do 2017., godine. Prošao sam tri Upravna suda i to bez ijednog novog papira, što isto pokazuje koliko je stanje u sustavu katastrofično. Dakle, ti ideš na Prvostupanjku komisiju, oni te odbiju. Žališ se na Drugostupanjku, oni te odbiju, a ti i imaš pravo na podnošenje tužbe. Podneseš tužbu, tužba se vrati na Ministarstvo da je odbijena i oni idu na Prvostupanjku. Ti se žališ na Prvostupanjku...(smije se zbog bizarnog i dugotrajnog birokratskog postupka)... I tako tri puta. Tako je bilo sve dok Damir Krstičević nije proveo interni postupak da vidi kaj se dogodilo i onda su to krenuli rješavati...(ondašnji ministar obrane RH, op.a.)... Možda da sam zvao preko neke veze ili...To, nažalost, nisam naučio, nisam želio raditi. To mi je odurno bilo, katastrofa! I nisam jedini, da sam bar jedini, ja znam velik broj dječaka, koji dan danas nemaju praktično ništa. I nema im tko pomoći. Pomažemo si interno jedan drugome, no ovako sustavno mi ne postojimo! Ministarstvo je tu...

Ajde, do toga ćemo doći, to su isto teme ovog Upitnika. Sad, da riješimo ovo o čemu pričamo, da prođemo tvoju priču. Kako je teklo tvoje prilagođavanje na civilni život nakon razvojačenja? I kako se si zapravo sa tom svojom mladom obitelji privikavao na civilni život? Jesi li imao problema, s obzirom na to da si, kako sam kažeš, levitirao tamo pet i više godina, jel? Mislim, najednom ti ipak više nisi vojnik.

Da, u jednom momentu sam to shvatio. Ali prilagodba je bila zapravo katastrofična. Možda je najgori dio priče bio u tome što sam dobio svega 1300 kuna mirovine. I onda moraš ići pometati ceste. I nema ti pomoći, moraš nekaž raditi jer moraš prehraniti obitelj. Ti šutiš, radiš i nosiš štu...(podrazumijeva da se morao baviti građevinskim i drugim teškim poslovima kako bi prehranio obitelj)... Koliko god zbog zdravlja ne mreš, radiš nekaž, radiš u fušu. Uvijek se dalo raditi, naći posao u fušu...I sve je OK dok radiš, grdo je poslije. Poslije je grdo do đavola. I grdo je bilo biti doma preko vikenda. Jer onda samog sebe grizeš, skačeš si po glavi. Mislim, to je tako. Izluđuješ se i...(ne nalazi riječi da opiše stanje u kojem se našao nakon otpusta iz vojske)... To je trajalo sigurno 6-7 godina, ako ne i dulje. Bez obzira na sve divne i krasne ljude i priče i ne znam kaj. Ti nekako kao imaš fiktivnu potporu tih ljudi; šogori, šogorice, burazi, mama, tata, sve je to lijepo i pozitivno. Daju ti podršku, tapšaju te. Ali tapšanje je taj dan, a ti poslije odeš doma i šiziš...Okej, činjenica je da sam se, u momentu

kad smo se oženili riješio droge, vrlo jednostavno, ovako...(pokazuje da se odlučno i odjednom riješio droge)... Više to nisam konzumirao, ali cugaš i dalje. Cugaš na najjače. Cugaš zato da ne razmišljaš. Jer svako razmišljanje dovodi do...(podrazumijeva da se često našao u kriznim psihičkim situacijama)... Meni žena jedno vrijeme nije dala da idem u Ministarstvo ili na Ured za obranu jer ja sam bio spreman hititi babu s trećeg kata...(misli na svejedno kojeg činovnika zaposlenog u nadležnim upravnim tijelima, op.a.)... Sve piše u dokumentima, sve je jasno kao dan, a tamo me neki birokrat zajebeva zato jer ne razumije. Meni je bilo dosta lakše zbog toga što smo i ja i žena iz velike obitelji pa imamo hrpu bliskih ljudi pa ide nekak'. Ono, imaš tu neku masu oko sebe koja te, ajde, cijeni ili poštuje. Ali, brojni dječaci koje znam, koji nisu imali koga, mnogi su otišli skroz „na kvasinu“. S tim da... Ja sam tu iz Zagreba. I tu iz Zagreba ti ne znaš da li ti je prvi susjed bio u vojci ili nije, kamo li bilo kaj drugo. Neki koji su bili u manjim sredinama i koji su se vratili u manje sredine, oni su se bolje posložili. To je činjenica...I teško je, mislim, stvarno je teško. Mi svi imamo neke svoje filmove iz rata, neka sanjaš, neka te budi, ali mislim da je 90 posto psihičkih problema branitelja proizvedeno nebrigom. Jednostavno, branitelji su bili prepušteni sebi samima. Recimo, dugo ne možeš dobiti Zakon o hrvatskim braniteljima.⁶ Fascinantna je činjenica da imamo kao 500.000 branitelja, a da ne postoji institucija u Republici Hrvatskoj koja je rastumačila Zakon o hrvatskim braniteljima. I to je stvarno katastrofično! ...(uzrujano pokušava naći riječi kojima bi izrazio nezadovoljstvo birokratskom apsurdnom na štetu ratnih veterana)...Teško je opisati što osjećam jer ja nikad nisam s osjećajima u nekoj sredini. Kada sam živčan, onda sam stvarno živčan i onda to nije dobro za okolinu. Teško se bilo prilagoditi. Gledaj, ja se još uvijek nisam skroz od toga odmaknuo. Ja i dalje ustajem u pol šest sati ujutro. To glupo zvuči, ali stekao sam takve radne navike...

Pardon što te prekidam jer to je i moje sljedeće pitanje. Kako su iskustva iz vojne službe utjecale na tvoje navike u civilnom životu? Jesi li do danas zadržao štogod od tih navika?

KČ – Puno toga! Puno toga! Ja moj ormar još uvijek uredno složim. Na dvije trake. Ja se i dalje dižem u pol šest jutro. Ja i dalje imam te neke svoje navike. Mene je mlađa kćer prije par godina, nakon što je malo odrasla, ona me da pitala da kaj mi je bilo najdraže u životu. Ja joj velim: „Dok sam bio u vojsci.“ Stvar je vrlo jednostavna. Vas je tu 10 iz jedne spavaonice i vi ste ekipa. A oni s druge strane su vam neprijatelji. Jednostavno je. U vojsci nema tih situacija iz civilnog života; da se igraju s tobom, da ti netko radi iza leđa ili da će te netko zavaliti za nešto. Vojska je čista priča. Nema druge; imaš njih i nas, i amen! A raditi je lijepo, kaj te briga? Digneš se ujutro dovoljno rano, popiješ kavu... Obriješ se, izađeš vani i oni ti kažu kaj da taj dan radiš...(smijeh)... Ne moraš razmišljati. Sve ti izmisle. Sve ti izmisle. Kad misliš

⁶ Hrvatski sabor tek je 30. studenoga 2017. donio na snagu Zakon o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji. Izradi ovog Zakona Ministarstvo hrvatskih branitelja pristupilo je kako bi najzaslužnijima za obranu Domovine pružalo sveobuhvatnu skrb prilagođenu njihovim potrebama. Nakon što su statusna i materijalna prava hrvatskih branitelja i članova njihovih obitelji te stradalnika Domovinskog rata godinama bila disperzirana u niz različitih zakona čime je stvorena pravna i egzistencijalna nesigurnost korisnika, konačno je stvoren jedinstveni Zakon kojime će korisnicima biti osigurana odgovarajuća skrb i prava, uz uvažavanje njihovog zdravstvenog i socio-ekonomskog stanja.

da nemaš kaj raditi, oni će smisliti šta ćeš raditi. Nemaš briga, tvoje je samo da si tamo. Ali moraš biti na vrijeme i s voljom jer žaliti se nemaš kome. U vojsci žalba nema nikakve svrhe. Radiš koliko možeš i daješ sve od sebe. I zato mi je bilo recimo katastrofično što smo ukinuli vojni rok...

I do toga ćemo doći, da se ne brineš.

Ali ja stvarno nemam ni jedno ružno iskustvo iz vojske. Mislim, imam. OK, bilo je svega i svačega. Znala se dogoditi i takva situacija. Bio sam u pritvoru. Pa dobro...(želi istaknuti da to što je bio nekoliko dana u pritvoru nije neuobičajena kazna u životu profesionalnog vojnika)... Ne znam, dogodilo mi se jedan ili dva puta da su mi zbog kazne skinuli od plaće. Pa dobro. Napravio sam sranje, ali svako napravi sranje da pa da radiš bilo koji posao. Dogodi ti se propust...U vojsci imaš jasna pravila. Zna se kaj se može i kako se može...I volim i dan danas tako živjeti. Čisto; to tak', tak', tak' i tak'...(pokazuje da voli biti uredan)... Ne trpim neurednost, to ne mogu podnijeti...(smijeh)... Operem doma suđe. Složim kuhinju. Ne mogu ništa drugo raditi ili se baviti hobbijem ako kuhinja nije uredna, ako žena nije stigla oprat suđe. Kad dođem doma, točno se zna gdje se skidam, gdje su moje stvari, gdje se presvlačim. To su dobre radne navike...

Što se tiče tog egzistencijalnog dijela, čime si se sve bavio, pogotovo stoga što si imao probleme s mirovinom? Znam da i danas još u vijek fizički radiš...

Radio sam na građevini najviše. Za to ti ne treba specijalna škola. Radio sam u HNK. Nosio sam kulise. Kaj drugo da radim? Nemam nekakve diplome da mogu pričati bajke i prodavati znanje. Možeš raditi jedino čistu fizikaliju. Ali moram reći da je to jedna dobra terapija jer ti ipak ustaneš ujutro i moraš otići raditi. Fizički te to dignu, a i imaš to jutro svrhu. Na HNK sam nosio kulise preko Student servisa. To je bilo smiješno...(smijeh)... Nikakva pamet za to nije potrebna. Dobro, ima i u tome nešto, neke stvari treba jako dobro znati. Začudio bi se kad bi znao da smo nas pet-šest mogli dignut 500-600 kila. Kad svaki primi svoje i kad znaš di kaj treba primiti, onda možeš nositi čuda. Recimo, onaj mlinski kamen iz „Era s onoga svijeta“ nije od stiropora. Da, to je nevjerovatno!...(smijeh)...U 21. stoljeću smo mi nosili mlinski kamen, koji su donesli od negdje, kamen smo nosili na scenu. To zapravo nije uopće loše jer ne daje ti priliku da puno razmišljaš. Ti razmišljaš tek kad sjediš i ništa ne radiš. Mene je žena našla doma s pištoljem u zubima na prozoru...(nerado to spominje, teško mu je)...To sve te lomi, lomi te kad ne možeš. Još prekjučer si trčao po brdima. Bio si u naponu snage i mogao si. Okej, zdravstveno više nisi u toj priči, ali problemi su egzistencijalne naravi. Ti ne možeš djetetu kupiti poklon za Uskrs. Ne možeš ni 10 jaja kupiti za farbanje. Dolaziš u situaciju da...(prekida pričati o teškoj psihičkoj situaciji u koju ga je natjerala neimaština)...

Unatoč tako teškim mislima o samoozljeđivanju, pretpostavljam da si održavao prijateljstva s dečkima iz vojske?

Što se tiče dječaka iz vojske, ja kada sam otišao, onda sam to pokušao prekriziti na najjače. Dugo nisam išao na nikakve godišnjice postrojbe i stvarno sam se odmaknuo od toga jer to te samo vrati natrag. OK, neke dječake i dalje sretnem. Evo sad, ponekad sretnem na tekmama neke dečke...(želi reći da tek povremeno i rijetko susreće bivše suborce)...Jer društvo si

pogubio, ti si otišao. Mene nije bilo 5, 6, 7 ili 10 godina. Ajde taj jedan put, jednom u dva tjedna otišao si na tribinu, vidio si neke ljude, popio si 10 piva i pričao si nebuloze. To je bio jedan dobar ventil, odnosno jedna dobra priča koja je i danas takva ostala. Ne vidiš te dječake, ali veže vas jedna stvar. Kaj bum s nekim drugim o tome pričao? Tu, sa dečkima iz kvarta? Ne znam da li bilo kim od više uopće imam kontakt. No to je tako jer izgubili smo par godina, nismo se družili, ljudi su... Ti si imao kao prijatelje tamo negdje, u vojsci. Onda si ti otišao, a oni su ostali tamo,. I onda nemaš više poveznicu. ... Stvarno, u širokom luku sam izbjegavao sve što je imalo veze sa vojskom. Okej, imamo mi na tribini neke naše priče, ali to je interno. Govorim o Lamzi i Siniši i nekima, mi smo se znali naći, ali i to smo pomalo dokinuli. Zašto? Pa znači, samo evociraš neke priče koje... Kaj ja znam, mislim da smo možda trebali, da bi se trebali opet vidati malo češće. Ali svako ima svoj život, svoju djecu, svoje priče... Razletjeli smo se po svukud, po svijetu i tako dalje.

A s obzirom da si to tako raskrstio, ipak te moram pitati iako si zapravo dao već odgovor. Jesi li bio aktivan u kakvoj braniteljskoj udruzi? Ako da, u kojoj mjeri?

Ne. Ne, Bio sam se učlanio u UHDDR, tako nešto.⁷ Ne znam, jesam li i jedan put dobio od njih obavijest da platim članarinu. Kada god bi me netko zvao na obljetnicu, ja bih došao, nisam to izbjegavao. I jednom prilikom sam bio i na izornoj listi Stranke hrvatskih branitelja i domoljuba u 9. izornoj jedinici. Ne sjećam se uopće tko je bio iza toga, stvarno ne znam tko je to osnovao...(pokušava se prisjetiti)... Ja još uvijek mislim da nama treba jedna dobra, dobra braniteljska udruga i mislim da se može dosta toga napraviti... (želi reći da bi kvalitetna organizacija braniteljske udruge pomogla u rješavanju braniteljskih udruge)... Ali ja nisam nigdje aktivan...

A kad si mi spomenuo taj problem ili posebnost, koji je tvoj stav prema činjenici da u Hrvatskoj djeluje više od tisuću braniteljskih udruge?

Uff, moram odgovoriti? Gle, duboko sam uvjeren da 80% tih udruge postoji samo zbog tri ili četiri člana te udruge, koji od toga imaju nekakve benefite, a ostalo je nula. Ima svjetlijih primjera, ima udruga koji pomažu, to je činjenica. Ima ih, ali većina toga se svodi na to da imaju prostor, gdje mogu kartati, zafirkavati se i piti. Uostalom, ja nemam ništa protiv toga da oni piju pivu tamo, jeftinija je nego u birtiji. Pa svaka HVIDRA ima svoju birtiju, i to je OK da se međusobno pomognu. Ali tu, s tim, staje svaka priča i to je meni katastrofično. To je katastrofično...(traži riječi da opiše pasivnost djelovanja većine braniteljskih udruge)...Sami sebi su svrha. Nažalost, za imati udrugu dovoljno je imati trojicu ljudi, plus likvidatora. I takva udruga prijavi se za obilježavanje neke obljetnice, ne znam, navedu šest datuma. Pošalju to u Ministarstvo i od njih traže, lupit ću cifru, 10.000 eura za financiranje. Ministarstvo će ti odobriti 4.000 eura, a s tim novcem vas četiri ili pet u jednom busu ili kombiju idete u Vukovar. Imate s tim novcima za jesti, za benzin. Ali samo vi koji ste blizu vrha, jer ne možeš ostale uključiti. To je tako, žalosno, ali istinito...Ponavljam, ima dječaka, svaka im čast, koji se trude, koji rade, koji imaju dobre udruge. Većina toga loše funkcionira, barem ja tako mislim, a za neke i znam. Uostalom, nije li glupo da 1. gardijska brigada ima

⁷ Udruga hrvatskih dragovoljaca Domovinskog rata (UHDDR) prva je osnovana udruga dragovoljaca Domovinskog rata, još 1993. To je ujedno najveća braniteljska udruga, koja broji više od 240 ograna.

dva-tri obilježavanja istog datuma, i to na tri različita mjesta...(želi istaknuti da nisu složni)... Ajde, sad se kod njih to nešto malo kao promijenilo, kao da su se pomirili, pa više nije toliko nesložno. Isto tako 3. brigada ima više obilježavanja godišnjice ustrojavanja. Ne znam, imaju godišnjicu u Slavanskom Brodu, u Osijeku i u Gradiški isti dan. Jer svako ima podružnicu. Ajde, udruga 9. brigade, „Vukova“, oni izgledaju dobro. Udruga 4. brigade izgleda dobro. Što se toga tiče i Udruga 7. brigade je OK. Recimo, 2. brigada ima i Udrugu 2. brigade i Udrugu „Crne mambe“. Pitanje je koliko su oni zajedno...

Koliko si upućen u rad i što misliš o postojanju i o djelovanju Generalskog zbora?

Ha! Kakav je njihov rad, ja nemam pojma. Iskreno nemam pojma kako oni djeluju. Nikad me nije ni interesiralo jer kad sam vidio pojedince koji su tamo, onda mi to sve skupa izgleda malo smiješno. Ne znam šta neki ljudi tamo rade ali... Ajde sad, evo sad ću ti reći svoje mišljenje o našim generalima, a to nije samo moje mišljenje, nego i drugih. Danas kad zbrojimo i oduzmemo, kad podvučemo crtu, tko se od tih naših svih silnih zapovjednika nije nikad kompromitirao? Žao mi je zbog Tome Medveda, žao mi je. On je okej, ja znam da on kao ministar pomaže. No žao mi je da se pomaže na taj način da se Medveda za pomoć mora nazvati. Ili Kotromanović, koji je bio ministar obrane od stranke SDP. Pa Kotromanović je u zadarskom zaleđu imao sliku Francetića na zidu u uredu. Mislim, možemo mi sad pričati da nije, kad je. Ili Gotovina? Sve štima, ali di je sad Gotovina? Gotovina je mogao napraviti čuda za ovu državu. No on kad se vratio iz Haga, nažalost je odlučio uzgajati ribice. I ti nemaš, ti stvarno nemaš nekoga od tih svih silnih generala nekog tko nije kompromitiran...Pričali smo prije intervjuja o pokojnom Damiru Tomljanoviću – Gavranu. U priču o pogibiji Gavrana ne trebamo ulaziti. No da je ostao živ, pitanje je jel' bi i on izgorio, jel' bi i njega s nečim uspjeli kompromitirati. Vjerojatno ne bi i mislim da se zato to sve tako s Gavranom odvilo. Pa naši svi generali, sve što je valjalo u vojsci, više nisu živi...Ti kad gledaš tko je sve pod sumnjivim okolnostima nestao, onda vidiš da su to u pravilu bili dječaci koje se nije dalo kupiti, od tih visokih časnika. Od pokojnog Mire Barišića do ovoga iz HOS-a...(ne može se sjetiti imena ubijenog Ante Paradžika, zapovjednika HOS-a)... Ljudi su čudne vrste, čudne biljke. Rijetko ćeš ti naći nekoga tko je altruist od početka do kraja. Možemo biti neko vrijeme, ali onda krećeš razmišljati o tome što ćeš i kuda ćeš poslije...Mi, momentalno Hrvatska vojska, tko? Ne možeš, barem ja ne vidim, ne sjećam se nijednog generala Hrvatske vojske koji bi me sutra mogao pozvat da se ja odazovem i da dođem na prosvjed...

Čak ni general Glasnović?...(prekidam kazivača)...

Pa general Glasnović, ajde, general Glasnović, o njemu možemo pričati jer on je OK. No general Glasnović, barem po meni, koliko god ja njega volim i cijenim sve to što je ostvario, on je malo skrenuo u svom životu. Mislim, psihički je skrenuo...I takve ljude onda odvajaš. Ajde, metni njega i metni Karolinu Krišto. Ma nisu oni loši ljudi, samo kaj kad 17.427 puta jednu te istu rečenicu izgovaraju i vrte?! A ti nisi glup i nisi loš. Ali si se ponovio 100 puta...A mi, dok se vrtimo i ponavljamo, mi imamo toliko toga za rješavati u ovoj državi...Evo, banalni primjer, mi Hrvati. Pa sad, kad gledaš kakvo je brendiranje, odnosno, nekakvo poimanje Hrvata u svijetu? Kad se kaže „Japanac“, svi se sjete samuraja, jel'? Onaj Bushido, samurajski kodeks, ovo-ono. Ali, čekaj, pa oni su pobili tamo u Kini, u Indokini,

onaj komad kontinenta, pa Filipince... Japanci su u 2. svjetskom ratu pobili dva puta više ljudi nego Hitler. Ali oni furaju Bushido...(ironizira)... Ono, kao, kulturni su, pristojni. U 50 godina su se izbrendirali, a mi tu 500 godina ratujemo, čuvamo Europu. Ali, mi u poimanju drugih ne postojimo kao narod. Sad, nedavno sam gledao, reklamirali su na National Geographicu ili negdje, nacije koje su branile Europu. Šest nacija. Naravno, nas nema među tim državama. Ni u spomenu. Poljaci jesu, naravno. Jesu i Englezi; oni su branili Europu, samo ne znam koga od koga. No, nas nema nigdje. Ali, nigdje!

Ajmo se mi vratiti na tematski kolosijek...

Može, oprostite. Mene ti odnesu nekad ove teme... Ne brini.

Ma prekidam te jer nećemo stići ovaj put. Spomenuo si nezadovoljstvo tom institucijom, pa me zanima što je za tebe značilo osnivanje Ministarstva branitelja? Ako se uopće sjećaš kada je ono osnovano? I što je za tebe to značilo?

Pa ne, meni je Ministarstvo branitelja zapravo fantastična stvar. I činjenica je da nam je to trebalo s obzirom da imamo, da smo imali gomiletinu problema. Ja sam se nadao da će se to konačno objediniti, da ćeš tamo doći, pokucat' na vrata, sjest' i riješiti' probleme. I to je fantastična priča. To je fantastična priča, ali nažalost, barem kako ja vidim, sve je ostalo samo na priči.

Da, to Ministarstvo postoji 27 godina ovoga. Smatraš li da ono zapravo ispunilo svoju svrhu i smisao svog postojanja?

Pa, u jednu ruku je, ali u drugu ruku nije. OK, mi umiremo prirodnom smrću, sve brže i brže, sve više i više. No još uvijek ima hrpa tih stvari koje bi Ministarstvo trebalo raditi. Mislim da još nije sazrijelo vrijeme da se ukine. No, opet, ja vjerujem da bi Ministarstvo trebalo puno više toga raditi i riješiti. Mislim tako jer katastrofično je da još uvijek postoje ljudi, koji nisu riješili svoj status!...(uzrujano naglašava činjenicu da postoje ratni veterani koji nisu riješili pravni status)... Evo, danas frend u Vinkovcima, trebali bi mu doći iz Ministarstva obrane jer je on u neko doba svog života dobio stan u Vinkovcima jer je u Vinkovcima rođen. Ima na drugom katu stan, a sin star 25 godina je 80%-tni invalid, nemre se popesti, ni sići po štengama. I oni su mu se sad iz Ministarstva obrane najavili da bi došli pregledati taj stan jel' ga on koristi ili ne i vidjeti šta bi s tim stanom. Mislim, bez veze. Pa pričamo o Vinkovcima, pa nema tamo milijardu ljudi. To su nevjerojatne priče! S druge strane, Ministarstvo branitelja ne bi trebalo uopće postojati da sve drugo u državi funkcionira. Zapravo jedino što u ovoj državi ne funkcionira i što kanalizira sve probleme je pravosuđe. I to je jedina razlika između nas i Nijemaca. Mi i oni radimo s istom ciglom, s istim materijalima, sve imaš isto. Međutim, u Njemačkoj kad ti gazda da otkaz, i ne isplati ti tri plaće, država sjedne poslodavcu na račun i plati tebi. A ovdje ti takvog poslodavca moraš ganjati po sudovima. Ganjati ćeš ga 15-20 godina po sudovima, nažalost, bez koristi. Međutim, u Njemačkoj kad ti gazda da otkaz i ne isplati ti tri plaće, država sjedne na njega i uplati tebi. A ovdje ga ti moraš ganjat, ganjat ćeš ga 15-20 godina po sudovima, a za to vrijeme biti će „pojeo vuk magare“...(razgovor odlazi u smjeru kritike prema civilnim udrugama koje iskorištavaju loš rad sudstva)...

Što kažeš na činjenicu da prema izvoru Ministarstva status branitelja status branitelja ima preko 500.000 ljudi?

Pa, ja sam svjestan činjenice kako je to nastalo. Ja sam, ima tome sigurno desetak godina, petnaestak, upoznao jednog dječaka, pa smo nešto kao skupa radili. Dečko je frizer, muški frizer, i tako, ja sam si mislio da je, jel'... Međutim, dečko je iz Dubrave, oženjen je, ima dijete. I tako, kada je shvatio da sam u mirovini, pita on mene kaj ja mislim o tih 500.000 branitelja. Jer, veli on: „Ja sam mobiliziran bio u 'Oluju'. Ja sam bio brico sedam dana u 145. brigadi iz Dubrave.“ Pitam ja njega: „Jesi ti dobio karticu?“ Veli on: „Jesam.“ „Pa evo, ti si jedan od tih 500.000 branitelja.“ Mislim, kaj znači 500.000 branitelja? Meni je veći problem što, recimo, nitko nikad iz tog broja neće izdvojiti dragovoljce. Jer, činjenica, mog oca, su mobilizirali za „Oluju“, oni su išli, to je 101. brigada, išli su u „Oluju“ iza 2. brigade. Činjenica je da su bili tamo. Činjenica je da netko mogao poginuti, a događalo se i da su u „Oluji“ i takvi mobilizirani ginuli. Tako da nemam ništa protiv da svi imaju prava. A ta prava, koja su ona zapravo? Doći će ti pucati na sprovod i dati tvojoj obitelji zastavu. Mislim, stvarno imaju velika prava...(smije se)...Dakle, većina branitelja od tih 500.000 ljudi nema nikakva druga prava.

Dobro, znači tebi zapravo to nije problem. No volio bi da se sustavno nekako riješi status dragovoljaca?

Pa da! Pazi, mi pričamo o 500.000 branitelja. To je cifra koju ja sebi mogu pojasniti jer znam koliko je ljudi izmobilizirano. Ako gledamo primjer Vukovara, gdje su agresori i električare tamanili, i novinare tamanili. Mislim, dakle... Da su ušli u Zagreb pobili bi vjerojatno i sve ove koje su radili na općini, na uredu za obranu. Mislim, takva je bila situacija. Prema tome, uopće neću pričati o kuharima i tetama čistačicama u MUP-u jer da se to dogodilo, one bi jednako tako završile na zagrebačkoj Ovčari. Tako da ja ne vidim tu problem. Ali s druge strane nitko neće spomenuti činjenicu da mi nemamo više nego, mislim, 17 ili 18.000 braniteljskih mirovina. Pa, to nije nekakva stravična brojka!...(upozorava na činjenicu da velik broj sudionika Domovinskog rata ima status branitelja, ali da je broj onih koji dobivaju braniteljske mirovine drastično niži)... I kaj sad ti možeš s tim statusom branitelja?! Bilo je jedno vrijeme da si mogao dobiti 500 kuna mjesečnog dodatka, ali samo ako imaš malu osnovnu mirovinu. Dakle, onaj koji ima status branitelja, on nema nikakva prava osim da mu dođu pucati na sprovodu. I zašto, uostalom, ne bi ti ljudi imali priznanje da su tamo bili i da su oni sudjelovali? E, a sad. Druga je priča što s se događa s invalidima, odnosno s dragovoljcima. Pogotovo ima jedan dio društva koji je jako zanemaren, a to su dragovoljke. Mislim, tih cura je bilo puno u ratu. Ajde, one su se sjetile tek prije desetak godina da osnivaju nekakve svoje udruge. Do sad su bile aktivne u udrugama svojih brigada, ako su uopće bile aktivne... Pa sad ajde, drago mi je to da su se i one malo pokrenule. Mislim, drago ti je vidjeti da one rade i nekakve humanitarne priče pa je to dodatni plus. Ženske su uvijek bile sposobnije od nas muških u takvim stvarima pa naravno da mi je drago...Velim, ja bih te dvije kategorije: dragovoljce i žene posebno vrednovao. Ako je bilo 40 tisuća tih ljudi, dragovoljaca, ja ne vjerujem da nas je sad 20 tisuća živih. Ali dobro, nisu nikoga izdvajati pa opet dobro i nema veze. Neću ja sad o tome da li je to politička odluka...

Idemo malo na dio što se tiče praznika i simbola. Znači od početka rata do 2020. zbile su se dvije velike promjene prazničnih dana kojima se obilježavaju najvažniji datumi u Domovinskom ratu. Što misli o tim promjenama? Jesu li bile potrebne, opravdane?

Ma, pa to je bilo suludo! Ali zbilja suludo! Ako si imao datum 30. svibnja, zašto to mijenjati? To je bilo stvarno suludo. Ta odluka je bila jedna od najglupljih političkih odluka. Za novi praznik 18. 11. mi je izuzetno drago da se to tako umetnulo. I ovo što su vratili 30. 5. je opravdano. Mislim, snimke, slike s Trga Bana Jelačića od tog dana sve govore, pa ne možemo neke stvari preskočiti. Možemo mi slaviti i taj datum 8. listopada, kada su dolje u „Ininoj“ zgradi izglasali samostalnost. Ali ljudi vole te simbolične priče. Uostalom, pa nije naša obrana počela toga datuma...Evo primjer Gvozdanskog. Oni su bili u okruženju nekoliko mjeseci, ali obilježava se taj datum kad su konačno Turci shvatili da su ovi gore poumrirali. Pa mislim, to je simbolično. Ne možeš tu bitku slaviti šest mjeseci. Isto kao i Vukovar. Mislim, pa Vukovar bi mogli slaviti svaki drugi dan zbog nekog događaja iz te bitke. Ali, uzimaš jedan dan, i to je u redu.

Dakle, ti se slažeš s time da 18. studenog treba biti praznik, Dan sjećanja na žrtve Vukovara i Škabrnje, odnosno Domovinskog rata?

Da, da. Tako je. Pa nešto od tolikog stradanja moramo obilježavati, ali ne sve. Previše je u ratu bilo stradanja i mi bi svaki drugi tjedan mogli imali nešto. Recimo, Lovas, pa ono je bila katastrofa, kada su ljude natjerali u minsko polje. Ali, eto, uzeo si jedan simbol. Vukovar je taj simbol. Nije ništa bolje prošao Pakrac ni Lipik. Razrušeni su do temelja. Isto su loše prošli Saborsko, Slunj, možemo samo nabrajati. Nažalost imamo previše toga za nabrojiti. Ovo je simboličan datum. Okej, na taj dan dogodila se i Škabrnja pa je još više simbolično. Kad smo kod toga, Nadin, koji je smješten iza Škabrnje je pao dan kasnije, 19. studenog, a također je bilo puno žrtava...A obilježavanja na lokalnoj razini? Naravno, da svaka lokalna zajednica, dakle svaki grad koji je nastradao mora obilježiti svoje žrtve. I to je obaveza za buduće generacije, da znaju. A na državnoj razini, 18. studeni je jedan put godišnje i to je dobro.

A što se tiče ovog datuma obilježavanja praznika Dana pobjede i Domovinske zahvalnosti, koji je tvoj stav o tome da se to bude 5.8. u Kninu?

Gle, Dan pobjede je opet isto tako simboličan datum. Treba i to dobro proslaviti. U svakom slučaju treba proslaviti. E sad to s Kninom; ja nemam ništa protiv Knina, niti imam ništa za Knin. Mislim drago mi je. I na kraju lijepo to bude u Kninu. Samo...(nerado o tome govori)... Nažalost, zadnjih godina svjedočimo tome da politika stvara probleme. Pa mislim ako ti nećeš pustiti HOS-ovce, Skeju i dečke u grad, pa za koga onda imaš proslavu u Kninu!?... Dale, činjenica je da si to polako pretvorio u neki dernek. Svašta nešto je pjevalo ove godine tamo. Mislim to su smiješni izvođači. Okej, ako politika ne želi da Thompson pjeva, ali onda nemojte dovodit nekog Dražena Zečića. Karikiram, ali daj me pusti sa Zečićom. Ali ne mora se taj muzički program ni održati. Ajmo napraviti mimohod. Ajmo, pohoditi tvrđavu, ajmo objesiti na tvrđavi novu zastavu. Ajmo biti na misi i onda otići doma, nema problema. No nema potrebe na večer zvati Jelenu Rozgu. Za što, ako ne može svirati netko tko bi trebao, poput Thompsona!? Zašto napraviti dernek samo zato da bude dernek? S tim da ja nisam neki obožavatelj Thompsona, nije mi nešto posebno drag. Zadnji put sam dolje na pola njegovog

koncerta zaspao. Ali, u toj prilici i ma to mjestu Thompsonov koncert je ono što treba. Ako tko treba svirati to je on...

Jel' se možda sjećaš tradicije odavanja počasti poginulim hrvatskim vojnicima gore na Medvedgradu? Ako se slučajno sjećaš tih tradicija kako gledaš na njihovo ukidanje?

Znam da je nekaj bilo. S obzirom da je Medvedgrad relativno poznat, to bi bilo jedna lijepa priča da to čini državni vrh. Jer tamo prvo ne možeš dovesti hrpu ljudi i taj oltar domovine što je gore napravljen, oni bi morali doći gore službeno. Ne znam, ja bih natjerao veleposlanike u Hrvatskoj da dođu. Napravili bi gore jedno manje okupljanje.

Znači, za tebe je to imalo smisla, odnosno, nema smisla ukidanje te tradicije?

Pa nema smisla. Gledajmo oko sebe. Mislim, šta bi dali Amerikanci da imaju povijest kao mi? Oni bi čuda radili i palili svjećice svaki drugi dan. Ovo u Kninu, po meni bi to trebalo biti za ljude, za sve; za vojsku, aktivnu i bivšu vojsku, kako god. A neka decentna mjesta, kao što je konkretno ovo gore na Medvedgradu, gore dođu dužnosnici i uglednici, i neka tamo zapale svoju svijeću.

Evo, to je ukinuto 2000. kada se mnogo toga promijenilo. Što ti misliš o političkim promjenama iz 2000. godine? Kako su one utjecale na tebe kao branitelja?

Pančić, neću ništa više reći. On postaje ministar hrvatskih branitelja, što je bila katastrofa. Nažalost, ta 2000.-ta, to je bila godina najgora od svih. To je činjenica. Pančić kada je došao, on je razjurio to Ministarstvo, uništio ga. Jedanput me žena poslala iz parka da odem na cugu da ga ne nalupam. Mislim, do tud je došao. Osobno protiv njega, ni za njega, nemam ništa. Znači, on je kao ministar napravio toliko štete da je to katastrofa.

Te promjene doveli su uskoro do sve većeg broja nezadovoljstva i javnog okupljanja. Smatraš li ti da braniteljska populacija ima pravo prosvjedima reagirati na političke odluke državnih vlasti?

Smatram da bi trebala. Međutim, problem je u tom što su branitelji razbacani u različitim udrugama, a u tim udrugama ima hrpa različitih interesa. I onda je to jako teško artikulirati, odnosno biti svaki put u pravu...(pronalazi pravu riječ da objasni različitosti u stavovima branitelja)...Oprosti, ako pričamo o 500.000 ljudi u ovoj državi, prvo nismo svi isti, ali nekako jesmo svi imali relativno u jednom momentu slične ili iste ideje. I svako od tih 500.000 ili 250.000, nije bitno, onaj koji je u ratu stavio glavu na panj, pa taj ima pravo na mišljenje...E sad, da imamo normalne udruge, s normalnim ljudima, bilo bi drugačije. No u Republici Hrvatskoj ima primjera gdje su neke udruge dokinute i gdje pojedini gradovi imaju samo jednu udruhu. I tamo branitelje poštuju. Tamo branitelji imaju spomenik, tamo su priče normalne, i to je to. Primjerice, Vođinci imaju jednu udruhu, svi su u toj jednoj udruzi, homogeni, koliko mogu biti. I imaju u udruzi, ne znam, tri stotine članova, što je velika snaga za općinu koja broji, ne znam, 1500 ljudi. Oni ako okrenu leđa bilo kome, taj u općini gubi izbore. Pa zar nije sramota, baš sramota da Sačić ovdje u Zagrebu nije dobio ni 6.000 glasova, jel tako bilo? A mi imamo 60.000 hrvatskih branitelja u Zagrebu, mislim. Mi imamo međusobnih problema velikih i nismo svi isti, ali to...(želi reći da je žalosno što su ratni

veterani razjedninjeni)...Mi se guramo u neke stvari koje se ne tiču nas, a ono što se branitelji treba ticati to je pravo na dostojan život. Pa mi smo htjeli 91.' za nekog Peru ili Štefa poginuti. Pa naravno da ti je katastrofično da danas nekakav penzić nema za kruh...Ja sam čak rekao nekim generalima s kojima sam pričao da nije u redu što su objesili kopačke o klin. Nije gotovo, nije to to. Mislim OK, imamo hrvatsku državu, ali u njoj treba neke stvari poštovati da bismo završili cijelu priču.

A jesi li ti sudjelovao na najvećem od tih prosvjeda, tj. na najdugotrajnijem, onom u Savskoj?

Pa došao sam tu i tamo...

Što danas misliš o tome?

Pa rekao sam ti da sam 17 godina bio s Ministarstvom na sudu. Dakle, ja sam taj prosvjed podržavao u svakom segmentu. Doduše, organizacija branitelja u gradu Zagrebu, odnosno udruga i dragovoljaca je bila katastrofična i to su zapravo držali dečki izvana. A pojedinci koji su tamo vodili taj prosvjed, meni nisu simpatični, da najmanje tako kažem... (suzdržava se da ih ne opiše negativno)...Na kraju balade jedna od činjenica koja me je stravično odbila bio je trenutak kad je Zdravko Mamić došao tamo. I sad donio je on neku donaciju, ne znam šta, i oni su to uzeli. Nakon toga nisam mogao cijelu stvar podržavati, padne ti cijela priča u očima... S tim da, oprost, priča se samo o prosvjedima u toj Savskoj. I to je u očima javnosti velika priča o Savskoj. A sjeti se onih policajaca na Markovom trgu. Samo ih nije bilo toliko puno, a isto tako su sjedili u šatoru jedno dvije godine. Za svoja prava.⁸ A ovo u Savskoj bilo je ipak malo bolje popraćeno i više politički obojeno. I to je činjenica. Ja nisam nekakav političar, ne volim baš tu priču o politici. Mislim, imam svoje stavove, znam tko sam, što sam, ali, ne volim kad se politizira... Ovo je trebao biti braniteljski prosvjed i dobar dio vremena bio je samo braniteljski. A onda krenulo su nekakve priče koje se meni ne dopadaju. Pojedinci su, da ne velim drugačije, probali to sve naplatiti. Neki nisu uspjeli, neki su uspjeli u tome. Ali to je tako. Ne treba za to prosvjed kao prosvjed osuđivati. Pojedinci su krivi koji u tom nisu sudjelovali s pravim željama i potrebama.

Jesi li sudjelovao na prosvjedima organiziranima za zatočene hrvatske generale u Hagu?

Da. Da, kad god je bio organiziran prosvjed. Gledaj, čak su možda ti prosvjedi trebali biti jači i češći jer su ti ljudi, naši generali tamo su otišli bez ikakve krivnje, bez veze. Da, to je tako. Moramo uvažiti činjenicu da smo mi mala država u Evropi i da tu nema pomoći. I opet se vraćam na to, mi smo za ostale ništavni, nismo brendirani za ništa. I mi k'o da smo tu u Europi slučajno...Europa, oni su nas počeli percipirati nešto malo u zadnjih par godina, otkako smo ušli u NATO, pod EU. No uvijek smo mi kao neki poltroni, tu negdje sa strane...

⁸ Riječ je o mirnom prosvjedu bivših policijskih djelatnika ispred zgrade Vlade na Trgu Svetog Marka koji su tražili povratak na posao. Prosvjed zbog otpuštanja preko 3000 policajaca neprekidno je trajao od ožujka 2002. do studenog 2003. godine. Izvor: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/otpusteni-policajci-prosvjed-stavili-u-mirovanje/171866.aspx>

A što se tiče ovih oslobađanja, što je za tebe značilo oslobađanje Markača i Gotovine? Kako si ti to doživio? Gdje si pratio završnicu tog suđenja?

Tu, na Tomislavcu... I to je bila euforija! I stvarno, ne samo ja, nego i neki dečki s kojima sam bio, mi smo bili duboko uvjereni da će se s tim oslobađajućim presudama sve promijeniti u ovoj državi. Pogotovo kad su njih dvojica došli na doček na Trgu...

Znači, to je za tebe puno značilo... Mislio si da je došlo vrijeme promjena?

Da, mislio sam da ćemo sve te „indijance“ koji su ih „uhitali“, „transferirali“, naravno karikiram, da ćemo ih se riješiti. Sad konačno. Dobro, dok smo se mi bavili ratovanjem, neki su se bavili s nečim drugim, tu su se uhljebili, odnosno postali su nešto. A evo sad su došli ljudi koji su nas vodili onda, sad se mi ponovno vraćamo u tu priču i sad ćemo pokrenuti državu. Ja sam 99% siguran da je Gotovina na Trgu jednu riječ da je rekao ne bi trebalo puč raditi ili nekakve revolucije. Vjerojatno bi svi iz Sabora otišli dragovoljno. Mislim, pobjegli bi glavom bez obzira. Samo da je rekao: „Danas zaboravljamo sve, od danas čiste ruke. Idemo!“ Gotovina je tada mogao napraviti što god je htio. Teško je čovjeku zamjerati, kaj me briga. Mislim, nije da me nije briga, naravno. Žao mi je da neke povijesne momente ne vide ljudi koji su ih imali u rukama. A on je u tom momentu imao sve. Imao je na Trgu sve! Ja znam frenda, koji kad je saznao za presudu u gradu, išao je doma prema Dubravi, on je u to vrijeme imao već skoro pet „banki“. On je otišao iz autobusa, izbušio uho i metnuo naušnicu. Jer on nije znao šta da napravi od tolike sreće, ali metnuo je naušnicu da upamti taj dan. I sad on nosi naušnicu kao da je gusar...(smijeh)... Ali to je tako, to je bio, ono, vanserijski događaj. Mislim da ga otprilike možemo uspoređivati, vrlo lako ga možemo uspoređivati s „Olujom“. Nažalost, i tamo smo propustili riješiti stvar u samoj završnici. Ali dobro, u tom momentu, taj Knin i oslobođenje domovine bio je vrhunac. Dobro, mi smo ostali u uvjerenju da ćemo sve osloboditi, mi smo u vojsci sigurno do mirne integracije bili u stanju stanje stalne prijetnje istočnoj Slavoniji. Nama u vojsci nije rat završio 5.8., dogodila se i ta operacija „Una“ poslije...Ta mirna reintegracija, pa to je čudo što je, nažalost tako ispalo da smo im dali to sve, odnosno mogućnost da vojno ne izgube tamo rat...Danas je dolje katastrofično. Borovo selo, pa to je strašno. Srbi dolje ne shvaćaju da su izgubili rat, oni su samo... Kao da su s ratom stali na pauzi. Pa da, tako to izgleda! Mislim, odi dolje, prošetaj onuda, pa kad ti čovjek kaže da tamo nisi dobro došao. Ili odi u Tenju. Kad dođeš u birtiju, pa ti unutra veli: „Jeste li Hrvati ili Srbi? Možeš sjesti ovdje ili ovdje.“ To se ne događa tamo gdje smo vojnički pobijedili.

Koji je tvoj stav prema osuđujućim presudama istaknutim zapovjednicima HVO-a, poznatim kao „Presuda Šestorki“?

Smatram da je to zapravo sve bilo montirano jer se moralo nekako raspodijeliti krivicu. Činjenica je da Hrvati nisu počeli rat s muslimanima. Muslimani su započeli rat protiv HVO-a. Te nekakve smiješne optužbe koje su tamo navedene. Ne mogu ja se već provjeravati svaki zarez iz te optužnice, ali zašto nitko ne spominje razdoblje tri mjeseca ili pet mjeseci što se prije toga događalo?... (svoje stavove temelji na razgovorima s pripadnicima HVO-a, op.a.)...To je bilo tako apsolutno samo zbog jedne stvari. Suđenje je bilo montirano. Ubojstva i zločini, to nije bilo montirano...(želi reći da svaki rat nosi ubojstva i ratne zločine, neovisno o zaraćenim stranama)...Žao mi je tih ljudi. Žao mi je svih žrtava. Okej, neki su svjesno činili

neke stvari i apsolutno sam za to da ih se procesuiru. Opet, te „kemije“, što je to „zapovjedna odgovornost“?! Tako može svatko za bilo što odgovarati, pa nastanu nekakve kolektivne krivnje. Tako je mogao bilo tko završiti u zatvoru ili biti osuđen...Ja vjerujem da je tako presuđeno apsolutno samo radi toga da se dolje u Bosni i Hercegovini postigne nekakav, evo kakav je i danas, nekakav prividni mir. Jer kao, svi smo si dobri, ali zapravo sve to dolje stoji na jako klimavim nogama. Da li će oni u tom stanju izdržati još 10 ili 15 godina? Pa ne, to nije normalno! To apsolutno nije normalno. Tamo imaju državu u državi. Imaju, karikiram, 16 različitih Vlada, 42 ministra. Toga nema nigdje na ovom svijetu. Žao mi je... Najviše mi je žao zbog toga što smo si mi nečinjenjem naštetili. Mi nismo trebali stati na „Sarajevskom miru“. Nismo trebali stati na toj uniji. Trebali smo to počistiti. To je naše dvorište i bok! Nijedna suverena zemlja na svijetu si ovo ne bi dozvolila što smo si mi dozvolili!

A kako si doživio reakciju Slobodana Praljka na tu presudu? Što to je ona predstavljala za tebe?

Ha gle... (razmišlja)...U jednu ruku mi je strašno žao da je to čovjek napravio, a u drugu ruku znam kad dođeš tako kad si... (želi reći da shvaća nekog tko je u bezizlaznoj situaciji)... Ne možeš se ubiti za laž! To ne postoji. To ne možeš. Ne možeš sebi svjesno objasniti da ćeš se ubiti za nešto što ne postoji. Dakle, on je milijardu posto bio siguran da je nevin. Okej, činjenica da je to napravio je onak', teško objašnjiva. Mislim ne mogu si to zamisliti... Teško mi je to opravdati, čin samoubojstva jer to je teško opravdivo...No kad dođeš do tuda, nemaš šta drugo nego... Da to nije napravio, za cijeli život bi mu ostao taj krimen. Bez obzira da su ga pustili taj čas na slobodu, ali ti si dobio taj krimen... Ne znam, svaka čast, svaka čast za to što je napravio.

A kako se po tebi hrvatska država postavila prema radu Haškog suda, odnosno, koje je tvoje mišljenje o Haškom sudu?

Pa negativno!...(odlučno odgovara)...Bilo koji sud koji izvadi zbivanja iz konteksta ne može biti pošten. Ti ne možeš demo suditi Gotovinu i Markača za „Oluju“ 1995., a zaboraviti što je bilo 1991. I to ćemo apsolutno izmaknuti iz suđenja.... Da li je bilo zločina? Sigurno je bilo zločina. Pa mi smo dosta tih stvari procesuirali. No ja u cijelom svom ratnom putu nikada nisam vidio ratni zločin. Nisam svjedočio ratnom zločinu. Prvo, iz mojih moralnih vrijednosti ne bih dozvolio da se tako nešto dogodi. Da dopustim da netko nekoga tamo ide ubiti, silovati?! Katastrofično, mi nismo to! Da postoje luđaci, sigurno da postoje. Danas, da uzmemo sad „Večernjak“ ili neke od novina, naći ćeš ubojstvo, naći ćeš silovanje, naći ćeš krađu. Mislim, danas, sad u Zagrebu, u Slunju ili, ne znam, dole kod Knina u nekoj selendri, vrlo lako ćeš naći takve pojedince. Takve pojedince je trebalo pohapsiti i koliko ja znam, dobar dio njih je uhićen i presuđen. Dobro, ne znam koliko ih je presuđeno, ali znam da je donesen dosta presuda za ratni zločin. Te zločine treba procesuirati, to se ne smije događati. To baca ljagu na cijelu našu priču. To uopće ne dolazi u obzir!

To su, zapravo, sljedeća moja dva pitanja. Smatraš li da je hrvatska država činila i čini dovoljno u kažnjavanju onih pripadnika srpskih snaga, koji su činili ratni zločin na teritoriju Hrvatske? Ovo za Hrvate, to si sada, malo prije odgovorio.

A gle, što se tiče naše strane, ja mislim da je kažnjen dovoljan broj ljudi. Mislim, da je dovoljan broj počinitelja ulovljen...A za drugu stranu ne znam. Mislim, to je katastrofično kako smo mi olako prešli preko pitanja plaćanja ratne odštete. Olako prelazimo preko činjenice da se još uvijek hapse neki tipovi po Vukovaru, koji žive tamo i koji 25 godina šeću po Vukovaru...(govori o ljudima koji su činili ratne zločine)... Mislim, ne samo Vukovaru, kud god se okreneš ima ih, ti ljudi sudjeluju u politici. Oni su koalicijski partneri u Vladi! Mislim, pa to je katastrofično, to ima samo ovdje u Hrvatskoj. Mislim, stvarno, pa to ispada kao da su unuka od Custeru primili Siuksi u svoje ovo indijansko vijeće. Mislim, to je katastrofa, pa tko bi to dozvolio!? Ali to kod nas upravo tako funkcionira, mi smo postali takav nekakav ludi narod. Nažalost, jedna od najgorih stvari, najgorih posljedica rata su ti ljudi koji još nemaju zatvorenu priču o svojim nestalima. To je katastrofično. Prije ili kasnije, ja se nadam da će savjesti proraditi, barem na tim smrtnim pričama. Nadam se da će biti kao i s partizanima, koji su brojne jame napravili 1945., a poslije su, na smrtnim posteljama o tome pričali...(misli na poprišta masovnih grobnica 2. u kojima leže posmrtni ostaci gubitnika iz 2. svjetskog rata)...Mislim da će tako i ovi početi „pjevati“ kad se približi smrtna ura jer teško je otići Bogu na račun sa takvom stvari. Ja se toplo nadam da će se to razriješiti. To je katastrofično da ti možeš, karikirat ću, živjeti u Nijemcima, znati da su ova dva susjeda odvela onu trojicu susjeda i da znaš da su ih zakopali prvo tamo kod neke vrbe, a onda su ih pet godina kasnije prebacili negdje drugdje i da o tome šutiš, a pritom gledaš bake u crnini. To je katastrofično, neljudski...A opet politika je takva kakva je, ne mogu, ne zamjeram jako Tuđmanu zbog te abolicije, ali mu i zamjeram. Tom abolicijom smo spasili vojsku jer da smo mi išli vojno bilo bi puno žrtava. Okupirana područja smo u „Bljesku“ i „Oluji“ očistili relativno brzo jer tereni su za takvo ratovanje bilo ljepši; bila su brda i ovako i onako...A tamo u istočnoj Slavoniji prvo imaju Srbiju iza leđa, a drugo, taj teren, sve je na ravnom. Jako bi nadrapali da uzmemo Vukovar i to sve vojnički. To je činjenica jer ne znam kak' bi to drugačije oslobodili. Možda bi oni opet pobjegli, okej, to je jedan od načina. Zbog toga je ipak izabran nekakav diplomatski put. Nije nam se ta opcija posrećila, bar gledano iz moje perspektive. Ali onda kad smo već dali aboliciju onda sad ne možeš drugačije. Ta abolicija ispala je katastrofično, pitanje je koliko je njih poslije statusom prevedeno u hrvatske branitelje jer i toga ima. Da, neki od njih idu u hrvatske mirovine, uvažava im se staž u policiji, odnosno miliciji Krajine. Ne znam kako se to dogodilo, ali događa se. To se nije smjelo dogoditi, ali kao da nikoga nije briga.

A što se tiče školstva, jesi li ti zadovoljan, relativno zadovoljan ili nezadovoljan načinom kako se u osnovnim i srednjim školama obrađuje razdoblje Domovinskog rata u Hrvatskoj?

Nezadovoljan sam. Moja žena je učiteljica, predaje djeci od prvog do četvrtog razreda. Činjenica je da se od prvog do četvrtog razreda u osnovnoj školi ne uči toliko o Domovinskom ratu. Mislim, pa pazi, mi imamo jedan ogromni problem. To je zapravo smiješan problem, banalan je, ali pokazuje dovoljno. Mi nemamo riješeno od kad do kad je trajao rat u Hrvatskoj. O tome ne postoji službeni datum kao što stoji, ne znam, da je Beograd bombardiran 10. aprila 1941. Dakle taj rat je imao početak i kraj rata jer 9. svibnja je kapitulirala Njemačka. Mislim, za sve te ratove imaš neku složenu priču osim u Hrvatskoj,

gdje to ne postoji. Mi imamo neko čarobne brojke da je to počelo u više datuma 1991. godine. E sad završilo je, po nekima 5. 8. 1995., a po nekima 30. 6. 96. godine. A zapravo bi službeni datum završetka rata trebala biti „mirna reintegracija“. Zapravo čak ni to, nego tek poslije toga, kad se Prevlaka dobila natrag.⁹ No mi to nemamo riješeno i onda je vrlo teško djecu bilo čemu učiti. Pritom, politička korektnost ne dozvoljava reći da su Srbi postavili balvane. Ne, u školama jako malo rade po tom pitanju. Odnosno, krivo je školstvo, ne škole kao škole, jer ima škola i ljudi koji rade dobar posao. Školstvo kao školstvo je krivo. Okej, ne moramo mi znati sve ofanzive, kao što smo morali nekad znati. Ne moramo imati, ali mi zapravo ni nemamo narodne heroje. Žalosno je da se o Blagi Zadri ili o pokojnom Gavranu, o dvojici, trojici takvih zapovjednik, tako malo uči u školi. Oprosti, ali o njima bi trebala djeca nešto znati. No kad nemaš okvir kako učiti djecu, onda je sve problem...Sad je to državni praznik, ali do prije pet godina moja žena imala bi problem ako bi organizirala da se 18. 11. pale lampaši jer to nije bilo u školskom kurikulumu, to nije bilo popularno...Tu su isto tako braniteljske udruge promašile, pasivne su. Neke, doduše to rade. U lokalnim, u svojim zajednicama obilaze škole i imaju predavanja. Konkretno, znam za 7. brigadu da oni dosta rade, da obilaze škole. I to je u redu. Dakle, djeca tada nešto čuju. Ne mora profesor sve znati, ali evo, dobili su informaciju. Okej, ne trebamo mi branitelji biti živi spomenici nečega, ali djecu treba naučiti osnovne stvari o tom razdoblju.

A što se tiče medija, jesi li zadovoljan, relativno zadovoljan ili nezadovoljan odnosom medija prema braniteljima i braniteljskim problemima?

Pa, dakle naši hrvatski mediji su katastrofa, to je katastrofično od početka do kraja. Ne znam, ni „Športske novosti“ više nisu Bog zna kakav list. A ovo ostalo se ne isplati čitati uopće, dakle. Meni je fascinantno to sagledati po kategorijama. Treći u negativnom kontekstu su prosvjetni radnici, onda ispod toga su hrvatski branitelji i navijači. I to je katastrofično. To su kategorije ljudi koji su vječno, vječna tema novinara i to samo u negativnom kontekstu. I koliko god bilo tko iz tih kategorija radio nešto pozitivno, hrvatski branitelji su katastrofa ove države i doći će u naslovnicu samo kad se piše o visini mirovine ili ako je neko od njih nekoga ubio negdje. No ako su dečki kome pomogli, bilo kome kuću sazidali ili ne znam kaj, to medijima nije bitno. A, kombinacija biti branitelj i navijač, e to više nisi ni za novine. To možda na WC papiru napišu člančić...(smijemo se)... To je užasno! Odnos je užasan.

Jesi li zadovoljan, relativno zadovoljan ili nezadovoljan filmografijom, igranim i dokumentarnim filmovima vezanim s temom Domovinskog rata?

Igranih filmova gotovo ni nema. Jedini dobar igrani film, koliko ja znam, je „55“. A ovaj, „General“ je tak'...(zapravo ima negativno mišljenje o filmu A. Vrdoljaka)... Ajde, nisu bili loši ovi, onaj serijal „Nestali“ Ajde to je bilo gledljivo... Ne, ali mi nemamo dobru kinematografiju o ratu. Amerikanci da imaju to kaj mi imamo, oni bi imali snimljenih 527 filmova...Dokumentaraca doduše imamo, ali je problem u tome što dokumentarce rade

⁹ Na osnovu potpisanog Sporazuma između Hrvatske i Jugoslavije o privremenom režimu na južnoj granici, 15. prosinca 2002. UN-ovi promatrači počeli su napuštati poluotok Prevlaku, na koji su snage UNPROFOR-a došle nakon što su u Domovinskom ratu oslobođene Konavle. Time je Republika Hrvatska ponovno ostvarila puni suverenitet nad svojom najjužnijom kopnenom točkom.

pojedinci. I to nije sustavno napravljeno od strane države. Ne moramo uopće pričati o tome. Pojedinci rade, to znamo. Možemo ih imenovati, i njima svaka čast što drže do toga. A filmografija? Pa gledaj, s obzirom da mediji ne vole braniteljsku populaciju, pa ne možeš onda raditi film o toj populaciji koji će mediji automatski prikazati negativno... Ne, pa nemamo ništa. O Vukovaru nema ništa. Kaj ima; „Harrisonovo cvijeće“? Okej, da, dobro, taj film ima poantu, nije toliko iskrivljeno.

Ali to nije hrvatski film.

Ma da, okej, ali općenito govorim. A koji je drugi snimljen o Vukovaru? Drugi je ovaj koji su snimali tu na Glavnom kolodvoru, „Vukovar se vraća kući“, onaj film o prognanicima. Mislim, ja ne znam, jel' ima još koji film uopće. Ja znam samo za taj „55“. Njega sam gledao i on je, ajde, u nekoj produkciji koju si mi možemo priuštiti, to je okej film. Nije loše, mislim, ima početak i kraj i ima neku pričicu; ajde gledljiv je film. No ne mogu se sjetiti jel' ima još koji, osim, „General“...

Pa ima ih zapravo dosta. Samo, očito da nisi impresioniran njima... Što se tiče, pak, knjiga, memoarske ili publicističke naravi, jesi li s time zadovoljan?

Knjiga ima dobrih. Opet to rade ljudi, privatni ljudi, koji izdaju knjige. I to će ostati, Bogu hvala, bar nešto, ali čitanje nam ide sve teže i teže. Ali, da, drago mi je da ima ljudi koji hoće pisati. Činjenica je da bi trebalo još poticati ljude da pišu, a nas je teško natjerati pisati. I stvarno, mislim, da svako napiše komadić neke uspomene, pa da se to negdje pohrani, već smo puno napravili.

S obzirom na sva postavljena pitanja, smatraš li ti da nove generacije, koje nisu doživjele razdoblje Domovinskog rata, dovoljno dobro razumiju povijesnu važnost tog razdoblja, odnosno vrijednost vašeg doprinosa, toga što ste to napravili 1991. za slobodu države? Da li oni to uopće razumiju?

Pa, ja mislim da ne. Ja, osobno mislim da većina ne razumije. Neki razumiju, neki shvaćaju. No teško im je razumjeti kada ne mogu doći do prave informacije.

Pa dobro, to ima veze i sa sustavom školstva, ono što smo pričali.

Pa da, tako je. Zato mislim da klinici zapravo ne znaju. Neka djeca nešto znaju. Najčešće su to naša djeca, djeca branitelja, pa onda vide naše frustracije ili su čuli 100 naših priča. E onda se dogodi da zbog te frustracije oni malo pretjeraju, pa ti se onda događa taj revolt. Recimo, događa se ovo sa HOS-ovim transparentima, jer oni to rade iz revolta. Nije da oni tako razmišljaju. Pretpostavljam da pola te djece nema pojma što znači pozdrav „Za Dom spremni!“. Ali eto, stric, ujak, tata je bio branitelj i on kad god vidi kakvu negativnu priču na televizoru onda poludi: „Pustite nas na miru! Mi smo bili 'Za Dom spremni', kaj je vi pričate?!“ Dijete može upiti samo takvu reakciju, a naravno da mu stari ne može ispričati sve od početka do kraja rata jer pitanje je da li ima živaca za to. Pa ja nisam svojoj djeci sve ispričao i vjerujem da i one imaju podatkovnu rupu. Djeca vide i osjete naše frustracije i onda se stvara kontraefekt... Mislim da bi sve bilo drugačije da u školi, dakle u osnovnoj ili u srednjoj školi, da djeca dobiju osnovne podatke... Mislim da bi vrlo brzo djeci puno toga bilo

jasnije, pa nisu djeca glupa. Oni bi vrlo brzo shvatili o čemu se radi. Dakle, da bi oni shvatili zašto su Srbi 90.' godine rezali balvane kod Knina, oni bi prvo trebali imati na umu osnovni podatak da smo mi Hrvati 45 godina živjeli kao u zatvoru. I onda kad si rekao da više nećeš živjeti u tom zatvoru i da nećeš raditi kao rob za nekog drugog, e onda se onaj Srbin iz Knina naljutio i išao je rezati balvane i stavljati ih na cestu. To je ono što je bitno! Mi moramo djecu naučiti povijest, moraš imati cijelu priču u kontekstu. Jer ti kada priču izvadiš iz konteksta, stvarno možeš reći da su se Hrvati htjeli odcijepiti, a Srbi su htjeli Jugoslaviju, pa budući da Srbi žive tu, oni nisu htjeli odcjepljenje pa su oni digli bunu, pa smo se zaratili. I onda ide ona priča: „Tko nas, bre zavadi?!“. No ako povijesne događaje staviš u pravi kontekst, onda sve ima svoj početak i svoje razloge... Ako djetetu ne daš pravilan kontekst i informaciju, a svjedočimo da u zadnjih par godina da školstvo ima probleme, i to ne samo s tim, nažalost. Djecu se forsiraju da dobiju samo osnovnu informaciju, a ostalo si sam mora tražiti po kompjuteru, po Internetu. A tamo nađeš svašta, mislim, možeš naći čuda svakakvih informacija.

Dolazimo sad do završnog dijela upitnika, do sadašnjosti i krećemo prema budućnosti. Smatraš li da je u bližoj ili daljnjoj budućnosti moguć novi ratni sukob na teritoriju Hrvatske ili BiH?

Smatram da je. Nažalost, živimo s takvim susjedima. Do smrti neću biti siguran da neće biti rata. Vjerujem da će se u Bosni zapravo to vrlo brzo dogoditi. Osim ako to Europska Unija ne zaustavi ovako kako zaustavljaju do sada. Oni zapravo kupuju mir s novcima i to je...(s gnušanjem opisuje odnos političke elite EU prema problemima u BiH)... U onom momentu kad Europska unija prestane BiH potpomagati finansijski, to će se raspasti. Morat će se raspasti jer ovako ta država ne može funkcionirati. Da li će se na idućim izborima pojaviti nekakav luđak preko Dunava, to pak nitko ne može od nas garantirati...(govori o mogućnosti da se u Srbiji iznova pokrene politika agresije prema Hrvatskoj)... Ja sam 90%, ma 100% sam siguran da mi ne bismo išli iznova ratovati, premda bi mogli jer mi imamo još okupiranih područja. Imamo nekakve otoke po Dunavu koji su u okupaciji još uvijek. Rat u Hrvatskoj, to nije izvjesno, a ovo dolje u BiH? Vjerojatnost je tu. Sigurno.

Hipotetski gledano, da to se dogodi, kako bi ti reagirao s obzirom na svoja iskustva, ratna i poslijeratna? Kako bi reagirao na mogućnost da se neko od tebi bližnjih uključi u rat?

Ja sam ja rekao svima da ako se što takvog dogodi, ja ću obući natrag uniformu, pa koliko mogu, pomoći ću. Ne mogu pomoći kao nekad, ali mogu. I vjerujem da će to napraviti i velika većina dječaka iz rata. Premda, mi često slušamo priče: „Neću ja, Ne bih ja, ovo-oni“, no ja vjerujem da bi svi isto postupili. Ako smo bili onda voljni, biti ćemo i sad. A to da će onda i djeca naša biti u ratu, to je činjenica i to je... To je jako teško. To je jako teško. Nekad, prije 30 godina, to mi nije bilo uopće pojmljivo. Sad pomalo razumijem roditelje koji su onda imali djecu...Evo, ja sad imam primjer male Edne, koja je upisala vojnu akademiju, pa sam ja poludio na frenda koji ju je na to nagovarao i na njenog oca koji je to dozvolio. Ali poslije si malo razmisliš. Nakon nekog vremena sam došao ja malo k sebi pa sam se sad, ajde, pomirio s tom njezinom odlukom. Ali da, teško ti je. To su djeca. I koliko god ona više nije dijete, ona

sad ima nekakve 24 godine, svejedno djeca su djeca i uvijek će ti ostati djeca, pa i kad budu imali pet banki, a ti 70 godina, i opet je to tvoje dijete. Zapravo najgore je roditelju kad dijete upada u probleme ili je bolesno...(priča o problemu svojeg prijatelja čije dijete boluje od Hotkinsonove bolesti)...

Kakvo je danas tvoje zdravstveno stanje? Kako je na to stanje utjecalo ono što si prošao u ratu?

Gle, zdravstveno stanje mi je katastrofično, premda evo funkcioniram. Mogu, koliko god mogu, ali nije sjajno. Pijem tablete na dnevnoj bazi, ali bolje sam od nekih drugih, tako da sam s te strane zadovoljan, nije tak' grdo. Da bi moglo biti bolje, moglo bi, ali bi moglo biti i gore. Dobro, gle, ja se ne žalim. Mislim, bole me noge, nemrem baš hodati, boli me kičma jer se vucaram, šepesam non-stop. Boli te nešto, to je normalno. Mislim, mi se znamo šaliti interno, govoriti da kad me ništa ne boli, onda idem pročitati osmrtnice, možda sam umro, samo mi nitko nije javio...(smijemo se)... S druge strane, i drugi ljudi koji dođu do 50 godina mogu biti bolesni, a da nisu bili nigdje u ratu, nego ih je satrao posao. A ove druge smetnje koje nosim, te psihološke...

E, to je i moje sljedeće pitanje. Jesi li ti pretrpio PTSP i ako jesi, kako se nosiš s tim posljedicama?

Pa, ja imam dijagnozu, dugi niz godina. Kako se nosim s tim? Ne možeš se s tim nositi. Ima dana kad te opće to ne dira, a ima dana kad ne spavaš. Ima dana kad si lud jer si ujutro poslušao vijesti na „Radio Sljemenu“ pa čuješ, ne znam, da je netko s Pantovčaka ili iz Sabora izvalio glupost, pa te to živcira, najradije bi otišao gore... Ali to je tako, naučiš se živjeti s tim jer isto živiš već 20 godina. Naučio si kontrolirati neke stvari, ali naravno, nikad ih ne dovedeš skroz u red i nikad to nećeš uspjeti. Imam jedan fantastičan primjer, neki dan su me podsjetila djeca. Vraćali smo se iz Križevaca s nekakve Prve pričesti ili čega, od šogora i šogorica. Naravno, popili smo, žena vozi. I sve je bilo lijepo, divno i krasno. Mi smo iz Vrbovca izašli, sad krećemo kroz šumetinu nekakvu se voziti. Bila je noć, a ja sam pukao. Odjedanput mi se prividi da vidim četnika... Ja nisam, ja dugi niz godina nisam mogao proći po parku, po travi. Ajde ako je u parku utabana stazica, onda ajde jer tu je kao prošlo puno ljudi. Ali da bi ja prošao preko trave ovako, hahahaha, nema tih novaca! Razmišljam jel' je dolje mina ili nije dolje. To ti tako ostane... Ali naučiš s tim živjeti, jest da treba puno, ali naučiš. Ja bih svakako trebao još puno više paziti da ne reagiram, ali ne možeš se ni isključiti iz života. Ti možeš izbaciti televizor iz kuće, ali saznati ćeš vijesti u birtiji ili će ti izletjeti ta vijest na mobitel. Ne možeš se zaključati... Vrlo, vrlo lako dođeš u situaciju da se ne nosiš s tim kako bi trebao, ali za sada je dobro.

Bio si spomenuo, mislim, to ne moraš odgovoriti, ali i možeš. Jesi li pretrpio kakav drugi oblik poslijeratne degeneracije? Znači sklonost alkoholu, drogi, kockanju i kako se s tim nosiš?

Ne, kocku nisam nikad prakticirao. Gle, rekao sam ti da se drogirao. Inače, okej, popijem i danas, ali nije to sad više nekako da bi se moglo uopće usporediti kao s onim ranije. Ne, kocku nisam nikada prakticirao, ali to kockanje je zaslužno samo to kaj sam morao raditi za

obitelj. Neimaština te dovede do toga da se ne kockaš jer nemaš s čim...Cuga, ta navika je ostala. Nije da moram piti, nije da se ujutro tresem ako nekaj ne popijem. Ali ako smo negdje, ako odeš na tekmu, pa normalno da ćeš popiti pivo. Ako ideš na feštu, na svadbu, normalno da ćeš popiti... A drogu, to sam ostavio, hvala ti Bože.

A da li je tvoje sudjelovanje u ratu donijelo neke negativne posljedice ili povremene negativne posljedice po obiteljski život?

Gle, ja sam gotovo siguran da moji starci sve to nisu baš bezazleno prošli. Ipak imaš dijete negdje tamo na bojištu. Dakle, oni su s tim sigurno dobili jednu dobru porciju stresa i svega ostalog. Moja žena, dok nisam riješio sve svoje egzistencijalne potrebe, ona je sa mnom preživjela sito i rešeto, to je činjenica. Nije samo moja tako prošla, ali evo, sad pričamo o meni pa mogu reći da je moja žena stvarno istrpila svakakva čuda. Dakle... To možda nije bilo tako ono kratko vrijeme dok nismo bili u braku. Ali poslije, u braku, kroz tu kalvariju, to čudo od muke za dobivanje statusa i svega ostalog to je...(ne pronalazi riječi)... Svaka joj čast. Nemam kaj drugo za reći jer to je stvarno trebalo izdurati. Zamisli, „konj“ dođe doma jer naživcirali su ga, pa popije još tri pive i lud je. To je za spomenik. Takvim ženama, koje su s nama to preživjele, njima bih spomenik dignuo.

Jel' tko od tvojih bliskih suboraca obolio od PTSP-a? Jesi li mu ti, s obzirom na to da si se pokušao izolirati, jesi li mu pokušao nekako pomoći?

Pa sa puno dječaka sam pričao. Stvarno jesam, sa dosta dječaka. Sad, koliko sam im ja pomogao, to je pitanje, ali probaš. Evo, meni je Rukavina s razgovorom spasio život. Da li sam ja nekome rekao tako nešto, ne znam. On je meni rekao banalnu rečenicu: „Oženi se, imaš novi rat.“ Mislim, glupo je, ali imaš razlog za ići dalje. Sad, da li sam ja nekome izrekao takvu rečenicu, ne znam. Ja sam puno lakše mogao prihvatiti savjet od nekoga tko je to sve prošao, nego od nekakvog „indijanca“, čovjeka sa strane. „Kaj ti znaš“, to nam je poštapalica u bilo kojem segmentu života, naš česti odgovor... I tu sad opet cijelu priču možemo vratiti na početak. Što bi bilo da si onda imao udruge? Kužiš, da si ti onda, nakon rata, mogao doći u neku udrugu onako izivciran. Tamo bi možda bila trojica dječaka, pa bi popio s njima pivo, isplakao se, ispsovao ili ne znam kaj. On bi te potapšao, ispričao bi ti svoju priču i odeš doma normalan, tu se smiriš. Nažalost toga nije bilo. Ako je i bilo, meni nije bilo dostupno... Je, bilo je grdih slučajeva od tog PTSP-a, bilo je ljudi koji su psihički otišli skroz, to je činjenica...

A smatraš li ti da je država dobro organizirala mogućnost skrbi za oboljele od PTSP-a?

Ne. Zapravo ja ni ne znam koja je skrb u tome, u skrbi o PTSP-u? Gle, PTSP kao poremećaj nije vezan isključivo za branitelje, jel? Ja sam upoznao neke ženskice, jedna je imala PTSP jer je imala rak i otpala joj je kosa. Kakvu skrb za to imaš? Možeš ići na „Rebro“, u Jankomir ili u Vrapče. U Vrapče ni ne znam jel' tamo ide više itko od branitelja. Branitelji u pravilu sad idu u Jankomir. Imaš u Jankomiru te dnevne bolnice, dolaziš tamo i to je to. Ja ne znam da postoji neka organizirana skrb negdje drugdje, u nekoj udruzi ili nešto. Stvarno nemam pojma. Ako ima, evo svaka čast.

Postavit ću ti glupo pitanje. Smatraš li se da je sudjelovanje u ratu imalo utjecaj na poslijeratne teške bolesti koje si spominjao i visoku smrtnost relativno mlade braniteljske populacije?

Ima, milijardu posto. Milijardu! Nemoguće je da dečki od 50 godina umiru kao na tekućoj vrpci... Recimo, ona famozna paučina s bojišta. Je li to bio bojni otrov ili nije bio bojni otrov, kaj su hitali po istočnoj i zapadnoj Slavoniji 1991.? Da, paučinu su nam bacali. Izgledalo je kao inje, rosa. Nitko nam nikad nije htio reći kaj je to bilo. „Pliva“ je o tome istraživala, ali rezultati tog istraživanja nikad nisu objavljeni. I sigurno je, pogotovo što sam stariji, iako mi je to teško prihvatiti, ali činjenica je da stres uništava kompletan organizam. I kad si ti stalno u takvim stresnim situacijama, naravno da strada hipofiza. Evo ti primjer. Frend je u Brodu tri puta bio ranjen. Hipofiza mu divlja da je to katastrofa! A onda to vuče druge probleme u organizmu. Gomiletina dječaka je otišla samo tako. Od srca, od ovog, od onog, od raznih bolesti. Čovjek od 45 godina umre od srčanog udara?! Tako da je rat sigurno imao utjecaj! Pa smrtnost je ogromna, koliko ja znam. Ovaj frend koji živi u Vinkovcima, on stanuje odmah pored groblja, on veli da praktično nema dana da ne pucaju nekom branitelju na sprovodu. A to sve su ljudi stari do 65 godina jer nema puno starijih. Znači, to nije normalno. Nije normalno.

Što za tebe kao branitelja predstavlja podatak da je više od 4.000 ratnih veterana počinilo suicid u razdoblju od ni 30 godina nakon završetka Domovinskog rat?

To je katastrofa. Ja sam duboko uvjeren da je 90% njih to napravilo zato što je došlo u bezizglednu situaciju sa birokracijom... Prvi put kad su me poslali u Tvrtkovu na procjenu radne sposobnosti, tada sam još radio u vojsci, mislim da je to bilo 1999. ili 1998. godina. U Tvrtkovoj je tada, gore na prvom katu, bilo nas desetak. Došao je jedan dečko iz policije. I sad jedan po jedan trebamo ući unutra. Unutra je komisija koja će dati procjenu jesi li sposoban ili nisi sposoban i ako nisi, ideš u mirovinu. Sad mi svi pustimo njega jer je u kolicima, nema noge. On izlazi van i mi ga pitamo kaj je bilo unutra. On je dobio privremenu nesposobnost na godinu dana. I smije se čovjek kao lud, veli: „A kaj ja znam, oni su doktori. Možda misle da će mi noge narasti.“ E sad, on je to primio relativno dobro, barem u tom momentu. No što je to njemu značilo kad je došao doma i kakva mu je doma bila situacija bila sa svime? E to je vrlo upitno. Ako je bio malo labilan? Šta mu je drugo ostalo? Pa mislim, uzmeš oružje, gruneš, i bok; zdravo i do viđenja. Nema te više, mislim... Naravno, nije to rješenje. Opet se vraćamo na početak. Trebamo ustrajati, treba se boriti, ali nije to jednostavno istraživanje. Ja sam u jednom momentu, na svim tim sudovima, ja sam Pančiću rekao da sam ja Zagorec, da bum ja djeci ostavio u nasljeđe da se tuže s njima, ali da će kad-tad dobiti sud. I onda ide i traje ta cijela priča sa stresom. Pa ti je usput i egzistencija otišla skroz k vragu. Na kraju, kaj napraviti? Na kraju dođeš u situaciju da napraviš najveću glupost... Ima jedno prije dvije godine da me zvao jedan dečko. Doslovno sam ga molio da...(prekid intervjuja zbog ulaska treće osobe)...

Daj, molim te nastavi s tim dečkom...

Da, da. Nazvao me na telefon i počeo je bulazniti. Ali kroz razgovor smo to uspjeli srediti. Gledaj, puno je godina prošlo, ali snalaziš se, a pitanje je i koliko se mi više možemo nositi sa

stresom i ovakvim. No, postaje sve teže i teže. Premda, nema više toliko suicida, koliko ih je bilo u naletu. Sad je to ipak malo manje...

Sad vas bolesti ubijaju...

Pa da, vjerojatno čak ima i ta neka bolest, koju zovu „braniteljska“, koja te pojede u roku od dva mjeseca, a da doktori ne znaju ni kaj je. Zato izbjegavam, ja ne idem doktorima...(smijeh)... Doista, kad odem tamo svaki put mi nađu da sam nekaj bolestan. Doći će, ako mora. Ne želim se opterećivati s tim. Ajde, sad je napokon organiziran sustav te skrbi za branitelje. Ajde, to je jedna od stvari koju moraš priznati i pohvaliti, ti pregledi. Stvarno je za pohvaliti, Bogu hvala. Odu ljudi i nemalo ih je rano otkrilo rak na taj način. Eto, to je jedna od dobrih stvari koja se organizirala. E, pa o tome se radi! Ministarstvo to radi relativno sustavno i imaju nekakve rezultate od toga. A ostalo, ako ne radiš sustavno, ne možeš imati ništa, nikakav rezultat. To je tako.

Baviš li se kakvim sportskim ili bilo kakvim društvenim aktivnostima u prirodi? Ili bilo kakvim aktivnostima koje te zaokupljaju i smiruju?

Bavim se svime i svačime...(šali se)... Sa športom se ne bavim uopće, osim što pratim sport. Ne mogu zbog ozljeda. Imam jedan hobi. Ja sam maketarstvom bavio... (skromno navodi)...

Pričaj o tome. Mislim, pričaj o svemu, i o svojim hodočašćima. Pričaj, to su isto aktivnosti, sve.

Evo, zadnjih devet godina sam bio u nekoj priči s jednim hodočašćem, međutim, više nisam u tome. Da, pojavila se svojevremeno jedna dobra ideja da malo probamo kroz molitvu i hodanje malo više pričati o Domovinskom ratu. Ideja je bila pomoći dječacima, skupiti potrebite, pa ih na neki način više tješiti. Evo, aktivan sam i u nekom PKP-ovima, tak' da imam dosta interesa.

Što je PKP?

Planinarski križni put...Mi ta nekakva hodočašća održavamo i dalje. Mislim, kad smo kod toga, ja 50 godina hodam, hodočastim na Mariju Bistricu. To je obiteljska priča. Moj pradjed je hodao, djed, mater, ja i moja djeca. Dakle, to za nas normalno. Ja i jesam vjernik i to aktivni vjernik, koliko se to može vidjeti. Mislim, nisam ovaj koji se eksponira... Ima danas tih vjernika kakvih god hoćeš, ja nisam takav. Ja sam obični vjernik, „vulgaris“. Ako sam doma, sjednem kod sebe u župu, odem tamo, i to je to. I volim, poštivam svog župnika. Odrastao sam kod Isusovaca u Palmotićevoj, igrali smo tu nogač i sve. Kad već o tome pričamo, meni je možda kroz vjeru nekako bolje uspjelo nositi se s PTSP-om i svim ostalim...Jer ja sam u toj svojoj priči u jednom momentu otišao na ispovijed. I pokojni pater, mislim da se zvao Lojna, rekao mi je: „Krešo, jel' tebi savjest čista? Ti imaš nekakve...“ Pričali smo o svemu, znao je da sam bio u vojsci i u ratu. Mene je samo pitao: „Da li je tebi savjest čista?“ Ja sam rekao da je. On je rekao: „Onda te ja nemam kaj ispovijedati.“ Tako da mi je to vjerojatno puno pomoglo, nekako me smirilo. Dobro, još uvijek se sjetiš. Dođu ti fleševi ovog i onog. Nećeš to nikada izbaciti. Neke stvari ne možeš izbaciti iz glave. Ne možeš ih ne držati ih tu, u glavi...Što se duhovnosti tiče, o tome možemo pričati. Možemo

pričati o tome da je Katolička crkva, recimo, isto tako propustila priliku raditi s braniteljima. Mi tamo nismo dobili skrb. Evo ti primjer Vojnog ordinarija koji se zapravo brine o vojsci i policiji, a o braniteljima ne. Tako da tu ima rupa. Mi smo probali nešto, e sad pitanje je koliko smo u tome uspjeli. Jesmo, organizirali smo svake godine hodočašće kroz cijelu Hrvatsku. Nekolicinu manjih. Evo sad, najprije idemo do Škabrnje-Vukovar, idemo malo hodati. Potrudimo se da u uvijek bude svećenik s nama, da se malo pomolimo, da bude misa. Onda bude i prilike, da neki dečki koji nisu imali nikad prilike, odu i na ispovijed... Evo, našao sam u tome neku zadovoljštinu, da možda mogu pomoći braniteljima kroz tu priču. Pa, eto, to mi je drago radit. Meni to nije strano. I onda je to spajanje ugodnog s korisnim jer to me zaokuplja dosta vremena i to je opet dobro... Dobro je baviti se nečim. Evo, kumić iz Sesveta, on nije bio sasvim svoj sve dok nije počeo raditi u HVIDR-i kao tajnik. On za to ne dobije novce, ali on ima obavezu doći svaki dan tamo. Tako da samim time ima neku svrhu, nešto doprinosi negdje u životu. Dakle, to jako puno znači kad ljudi imaju neku svrhu. Onaj poznati stereotip o braniteljima kaže: „Evo, došao je ujutro na kavu i sjedi do 3 popodne sa listićem kladionice i gleda teletekst.“ Dakle, tako u percepciji izgleda hrvatski branitelj. No postoji gomila stvari gdje branitelji mogu sudjelovati, raditi, naći se, samo što nitko nikad nije to zapravo dobro kanalizirao. Evo, stvarno, kroz to hodočašće smo probali nešto slično napraviti, a kuda će to do dalje ići ne znam jer ja sam se distancirao od toga, nemam s tim više ništa.

Spomenuo si izvršavanje obaveza, pa da prebacimo priču na današnje generacije, a spomenuo si tu temu zapravo i ranije. Je li odluka o ukidanju vojnog roka po tebi bila pametna?

Ne, ne, ne! Ja uopće ne vidim smisao te odluke! Okej, mogu se složiti s time da ne treba služiti vojsku kao nekada dvije godine, pa čak ni godinu dana, ali da šest mjeseci nekog ustroja za mladog čovjeka nije obaveza, to nema smisla. Okej, to nije za ljude koji pređu 28 ili 30 godina, to je glupost. Ali dobro je za klince do recimo nekakve 25.-e godine, da ih se pošalje šest mjeseci, da se malo nauče disciplini i tu nekakvu osnovnu poslušnost. Ja ne vidim nikakvo zlo u tome, nijednu lošu stvar ne mogu u tome vidjeti... Što je loše u tome da se ujutro dižeš u određeno vrijeme, da stekneš nekakvu radnu naviku, pa da, uostalom, stekneš nekakve osnove da moraš biti uredan? Da li će on naučiti pucati i biti dobar strijelac? Mislim da je o tome to deplasirano razmišljati jer u onom momentu kad dođe sranje i kad ćeš morati opaliti iz puške, opaliti ćeš. Naučiti ćeš pucati vrlo brzo... Da se mene pitalo, ja vojni rok ne bih nikad ukidao. Ponavljam, drugačije je s mladim ljudima starije dobi. Imao sam prilike, čuo sam, vidio sam da su dečke stare 28 godina slali u vojsku, a oni su doma imali obitelj s dvoje djece. To je za takve nepotrebno, ali općenito gledano, to je za mlade osobe jedna fantastična priča. Prvo će se malo odmaknuti od mame jer velika većina današnje djece, mladi, nemaju nikakve radne navike. S druge strane, oni će naučiti nešto, znati će kako se obraniti. Konačno, pa masa tih klinaca vjerojatno nije nikada u životu spavala ispod šatora. Stvarno, za nijedan argument ne znam i nisam čuo za argument po kojem bi netko mogao reći: „E, zato ne bi trebali ići služiti vojni rok.“ Ne vidim ni jedan razlog. Pa kaj će ti se dogoditi ako odvojiš šest mjeseci da odeš negdje i još upoznaš neke druge ljude? Jedini uvjet, ali to opet nije argument da se ne služi vojni rok, je da kadar koji će s njima raditi, mora biti školovan i normalan... Drago mi je da će ponovno uvesti vojni rok. Mislim da klinici mogu biti

od toga samo na dobitku, bio rat ili ne bio rat. Što smeta tome da naučiš kako u ormaru moraš majice složiti jednu na drugu, ne kužim!? Kaj je u tome loše da moraš ujutro u određeno vrijeme doći na doručak jer doručak je bio „od-do“ i poslije toga ne mreš više dobiti jesti. Nadalje, pa ja znam nekoliko dječaka koji su u vojsci položili vozački ispit. Mislim, to su neke banalne stvari koje mogu biti od koristi. Ne vidim, ne vidim zašto bi to bio problem...

Evo, zaključni dio. Kakav je danas tvoj stav, odnosno osjećaj kad evociraš razdoblje Domovinskog rata? Kako to razdoblje poimaš?

Pa, ja sam ponosan i zadovoljan sam sa sobom. Nijednu stvar si ne zamjeram i da se sutra mogu vratiti, ja bih napravio sve isto...Ne, ne mogu se ništa zamjeriti. Napravio sam ono što sam mislio da je najbolje, najpametnije. Vratio sam se čistog obraza. Ja mogu stati pred ogledao i obrijati se i gledati samog sebe i nemam nikakvih problema s tim tko sam bio i što jesam. Nešto drugo da pričam, kako bih ja sada drugačije, ovo-ono, ma to su priče. Recimo, Vukovarci svima pričaju: „Mi bi u slučaju rata prvo išli Sabor riješiti!“ Ja im velim: „OK, onda ćemo opet mi Zagrepčani i Varaždinci otići braniti Vukovar, dok ćete vi to 'rješavati'.“ Ma to su sve samo priče. Ja sam ponosan na sebe, na sve dječake koji su tamo bili. Zapravo, ponosan sam na svih tih 500 tisuća, jer na kraju balade znamo i da su neki mogli i izbjegli su mobilizacije, a oni su se odazvali. Ako već nisu došli sami, odazvali su se kad su pozvani i tu nema, uopće nema rasprave... U datom momentu smo napravili ono što nam je život namijenio i dobro je da smo to napravili. To je bila dobra generacija i dobro je da smo svi bili spremni na taj moment, da smo osjetili da je to naša obaveza. Danas kad sretnoš te dječake, i ne samo one s kojima si ti baš bio, nego i kad se sretnoš s drugima, kaj ja znam u Škabrnji ili u Vukovaru, ti vidiš da je većina ljudi zadovoljna sa sobom. Okej, možda su zadovoljni samo taj jedan dan, kad taj dan dođe, da mogu prošetati u Koloni sjećanja. Ali to su ponosni ljudi, neovisno o tome da li doma imaju za kruh i mlijeko. Da li on može biti svaki dan ponosan jer sutra mora kod gazde raditi s Nepalcima, to ne znam, to je katastrofa. Ali vidim, znam da su ljudi zadovoljni sa svojim odabirom od prije 30 godina. Ne, ja ne bih ništa promijenio.

A jel' možeš usporediti odnos javnosti i društva prema braniteljima, odnosno, prema Domovinskom ratu, tijekom rata i danas, nakon 30 godina?

Pa gledaj, tijekom rata smo mi bili heroji. Premda, dobro, već je i onda bilo svega nečega. Ja se rado sjetim one „Stojedinice“. To je bilo katastrofično koliko su ti ljudi i tada imali ružno mišljenje o svima nama i pljuvali po svemu, kao kroz nekakvo kritičko mišljenje.¹⁰ Danas, nažalost, sve je teže i teže pričati o tome jer ljudi to gledaju kroz prizmu ogromnih braniteljskih mirovina, beneficija i ne znam čega. To je nametnuto u javnosti, ali ti ne možeš pobjeći od toga. I kad kažem ljudima da ja posjedujem samo Fiat Punto, onda me čudno gledaju. Ali to je to od moje imovine jer ja nemam stan. Sad ću tek vjerojatno ići u nekakav otkup stana. Tu sam, u njemu, skoro već 20 godina. To je nekakav gradski stan, kojeg je pokojni Bandić omogućavao da u njemu boravi sirotinja...Nažalost, mi branitelji

¹⁰ Kazivač misli na emitiranje određenih emisija „Radia 101“, u kojima se pred kraj rata, a pogotovo u neposrednom poslijeratnom razdoblju vrlo kritički odnosilo prema državnoj vlasti, zbog čega je stvoren narativ kako je predsjednik Franjo Tuđman odgovoran za pokušaj ukidanja te radijske frekvencije. <https://radio101.hr/legenda-o-radiju/>

predstavljani smo kao kakve barbaroge koje isisavaju državu. Mislim, ja se ne sramim. Nemam se čega sramiti. Ali takva je percepcija u javnosti, baš takva. To je ono što smo ranije pričali. Mi branitelji dođemo u novine jedino kad se posvadimo na parkingu pa jedan drugog lupi štakom. I onda od toga nastane priča o zločestim braniteljima koji jedu malu djecu. Dakle, tak' ispada...Doduše, ne vidim ja potrebu da se o nama trebaju pisati bajke. Stvarno, ne treba meni nitko da me tapše po ramenu. No nije u redu da se bezveze pljuje po ljudima...Bilo bi korektno da se ta javna percepcija prema braniteljima promijeni. Gledamo one glupe američke filmove i emisije, pa onda vidiš kako se Amerikanci odnose prema veteranu za Dan nezavisnosti. Vidiš veterana, bio je sudionik 1. ili 2. svjetskog rata, pa ga ljudi dođu obići, rukovati se s njim i pozdraviti ga. A on nije ratovao u Americi, nego je ratovao negdje po Francuskoj. Nitko taj rat u Americi nije vidio, ali tog veteran još uvijek poštuju. E, o tome se radi! Treba poštovati važne datume. Nema potrebe to potencirati svaki dan, naravno jer do kuda bi došli!? Ali u tim nekih specijalnim prilikama bilo bi lijepo da se ljudi toga sjete. Na kraju balade i novine, ali i na pravilan način. Prošle godine za obljetnicu Dana pobjede u novinama smo najviše slušali tome kako 9. bojnu HOS-a nisu pustili u Knin jer su došli i vikali su „Za Dom spremni“. Mislim, katastrofično. Mi radimo dramu od pozdrava „Za dom spremni“. Dobro, ja to neću opravdavati, neću ni raščlanjivati. No sve te koji pljuju, odnosno, koji žele taj iskorijeniti taj pozdrav ja ih samo ih molim jednu stvar kada uđemo u takvu raspravu. Tražim ih da mi objasne. Prva brigada je u Zagrebu osnovana. Druga je osnovana u Zagrebu i u Sisku. Treća je osnovana u Osijeku, u Vinkovcima, nije bitno. Četvrta je osnovana u Splitu. Peta je osnovana u Vinkovcima. I Gospić je bio idući koji osniva brigadu. Koji su ona brigada? Deveta brigada. A zakaj? Zato kaj ljudi nisu htjeli biti „Šesta lička“. Eto, i nemamo tu što dalje o tome pričati. Da su htjeli biti „Šesta“, bili bi „Šesta iz Like“ i bili bi „Šesta lička“. No bili su svjesni da protiv te postrojbe, nažalost, ratuju pa bi bilo glupo da su jedni i drugi „Šesta lička“...(smijemo se)...¹¹ Tako je bilo u ratu, a mi sad pričamo o tome treba li zabraniti pozdrav „Za Dom spremni“. Mislim, evo, ja sad u gradu nisam čuo nikog da viče „Za Dom spremni!“ A da li će netko to vikati 18.11. ili 5.8.? Po meni, morali bi svi vikati. Ne vikati, nego reći. To je taj nesrazmjer o kojem smo govorili. Ovo je država u kojoj se voli sve izdvajati iz konteksta.

Da je danas, 1991. je li bi, s obzirom na kasnije neugodno iskustvo, da li bi ti sve opet isto ponovio?

Bi! 100% bi! Pa tu uopće nema rasprave. Pa nije hrvatska država kriva za to što sam se ja 17 godina ganjao po sudu s Ministarstvom hrvatskih branitelja. To Ministarstvo, to je dio države. Meni nije država ni tu na Pantovčaku, ni u Saboru. Meni je država; oni dečki iz Bogdanovaca, ovi dečki, Varaždinci... To je država! Ljudi su država. Pa nije država ni ova zgrada. Fućkaš zgradu! Pa ljudi su, narod. To je država. Ovo gore u Saboru su „indijanci“ koje smo se sami izabrali!...(smije se)...Mislim, jel', država je država. To kaj je Pančić bio ministar kad sam imao probleme s Ministarstvom, pa nije za to država kriva. Mislim, on je bio vlast u tom momentu. Šta da mu ja napravim? Neki imaju te probleme, ali ja za razliku od njih tako ne

¹¹ Deveta gardijska brigada HV-a izvorno je nosila broj 6 odnosno, bila je ustrojena pod nazivom Šesta gardijska brigada. To je bilo podudarno s nazivom Josipu Brozu – Titu omiljene partizanske brigade Šeste ličke. Nakon tjedan dana, brigadi je dodijeljen novi broj, odnosno preimenovana je u Devetu gardijsku brigadu.

razmišljam. Ruku u vatru stavljam da bi 90% ljudi opet obuklo istu uniformu. Okej, ne bi obukli baš istu jer malo smo se proširili i izgledamo okruglije, ali bi obukli uniformu i išli natrag, pod najnormalnije... Imam jednog frenda iz Bogdanovaca, koji nema dvije ruke i nogu. On mi je rekao: „Ako će zatrebati, mi fizički nemremo, ali možemo uzeti sanduk municije. Ja ću uzeti snajper, ti uzmi nekakav automat i legnemo. Nećemo mi puno prema naprijed, a ni ne možemo. Ali, bome ni bježati nećemo!“ Tu se mogu odmah vratiti na prijašnju temu. Ja sam još uvijek „Za dom spreman“ jel' ja to jesam ili nisam. Pa nećemo sad to dijeliti po godištima! Pa to je dom, naš dom. Pa nisam ja ratovao za nekakav komad fasade. Možemo pričat o prekrasnim mjestima, Plitvičkim jezerima, o prekrasnim građevinama i sve to štima. Ali ljudi, ljudi su najbitniji!

Kad si već toliko puta spomenuo državu... Da li je danas Hrvatska država kako si je zamišljao tijekom rata?

To sigurno nije. To sigurno nije. Ja mislim da potencijal koji ova država ima mi ne iskorištavamo uopće. Nažalost, vlast je takva kakva je i tu se moramo pomiriti. Bojim se da će trebati proći još dugo vremena da se to promijeni. Mislim, ako su Židovi lutali 40 godina po pustinji, možemo i mi... Ne, to nije država onakva kakva bi ja volio da bude. Ali volim ju i ovakva kakva je! Možemo povući sportsku paralelu. U srijedu sam jako volio „Dinamo“ jer su pobijedili 2-0. Moram priznati da u subotu, odnosno u nedjelju, malo sam manje volio „Dinamo“ jer su izgubili 4-2. Ali sam ga volio i dalje, razumiješ! Volio bih puno toga da je drugačije. Volio bih da policajci i vojnici u ovoj državi imaju normalnu plaću. Volio bih da učitelji nemaju premalu plaću. Mislim, katastrofično je u Zagrebu. Ja ne omalovažavam ničiji posao, nikad! Pogotovo što sam radio sa svojim rukama gomilu stvari. No ovaj u „Čistoći“ koji vozi kamion ima soma i devetsto, a učitelji koji nam odgajaju djecu imaju plaću soma i dvjesto eura. Mislim, meni je to neprihvatljivo. Ja bih volio da svi mogu lijepo živjeti i uživati. Zato bi svi u državi morali shvatiti da svi moramo raditi jer drugačije neće ići na bolje. Ja sam svoju djecu tako odgajao. Ja se nadam da će i oni tako odgojiti svoju djecu. Nadam se da će onda stvarno jednog dana to krenuti u nekakvu normalnu priču... Nažalost, mi pričamo ovdje zapravo više o vlasti nego o državi. Vlast je takva kakvu smo mi izabrali. Mi izabiremo vlast koja reflektira na neki način sve nas. Izabiremo ono kaj je nama slično. Kod nas, nažalost, još uvijek su spremni za tu vlast, za nju se kandidiraju oni koji su imali „sedam čuda komunizma“. U tom sustavu, vele, svi su radili. Nije bilo nezaposlenih, ali doduše nitko ništa nije radio. No iako nitko ništa nije radio, nikad nismo imali manju normu od 100 posto. Jest, iako smo imali 100 posto norme, u dućanima nikad ničeg nije bilo. A kako nikad ničeg nije bilo u dućanima, normalno da su svi sve imali. Nažalost, mi smo i dalje u tom mentalnom sklopu. Dajte više ljudi, trgnite se! Ne možeš sve očekivati na tanjuru, već moraš neke stvari i sam napraviti. Mislim, na kraju kad gledam, mi kao dragovoljci smo nekaj ipak sami napravili. Nije nam bilo na tanjuru posluženo... Hrvatsku volim, s njom se ponosim, a to da je sad takva kakva je... Svakako bih volio da je tu više pravde. Najviše što ovoj državi fali je poštenje! Poštenje. Kad nama poštenje bude prva stvar ovdje će sve biti normalno. Poštenje zaustavlja svaku krađu, svaku laž. Pošteni ljudi ne lažu. Pošteni ljudi ne krađu. Pošteni ljudi ne varaju. A sve to je problem ove države. Pa evo, gledaj ovo s ovim jadnim Nepalcima. Mislim, oni meni nisu simpatični, nisu mi dragi, ni bilo što. Ali ovo što čujem od njih, od

Nepalaca koje susrećem po raznim gradilištima, to je katastrofa! Mi imamo robovlasničko društvo usred Zagreba. To je užas! Meni je žao te sirotinje. Pa mi jedan moj veli: „Znamo mi, to su sve mudžahedini! Spremaju rat u Europi, novi vjerski rat!“ Daj me nemoj zafrkavati! Čovjek je došao iz Nepala, ima tamo troje djece. Neće ići pet godina doma jer će u tih pet godina što radi ovdje ušparati toliko da se može vratiti doma i kupiti kuću. A u tih pet godina mu se ne isplati putovati i trošiti za kartu. On dođe u 7 sati ujutro, netko ga u 7 dopela tu na gradilište, pa u 5 sati popodne dođe po njega i odpelja ga na drugo gradilište. Mislim, katastrofa! Da smo mi poštteni, da hrvatski narod njeguje poštenje, to se ne bi moglo dogoditi! Okej, vjerojatno bi i dalje dolazili Nepalci...(skreće na temu nepravde prema imigrantima)...Mi smo sad skliznuli s teme. Oprosti.

Došli smo zapravo do kraja. Jel' ima možda nešto još iz ovih naših tema oko rata i poslijeratne tranzicije? Jesmo li nešto možda priskočili?

Ne. Ne. Ne, mislim da ne.

A što misliš općenito o ovom, ovako strukturiranom upitniku i nekoj budućnosti tih svih intervjuja? Da ova tema zaživi kao neki zbornik ili kao neki potencijalni kolegij na fakultetu?

Pa gle, relativno je bitno. Bitno je jer tko ne uči iz povijesti, taj ponavlja greške. Bitno je. Možda je za nas, branitelje kasno, možda je kasno. Cijela ova priča možda je kasna. Da se to radilo od 95. ' i 96.' godine i da je to sustavno država radila, vjerojatno bi do 2000. riješili „X“ problema. Ali eto, Bogu hvala da se nešto napravilo, da se nešto radi, pa da imaš nešto. Znači, nešto. Svaka priča je bitna. Nedavno je Zlodi nešto počeo piskarati po Facebooku, mislim, smiješno je to.¹² Ali meni je drago da je jer ostati će zapisano, taj komadić nečega. On sam napiše da se nečega možda i ne sjeća najbolje, ali to nije bitno. To je jedno svjedočanstvo. Ono, segmenti. I drago mi je da se bilo što radi. Ne zbog mene nego zbog svih. Ono, nekima je u životu OK. Mi neki smo krenuli dalje i nekako smo nastavili. No neki su ostali u 1991. godini. A neki su si 1996. pucali u čelo, pa ih više ni nema. A neki su umrli od bolesti. A svi oni su važni, ako ne i važniji od nas koji smo još uvijek tu. Razumiješ? Bilo koji napor je bitan. Mislim, smiješno je, ali ja sam čak u knjizi o 25 godina „Oluje“ zapisao neka sjećanja. Bilo mi je to smiješno, ali napravio sam jer ostati će komadić nečijeg sjećanja. I to je važno. Važno je da nove generacije znaju. Za 25-30 godina. Da znaju kaj smiju, a kaj ne smiju napraviti...

A onda bismo s tim završili intervju. Evo, trajao je skoro tri sata.

¹² Darko Zlodi, zajednički znanac i pripadnik navijačke skupine BBB, bio je kao pripadnik 1. brigade ZNG-a zarobljen po okupaciji Vukovara i prošao je višemjesečnu torturu u logoru Sremska Mitrovica.